

Ona VOVERIENĖ

TAUTOTYROS ETIUDAI

UDK 908(474.5)
Vo-198

Padėka

Už finansinę paramą leidžiant šią knygą nuoširdžiausiai dėkoju:

*Šviesaus atminimo savo vyrui ir draugui dr. Vladui VOVERIUI,
Mons. prelatui Alfonsui SVARINSKUI,
Verslininkui iš Šilutės Rimantui JARUŠKEVIČIUI,
Konservatoriui dr. Vytautui GRINIUI,
Mokytojai Irenai EIGELIENEI ir jos vyrui p. Rimantui EIGELIUI,
Savo mieliems giminaičiams Irenai ir Zenonui MUNDRIAMS iš Pasvalio,
Daivai ir Jonui BRAZAUSKAMS iš Tytuvėnų,
Rimai ir Algiui BARTKAMS iš Pagrižuvio (Kelmės rajonas),
Žitai ir Kęstutiui STOČKAMS iš Kamajų (Rokiškio rajonas).*

Ačiū JUMS, mielieji, už JŪSŲ meilę Lietuvai ir pastangą puoselėti lietuviybę.

Knygos autorė

LIETUVOS MOTERŲ LYGA
TĖVYNĖS PAŽINIMO DRAUGIJA

Ona VOVERIENĖ

TAUTOTYROS ETIUDAI

2011

Knygą skiriu savo mylimo vyro, draugo, bičiulio, mokytojo, bendraminčio ir bendražygio dr. Vlado Voverio šviesiam atminimui.

Autorė

Ši knyga – ne tik apie tautotyros mokslo pradmenų, jo teorijos ir istorijos kūrėjus, bet ir apie žmones, Asmenybes, žodžiu, raštu ir darbais kūrusius lietuvių Tautos savimonei bei jos valstybę Lietuvą; žadinusius, kėlusius ir vedusius Tautą į kovą už jos laisvę ir nepriklausomybę. Jie tarsi bibliniai ugniniai stulpai iki šiol tebešviečia mūsų nuskurdinto socialinio gyvenimo tyruose ir rodo kryptį Tautai, kaip toliau gyventi ir atrasti savo gyvenimo prasmę.

Kaip rašė kultūrologas Vidmantas Valiušaitis, „Būti ugniniu stulpu – tai eiti su savo Tauta, vesti ją iš nelaisvės namų į Pažadėtąją žemę, kuri faktiškai yra ne kas kita, kaip Tautos ir jos sukurtos valstybės idealas.

„Jei mes nebūsime mūsų Tautai lygūs tiems ugniniams stulpams, kurie kadaise žydų tautai rodė kelią tyruose... ką mes nuveiksime? Ir kokia mūsų vertė?“ – kadaise klausė rašytoja Gabrielė Petkevičaitė-Bitė.

TURINYS

ĮVADAS	9
1. PRIE TAUTOTYROS IŠTAKŲ...	19
1.1. Lietuvių tautinio atgimimo šaukliai – romantikai	28
Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius	30
Dr. Jonas Basanavičius	37
Dr. Vincas Kudirka	45
Etnologas Age Meyeris Benedictsenas	56
Poetas Maironis	61
1.2. Vincas Mykolaitis-Putinas – tautotyros pradininkas Lietuvoje	67
2. TAUTOTYRINĖ MINTIS TARPUKARIO NEPRIKLAUSOMOJE LIETUVOJE	76
2.1. Neoromantikai	84
Vydūnas	84
Vincas Krėvė-Mickevičius	88
Vincas Mykolaitis-Putinas	93
Balys Sruoga	98
2.2. Lietuviškosios tautotyros teorinių pradmenų ir tautinio ugdymo pagrindų kūrėjai	102
Stasys Šalkauskis	103
Antanas Maceina	110
2.3. Lietuviškosios tautinės ideologijos kūrėjai	118
Lietuvos Prezidentas Antanas Smetona	118
Vladas Putvinskis-Pūtvis	127
3. TAUTOTYRINĖ MINTIS LIETUVOS IŠEIVIJOJE	134
3.1 Lietuvių charta – pokario išėivijos gyvenimo kelrodis ir tikslas	139

Vytautas Alantas	141
Dr. Juozas Girnius	148
Bernardas Brazdžionis	158
Adolfo ir Jadvygos Damušių šeima	165
3.2. Tautos fondas – deguonies pagalvė dūstančiai lietuvybei Lietuvoje	173
4. TAUTOTYRA SOVIETINĖS OKUPACIJOS METAIS (1940–1990)	180
Bronius Krivickas	182
Prof. Vosylius Sezemanas	186
Justinas Marcinkevičius	193
Skulptorius Antanas Kmieliauskas	212
5. TAUTOTYRA LIETUVAI ATGAVUS NEPRIKLAUSOMYBĘ	218
5.1. Kelyje į Pažadėtąją žemę	218
Vytautas Landsbergis	225
Poetas Kęstutis Genys (1928–1996 m.)	233
5.2. Pažadėtoji žemė: dvi Lietuvos Lietuvoje	241
Lietuvos Prezidentas Valdas Adamkus	245
Politologas publicistas Vilius Bražėnas	255
5.3. Pagrindinės tautotyros kryptys	264
Romualdas Grigas	290
Romualdas Ozolas	302
Marius Kundrotas	310
6. TAUTOTYROS TEORIJOS PRADMENYS	313
6.1. Tautotyra etnologijos sąvokų sistemoje	313
Petras Butėnas	315
6.2. Pagrindinės tautotyros sąvokos	318
6.3. Tautinė savimonė	323
6.4. Tautinis mentalitetas	329
6.5. Nutautėjimas	337
6.6. Tautos idėja	347

6.7. Tautinė valstybė	351
6.8. Tautinė ideologija ir valstybingumas	365
6.9. Tautos valia	376
6.10. Tautos garbė	382
7. TAUTOS VERTYBĖS	389
7.1. Tautiškas	392
7.2. Tautos kultūra	405
7.3. Teisingumas	415
Lietuvos diplomatas Vytautas Dambra	418
7.4. Šeima kaip tautos vertybė	425
7.5. Tautos dvasinis paveldas	433
8. TAUTIŠKUMO SKLAIDA DABARTIES LIETUVOJE	438
8.1. Vinco Kudirkos vaidmens tautiškumo sklaidoje aidai dabartinėje Lietuvoje	441
8.2. Visuomeninės organizacijos ir mokyklos, puoselėjančios lietuviybę	448
Tėvynės pažinimo draugija	450
Lietuvai pagražinti draugija	454
„Versmės“ leidykla	458
Vilniaus dailininkų klubas „Plekšnė“	459
Lietuvių tautinis centras	461
Kitos organizacijos	462
Mokyklos	462
Poetė Birutė Lengvenienė	466
Aktorius Tomas Vaisieta	475
Dailininkas grafikas Antanas Rimantas Šakalys	479
Fotomenininkas Vytautas Ylevičius	487
PABAIGA: LIETUVA TARP SCILĖS IR CHARIBDĖS. QUI VADIS, LIETUVA?	493
ETUDES OF TAUTOTYRA	501
ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ	504

ĮVADAS

„Aš visą laiką ieškojau savo gyvenimo prasmės tautinio gyvenimo gelmėse. Ir iki šiol man atrodo, kad tautinio, nacionalinio gyvenimo turinys, jo pajėgumas, galia – tai niekieno nepralenkta vertybė.

Aš įsitikinęs, kad šiandien vėl visu aktualumu kyla būtinybė saugoti ir ginti tą vertybę, savo kalbą, etninius dalykus, be kurių mes beveidžiai ir niekam neįdomūs. Nereikalingi nei Europoje, nei pasaulyje.“

Justinas Marcinkevičius

Jau 20 metų kartu su savo nepriklausoma valstybe einame nelengvu savo likimo keliu, kuriame, kaip savo straipsnyje rašė prof. Vytautas Landsbergis, „laisvė sumišusi su nelaisve, teisė su neteise, teisėtvara su neteisybe ir neteisingumu. Yra dėl ko rūpintis ir nerimauti“ (*Lietuvos aidas*, 2002, rugpjūčio 3).

Dabar kaip niekad aiškiai suvoki Rusijos prokuroro Stepašino žodžius: „Mes išeiname, kad pasiliktume“. Pasiliko. Dvasinė mūsų žmonių okupacija tebesitęsia. Komunistinė ideologija visą XX šimtmetį maitinta milijonų jos išžudytų pasaulio žmonių krauju, baime ir patiklumu melui ir veidmainystei, įsirėžė į visoje komunistinėje erdvėje gyvenusių žmonių protus ir iki šiol visose pokomunistinėse šalyse, ne tik Lietuvoje, yra stipri, energinga ir kovinga (Voverienė O. Vėl kryžkelėje... // *XXI amžius*, 1998, gruodžio 16, p. 6). Dvasinis Tautos budimas – sunkus ir dramatiškas.

Lietuvos komunistų partijos gensekas Algirdas Mykolas Brazauskas, kandidatuodamas į Lietuvos prezidentus, daug kartų kartojo: pamirškime praeitį, pamirškime praeitį... Galima tūkstančius kartų pasirašyti po šviesaus atminimo „Lietuvos aido“ redaktorės Romos Grinbergienės žodžiais: „Bet kas mes būsime, jeigu pamiršime praeitį? Žmonės iš niekur, be atminties, be praeities. Be šaknų...“ (*Lietuvos aidas*, 1997, gruodžio 24).

Komunistų rezidentai ir trubadūrai, 12 metų iš 20-ties valdę nepriklausomą Lietuvą, išgrobstę jos turtą ir užsienio paskolas, pavogę iš Tautos kelių kartų ateitį ir atvedę Lietuvą prie ekonominės bedugnės krašto, paleidę galingą propagandos mašiną su visais televizijos kanalais priešaky, komunistinės ideologijos gniaužtuose laiko nenorinčių ir nepratusių mąstyti daugelio mūsų tautiečių protus, ir vėl matuojasi jų būsimos valdžios Lietuvoje mundurus bei kaklaraiščius. Komunistinė ideologija, persmelkusi visą teisėsaugą, filosofiją, moralę, žiniasklaidą, liaudį, praradusią tautinę savimonę ir orumą, iki šiol valdo Lietuvą. Ja vadovaujasi visos partijos, pasipuošusios „demokratinėmis suknelėmis“ – socialdemokratų, liberaldemokratų, darbo partijų ir tvarkiečių, atėjusios iš tų pačių okupacinio laikotarpio struktūrų – komunistų partijos ir jų skydo ir kalavijo (KGB ir GRU). Tiesa, tos partijos dabar gėdijasi vadinti savo ideologiją jos tikroju komunistinės ideologijos žudikės vardu. Per daug kraujo aukų sudėta ant jos aukuro visame pasaulyje. Todėl savo ideologiją jos vadina „demokratine liberaliaja“. Jos esmę pakankamai išsamiai, nors ir taupiais žodžiais, atskleidė lenkų politologas Janas Marija Jackovskis (Jackowski J. M. *Dienovidis*, 1998, spalio 30).

Jo nuomone, socializmo „šviesios ateities“ kūrėjai komunistinę ideologiją perrengė „liberaliosios demokratijos drabuželiais, jos centre palikę „gerą marksistą“, perrengtą demokrato, liberalo arba postmodernisto drabužiais“. Jo pagrindinis uždavinys – painioti sąvokas, plauti smegenis, melo monopolį, kurią visą XX šimtmetį valdė komunistai, keisti melo pliuralizmu, melą ir daugelį pusiau tiesų skelbti demokratijos ir liberalizmo vardu“ (Jackowski J. M. Ten pat).

Komunistinės („liberaliosios demokratinės“) ideologijos propagandos priemonės – beveik visa Lietuvos žiniasklaida bei įvairiausi, valdžios pinigais apmokami renginiai. Jos metodai – nuolatinis žmonių sąmonės slopinimas ir priešininkų šmeižtai pa-

gal principą „lašas prakala akmenį ne jėga, o dažnai krisdamas“ (Jackowski J. M. Ten pat).

Baisiausia, kad ta „liberalioji demokratinė“ ideologija yra permelkusi visą Lietuvos švietimo sistemą, nuo darželio iki pat aukštosios mokyklos ir doktorantūros. Kaip rašė akademikas Zigmantas Zinkevičius, dabartinėse švietimo programose „nebėra lietuvių, kaip savo krašto patrioto, ugdymo pabrėžimo. Su žiburiu reikia ieškoti tokių sąvokų kaip Tėvynės meilė, patriotizmas ir pan., kurios anuomet (turima galvoje anoje prieškario nepriklausomoje Lietuvoje – *O. V.*) būdavo pabrėžiamos. Visa tai dabar paminiama, bet neišryškinama. Mokymo procesas nebekreipiamas tautinio ugdymo linkme... Rodos, Lietuvai atgavus nepriklausomybę, reikėjo pradėti nuo to, ką bolševikai buvo sugriovę: atkurti tautinį auklėjimą. Bet tai nebuvo padaryta. Beveik neatsižvelgta į prieškario Lietuvos patirtį... „Švietimo gairėse“ tarp prioritetų tautinio ugdymo nematyti. Dėl to nenuostabu, kad švietimo darbuotojus ir ypač mokinius galima išgirsti sakant: „Kam mums reikalinga ta nepriklausomybė?“... Tautinis auklėjimas pakeičiamas pilietiniu auklėjimu. Bet tai ne tas pats. Tauta – įgimtas fenomenas, o pilietybė – dirbtinis dalykas, susijęs su valstybe... Lietuvos pilietis gali būti ir ne lietuvis, net antilietuviško nusiteikimo žmogus, sakykim, koks nors Burokevičius ar liūdno atminimo Valerka Ivanovas. Pastarasis, atlikęs bausmę, dirbo mokykloje, net dėstė istoriją – didesnio kuriozo ir būti negali! Kadangi pagrindiniuose švietimo dokumentuose tautinis auklėjimas nedeklaruojamas, tai jis paliekamas savieigai, taigi elgiamasi kaip sovietmečiu... Švietimo sistemoje kalbos apie lietuvių apšaukiamos politikavimu, o mokykloje politikuoti uždrausta, mokykla depolitizuota. Tokio auklėjimo rezultatas: 55 proc. jaunosios kartos neigiamai vertina lietuvių... Dabartiniuose švietimo dokumentuose daugiau kalbama apie tautinių mažumų tapatybės išlaikymą negu apie lietuvių lietuvių ugdymą... Neretai girdime aiškinant: einame į Europą, o ten tautiškumo nereikės! Ešą tai senamadiškas reliktas.

Anaiptol! Europos Sąjungos nuostatuose tautiškumas kaip tik pabrėžiamas, net Maastrichto sutartyje. Mes Europai esame įdomūs būtent savo tautiškumu, labai sena tautinė kultūra. Mūsų kosmopolitizmu jie visai nesidomi“ (Zinkevičius Z. Mokymo procesas be tautinio ugdymo // *XXI amžius*, 2003, kovo 12, p. 6).

Ar gali Tauta dar atrasti jėgų ir valios pasipriešinti šiai pražūtingai ideologijai, jai atsispirti?

Filosofai teigia, kad visuomenės raidoje galioja dėsnis: stipriai ideologijai gali atsispirti tik dar stipresnė ideologija. Ar yra tokia ideologija, šliogerių, donskių ir putinaičių nesunaikinta? Yra! Tai – lietuviška, turinti galias istorines šaknis, gausiai palaisytytas Lietuvos patriotų krauju už laisvę ir nepriklausomybę, tautinė katalikiškoji ideologija. Prieš du šimtus metų jai pamatus paklojo garbusis Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius, dvi didžiausias dvasines lietuvių tautos vertybes – tikėjimą ir tautišumą sulydęs į harmoningą visumą. Ją išpuoselėjo ir romantizavo dr. Jonas Basanavičius ir dr. Vincas Kudirka, šviesiais „Aušros“ spinduliais ir galingais „Varpo“ aidais žadinę tautą atgimimui, skambiomis eilėmis jai herojiškumo iki epinio skambėjimo suteikęs pirmojo Tautos atgimimo poetas Maironis, strateginiu lietuvių tautos gyvenimo ir kovos švyturiu savo „Raštuose“ šimtmečiams pavertęs lietuviškos tautinės ideologijos kūrėjas Vladas Putvinskis-Pūtvis (Voverienė O. Prezidento ir Vyriausybės konfliktas – dar viena kryžkelė // *XXI amžius*, 1999, gegužės 12). Tautinė katalikiškoji ideologija, Lietuvoje vos 20 metų buvusi valstybinė, net ir tuo metu griauinama svetimųjų importuoto į Lietuvą komunistinio gaivalo, nors ir trumpai pražydusi, prieskario Lietuvoje išugdė tūkstančius Lietuvos patriotų, kovojusių ir žuvusių už Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę. Deja, šių dienų Lietuvoje ji daugelį metų nebeatlaikė komunistinės ideologijos ir jos mankurtizuotų, nuteletabintų naujųjų kartų spaudimo, traukėsi iš plataus Tautos ir teisingumo kelio į to kelio pakraščius, pralaimėdama. Kaip rašė prof. V. Landsbergis, „Lietuvos dvasinis išsilaisvinimas ir visos tau-

tos atgimimas pasirodė daug sunkesnis uždavinys negu politinis valstybės atkūrimas“ (Landsbergis V. Kryžkelė. V., 1992, p. 408).

Tos ideologijos komunistai labiausiai ir bijo. Neatsitiktinai visi sovietiniai Lietuvos filosofai sutartinai ir energingai savo kūrybos užaštrintą smaigalį kaip tik ir nukreipė į tautinės katalikiškosios ideologijos ir tautinio patriotizmo naikinimą: A. Šliogeriui tauta – tai stabas, o patriotas – tai idiotas, ir „kuo didesnis patriotas, tuo didesnis idiotas“. A. Juozaičiui Lietuvos nepriklausomybės atkūrimas – tai „istorinė klaida“, o švietimo viceministrė N. Putinaitė, savo darbuose suniekinusi mūsų Tautos patriarchą dr. Joną Basanavičių, pirmąjį lietuvių tautinės tapatybės tyrinėtoją ir tautinės savimonės formuotoją už jo „klaidingas“ pažiūras, jaunąją lietuvių kartą moko: „Iš Lietuvos jis kūrė stabą, reikalaujanti žmogiškojo asmens besąlygiškos aukos, transcenduojanti esamą istorinę konkretybę“ (Putinaitė N. Šiaurės Atėnų tremtiniai. V., 2004, p. 66). Tarsi be aukų būtume atkūrę Lietuvos nepriklausomybę.

Kažin ir ar būtume supratę, kad jos mums reikia. Tik gaila, kad tos nepriklausomybės saldžiuosius vaisius šiandieninėje Lietuvoje nuraško šliogeriai, juozaičiai, putinaitės ir į juos panašūs.

Gera tik, kad tauta tai jau pradeda suprasti. Kol knyga buvo rengiama spaudai, įvyko keletas lyg ir nežymių, bet, pasirodo, turinčių didelę prasmę įvykių, tapusių naujos politinės eros Lietuvoje pranašais. Apie tokius įvykius naujos kartos politikas Marius Kundrotas viename iš savo straipsnių rašė: „Iš mažos kibirkštėlės įsižiebta kiekviena pasaulį atnaujinanti liepsna“.

2010 m. lapkričio 17 d. LR Seime įvyko konferencija „Tautiškumo problemos globalėjančiame pasaulyje“. Į ją pakvietė Vlodo Putvinskio-Pūtvio testamentiniai žodžiai: „Aš labai trokštu, kad lietuviai burtųsi į vieną šeimyną, kad ir jie sulauktų būsimos laimės žolelės. Nes ko man vertas tas dangus, jei to nematys mano Tauta, jei būsimoji laimė bus tik svetimųjų puota ant manosios, nesugebėjusios gyventi ir nukankintosios kapų... Vienintelis Lietuvos išganymas, tai tautinės idėjos gimimas. Jei ji negims, tai

Lietuva žus. Sujunk savo asmens sielą su Tautos siela ir pasijusi esąs amžinas!“

Konferencijos metu salė pilna žmonių, tarp jų – ir 8 Seimo nariai, parodė, kad šie lietuvių tautinės ideologijos vieno iš žymiausių kūrėjų žodžiai pasibeldė į daugelio tautiečių širdis. Žmonės juos išgirdo. Pranešimus skaitė ir vyresniosios, ir jaunosios kartos mokslininkai bei politikos apžvalgininkai, ji sulaukė plataus atgarsio žiniasklaidoje. Pasirodė kelios dešimtys straipsnių spaudoje ir internete, tarp jų Lidijos Veličkaitės „Tautiškumo problemos dabartinėje Lietuvoje“ (*Lietuvos aidas*, 2010, spalio 27), „Tautiškumo problemos globalėjančiame pasaulyje“ (*Lietuvos aidas*, 2010, gruodžio 4), Vytauto Skuodžio „Grėsmė lietuvių tautos ir Lietuvos išlikimui“ (*Karštas komentaras*, 2010, gruodžio 10), Ričardo Čekučio „Tautos išlikimas“ (*XXI amžius*, 2010, gruodžio 8), Onos Voverienės „Lietuvos tautinė valstybė: jau ne utopija, o siektina realybė“ (*Laisvas laikraštis*, 2010, gruodžio 1, *Tėviškės žiburiai* (Kanada), 2010, gruodžio 7), Marijos Šaknienės „Konferencija Lietuvos Respublikos Seime“ (*Lietuvių godos*, 2010, lapkričio 11), akad. Antano Kudžio „Ugdykime altruistinį tautiškumą“ // *Lietuvos aidas*, 2010, gruodžio 18) ir kt. 2010 m. lapkričio 23 d. Lietuvos mokslų akademijos salėje įvyko visuomeninio diskusijų forumo „Tauta, piliečiai, valstybė“ susitikimas tema „Ar esame savo valstybės šeimininkai?“ (*XXI amžius*, 2010, gruodžio 3) ir dar daug kitų renginių, organizuotų patriotinių visuomeninių organizacijų.

Konferencijų tautiškumo klausimais buvo organizuojama ir anksčiau. Vien tik Lietuvos moterų lyga per 19 savo veiklos metų jų organizavo per 20, dešimtis – Tėvynės pažinimo draugija ir Lietuvai pagražinti draugija, Lietuvių kultūros kongresas ir kt. Tačiau tos konferencijos, organizuojamos retai, viešojoje erdvėje nuaidėdavo kaip dienos aktualijos ir nuskėsdavo informacijos jūroje. 2010 metų rudens ir žiemos konferencijų ciklas – naujas reiškinys, dažnai pasikartojantis laike ir erdvėje, išliko tos informacijos

jūros paviršiuje, nuolat atnaujinamas įdomiomis idėjomis ir naujais vardais.

Šiame kontekste kaip varpo gausmas nuaidėjo 2010 m. kovo 11-ąją organizuotos patriotinio jaunimo eitynės su šūkiu „Lietuva – lietuviams, lietuviai – Lietuvai“. Tai nenaujas šūkis. Jį XIX a. pabaigoje paskelbė savo „Aušroje“ dr. Jonas Basanavičius, 1902 m. „Varpe“ pakartojo Vincas Kudirka. Su juo į Lietuvos tautinį atgimimą ir į Lietuvos valstybės nepriklausomybę ėjo ir vedė Tautą aušrininkai ir varpininkai. Lietuvos nepriklausoma valstybė buvo atkurta 1918 m. vasario 16 d., o Tauta patriotiškai sustiprėjo ir žmonių širdyse „Aušros“ pasėtą tautiškumo sėklą ne tik subrandino ir išaugino kaip laisvės gėlę, bet ir išsaugojo ją politikos audrose bei skersvėjuose.

Po jaunimo eisenos Gedimino prospektu kilęs didžiulis triukšmas viešojoje erdvėje, iki šiol netylantis, eskaluojamas ypač aktyviai vyresniosios kartos politikų, pravardžiuojant jaunuosius fašistais, net naciais, rodo, kaip jie išsigando... Jie gerai orientuojasi geopolitikoje ir supranta, kad Lietuvą jau pasiekė visoje Europoje vykstanti politinių paradigmų kaita. Todėl jie ir bijo. Tačiau, kaip Maironis sakė: „Nesustabdysi upės bėgimo...“ Kiekvienai idėjai ateina savo laikas.

Dar prieš 15 metų politinių paradigmų kaitą išpranašavo Čekijos Prezidentas Vaclavas Havelas. Jis savo kalbose ne kartą sakė, kad baigiasi politinių ideologijų – kairės ir dešinės kova ir konkurencija tarp jų dėl valdžios ir kad aušta naujos politikos aušra, kai tarpusavyje kovos ir konkuruos ne ideologijos, o idėjos.

Kita Vaclovo Havelo plačiai propaguojama idėja, kad „politika neprivalo būtinai ir visiems laikams likti valdymo profesionalų rankose. Jautrią širdį turintis, kažką aukščiau savęs esantį gerbiantis ir nieko nebijantis elektrikas gali paveikti visos tautos istoriją... Yra galima ir „antipolitiška politika“, politika „iš apačios“. Žmogaus, o ne aparato politika. Iš širdies, o ne iš tezės kylanti politika“ (Havelas V. Kas žmogaus galioje. V., 1994, p. 122).

Šviesaus atminimo politologas tarptautininkas, antikomunistas Vilius Bražėnas visiškai pritarė Vaclavo Havelo minčiai, kad šiuo metu visoje Europoje vyksta politinių paradigmu kaita. Tik jis labai aiškiai artikuliuoja mintį, kad naujosios politinės paradigmos esmė glūdi ne Vaclavo Havelo neapibrėžtų idėjų konkurencinėje kovoje, o labai aiškiai apibrėžtoje globalizmo ir nacionalizmo kovoje. Tai ideologinė kova. Ir ją anksčiau ar vėliau laimės nacionalistai. Tai yra vienintelis kelias išlikti tautoms, neištirpintoms globalizmo tautų katile. Tai tautų gyvybės, išlikimo ir garbės kelias.

O Lietuvai, politologo nuomone, labiausiai trūksta politikos „iš apačios“ – „branduolinės energijos“, aktyvių žmonių grupių visuose Lietuvos miestuose ir vietovėse, kurie sklaidytų tamsą ir degiotų visoje šalyje žiburius, apšviečiančius kelius bei takus, Tautai einant į savo dvasinę ir materialiąją gerovę.

Tokiame politiniame kontekste svarbiausia – šviesti tautą, orientuoti ją, tai, kas jau padaryta jos kelyje, kokios problemos dar neišspręstos ir reikia spręsti, naudojantis Tautos patyrimu, tautotyros tyrimų rezultatais brėžti naujus orientyrus jos kelyje į Pažadėtąją žemę tautai suprantama, populiaria kalba, kelti naujus uždavinius pačiam tautotyros mokslui. To tikslo ir siekiama šioje knygoje.

Ilgai mažiau apie knygos pavadinimą. Svarčiau daugelį variantų. Lėmė tai, kad iki šiol nedaug teturime nusistovėjusių tautotyros sąvokų bei laiko patikrintų mokslinių faktų. Savo straipsniuose, spausdintuose 1998–2005 m. viešojoje spaudoje – „XXI amžiuje“, „Lietuvos aide“, „Drauge“ ir kt. leidiniuose, bandžiau apžvelgti, kas padaryta lietuvių tautotyros istorijoje. Taip atsirado kelios dešimtys straipsnių apie tautotyros pagrindines sąvokas, jų vidinius ryšius, vietą mokslų sistemoje, tautotyros žinijos kūrėjus ir t.t. Didžioji jų dalis panaudota šioje knygoje. Monografijos tokių susistemintų ir į pedagoginę kalbą „išverstų“ duomenų nepateikia. Tai – svarbiausia vadovėlių ir mokymo prie-

monių funkcija bei uždavinys. Todėl terminas „etiudas“ šiuo atveju man pasirodė tinkamiausias, charakterizuojantis, „mokslo ir literatūros kritikos straipsnį, nepretenduojantį į baigtumą, griežtą argumentaciją ir galutinius sprendimus“ (Tarptautinių žodžių žodynas.V., 1985).

„Tautotyros etiudai“ nėra monografija ar mokymo priemonė, tik leidinys plačiajai visuomenei, tikintis, kad knygą paskaitys ir mokslininkas, ir mokytojas, ir dėstytojas, ir studentas, ir visuomeninių organizacijų, branginančių ir puoselėjančių lietuviybę, nariai. Knygoje bandoma pateikti kuo išsamesnį vaizdą, kas padaryta lietuvių tautotyroje iki šiol, išryškinti jos teorijos ir istorijos pradmenis, paskatinti tautiečius domėtis tautotyros mokslinė kryptimi, o pedagogus – parengti vidurinėms ir aukštosioms mokykloms tautotyros vadovėlius bei mokymo priemones, atitinkančias mokymo literatūrai keliamus reikalavimus.

Knygoje panaudotas ir autorės patyrimas, jos įgytos žinios, bendradarbiaujant su patriotinėmis visuomeninėmis organizacijomis – Tėvynės pažinimo draugija, Lietuvai pagražinti draugija, Lietuvos maironėlių draugija ir kitomis. Ypač daug šios knygos autorei davė bendradarbiavimas su Tėvynės pažinimo draugija, kurioje ne kartą buvo tikrintos jos skelbiamos tautotyros idėjos. Didžioji jų dalis buvo patikrintos praktikoje, lankantis Lietuvos mokyklose su Tėvynės pažinimo draugijos paskaitų ciklu „Tautiškumo žiedai“. Esu dėkinga šios draugijos pirmininkui istorikui dr. Kaziui Račkauskui, ne kartą pasidalinusiame savo įžvalgomis apie tautotyros mokslą, nustačiusiam ir paties termino „tautotyra“ atsiradimo istoriją, išaiškinusiam jo autorių – mokytoją Petrą Būtėną, nuolat skatinusiam šios knygos atsiradimą. Apie šios draugijos veiklą esu parašiusi knygą „Prie tautotyros versmių...“ (V., 2008). (Gražus knygos pavadinimas irgi buvo pasiūlytas dr. K. Račkausko.)

Knygoje neliečiama tai, kas padaryta akademinėje etnologijos erdvėje, tiriant tautos gyvenimo savastį, jos dvasią ir tyrimų

rezultatus palyginti su kitų tautų tyrimų rezultatais. Apie tai daug rašoma mokslininkų monografijose. Dalį jų apžvelgiau monografijoje „Žymieji XX amžiaus Lietuvos mokslininkai“ (V., 2009), todėl šioje knygoje nekartoju.

Kadangi vienas knygos tikslų – sudominti, agituoti skaitytoją, paskatinti jį ne tik tautotyrinei, bet ir politinei tautinei veiklai, todėl čia nevengta ir subjektyvios autorės nuomonės apie mūsų visuomenės dvasines piktžaidzes bei kitokius negalavimus, siekiant juos iškelti kaip tyrimo ir jų šalinimo iš mūsų tautos gyvenimo objektus.

Tikiuosi, kad knygos skaitytojui, jeigu jis susidomės moksline tautotyros kryptimi, jos istorijos kelyje bus į ką atsiremti, apie ką pamąstyti, ieškant ir savo gyvenimo prasmės.

Nė kiek neabejodama, kad skaitytojas knygoje ras ginčytinų dalykų ir netobulumų, iš anksto dėkoju tiems, kurie turės ir kritinių pastabų. Tai padės išvengti klaidų ir man, ir kitiems, kurie savo žvaigžde pasirinks tautotyros mokslą.

Nuoširdžiai dėkoju knygos leidėjui, „Diemedžio“ leidyklos direktoriui Danui Kaukėnui, knygos maketuotojai Linai Klasinskaitei ir redaktorei už pagalbą bei kantrybę, išleidžiant šią knygą į gyvenimą.

2011 m.

1. PRIE TAUTOTYROS IŠTAKŲ...

Bet kurios mokslo šakos teorija prasideda nuo pavienių faktų. Kol empirinis faktas tampa moksliniu, dažniausiai praeina daug metų, kartais dešimtmečių ar šimtmečių, kol tų faktų susirenka tiek, kad juos būtų galima lyginti, sisteminti, atrasti, kas juos vienija ir kas skiria, apibendrinti ir pakylėti į teorinį lygmenį.

Pavienių tautotyros faktų Lietuvos kultūroje galima rasti gana daug, nuo pat lietuviško rašto atsiradimo. Tačiau žymiausių datų, lėmusių lietuviškosios tautotyros raidą, šimtmečių istorijoje nėra daug. Tai datos, kurios lėmė esminius pokyčius: išryškino tyrinėtinas tautotyros objektus, jos problemas arba fiksavo esminius tyrimų rezultatus.

Pradėjusi domėtis lietuvių tautos istorijos ištakomis buvau nustebinta atradusi, kad lietuvių tauta, kaip sąmoninga bendruomenė, turinti savimonę, pradėjo formuotis ne dabartinėje Lietuvos teritorijoje, mūsų nutautėjusių ir sulenkėjusių bajorų išduotoje, o Prūsijos žemėje, kai tuometinis Prūsijos Kunigaikštystės valdovas kunigaikštis Albrechtas Brandenburgietis, paskutinysis Kryžiuočių ordino magistras, pasikvietė iš sulenkėjusio Vilniaus jo šviesuolius Abraomą Kulvietį (1510–1545) ir Stanislovą Rapalionį (1485–1545) ir pavedė jiems įkurti Karaliaučiaus universitetą. Šie garbūs vyrai, netausodami nei savo sveikatos, nei jėgų, 1544 metais ir įkūrė garsiąją ALBERTINĄ – Karaliaučiaus universitetą, mūsų tautos istorijos ir kultūros lopšį. Abraomas Kulvietis buvo pirmasis ALBERTINOS graikų kalbos profesorius, dėstė ir hebrajų kalbą, aiškino psalmių prasmę. Stanislovas Rapalionis buvo pirmasis ALBERTINOS teologijos profesorius, garsėjęs plačia erudicija, oratoriniu menu. Rapalionis mirė jaunas, vos 60-ties metų sulaukęs; palaidotas Karaliaučiaus katedroje šalia Prūsijos kunigaikščių, tarp jų ir ALBRECHTO BRANDENBURGIEČIO. S. Rapalionio antkapio epitafijoje parašyta: „Čia guli

didis vyras, lietuvių tautos garbė“ (Be šaknų lietuviybės medis nepatų // *Mokslo Lietuva*, 2009, lapkričio 19, p. 11).

Nors po Albertinos įsteigimo abu jo įkūrėjai po metų mirė, jų pasėta lietuviybės sėkla šiame universitete sudygo ir sulapojo jų buvusių studentų Martyno Mažvydo, vėliau Danieliaus Kleino, Kristijono Donelaičio, Liudviko Gedimino Rėzos, pagaliau ir Vy-dūno sielose, jų buvo nešama kaip Prometėjo ugnis ir šviesa po visą Lietuvą.

1547 metais ALBERTINOS auklėtinis Martynas Mažvydas (1515?–1563) tapo pirmuoju lietuviškosios raštijos pradininku, Karaliaučiuje parengęs ir išleidęs pirmąją lietuvišką knygą „Katakizmo prasti žodžiai“ (Karaliaučius, 1547).

Justinas Marcinkevičius, arčiausiai stovėjęs prie giliausių tautos šaknų, savo knygoje „Tekančios upės vienybė“ (K., 1995), per lietuviško rašto istoriją pateikęs ir mūsų tautos raidos bei jos sąmonėjimo istoriją, rašė: „Vargu ar pasaulyje yra knyga, kuri prasidėtų taip jautriai, betarpiškai ir nuoširdžiai, kuri taip intymiai kreiptųsi į skaitytoją: „Braliai, seseris...“. Iš didelės meilės, vilties ir tikėjimo kyla tokie žodžiai, retas Lietuvoje jų nežino, neskaitė ar negirdėjo. Iš tolimos praeities ataidi jie ligi šių dienų, užsižiebę istorijos tamsoje, jie nušvietė erškėčiuotą lietuviško žodžio kelią ir lyg pirmas naujagimio klyksmas pranešė pasauliui, kad gimė RAŠTAS, gimė pirmoji lietuviška knyga. Tai įvyko, kaip atspaus-ta tituliniamе jos puslapyje, Karaliaučiuje 1547 m. sausio 8 d... Knygos atėjimą pas žmones galėtumėm prilyginti Prometėjo žyg-darbiui – dieviškosios ugnies pagrobimui, jos išdalinimui žmo-nėms. Su knyga po žemę ėmė skliti šviesa ir šiluma, ji ne sykį gynė žmogų nuo tamsos ir melo žvėrių, šildė sugrubusią jo sielą, žadino mintį, skatino veiklai ir kūrybai... O savo pirmąją knygą kiekviena tauta apgaubia ypatinga meile ir pagarba, saugo ją kaip švenčiausią relikviją, kaip savo buvimo istorijoje ir kultūroje pa-liudijimą, didžiuojasi ja, įvairiais aspektais ją tyrinėja“ (Marcinkevičius J. Tekančios upės vienybė. K., 1995, p. 9–10).

Nors knygos „Katekizmo prasti žodžiai“ pratarmė parašyta lotyniškai (tokia tada buvo pasaulio mokslo kalba), joje pirmą kartą buvo paminėta sąvoka „tauta“ (*nostra gens*), o lietuvių kalbą Martynas Mažvydas laikė ir savo, ir savo tautos kalba (*lingua Lituonica nostra*).

Kaip rašo Justinas Marcinkevičius, Martyno Mažvydo būta stipraus žmogaus, tais laikais išdrįsusio eiti prieš srovę: pirmąją lietuvišką knygą jis dedikavo ne savo geradėjui kunigaikščiui Albrechtui Brandenburgiečiui, kaip tradiciškai tuo metu buvo įprasta, bet LIETUVAI, su įrašu: „Lietuva mano, garsi kunigaikščių laiminga tėvynė“.

„Tai vyriausia mūsų knyga, – rašo Justinas Marcinkevičius. – Visi išlipome iš pageltusių jos puslapių – kaip iš lopšio, ėjome nuo raidės prie raidės, kol išmokome sudėti amžinus jos žodžius: „Braliai, seseris, imkiet mani ir skaitykiet“ (Marcinkevičius J. Tekančios upės vienybė. K., 1995).

Pažadintas lietuviškas žodis kėlėsi lėtai ir nedrąsiai žengė pirmuosius žingsnius į Tautos gyvenimą ir kultūrą: XVI amžiuje buvo išleistos 29 lietuviškos knygos, daugiausia religinio turinio; XVII a. – 54, XVIII a. – 395, o 1801–1864 metais – 800 knygų lietuvių kalba, jau įvairiausios paskirties (Žemaitytė-Markevičienė O. Vyskupas Motiejus Valančius ir jo kariai. K., 2000, p. 9, 11).

„Tarytum žvakelę istorijos skersvėjuose ištisos mūsų šviesuolių kartos išsaugojo ir atnešė Mažvydo įžiebtą šviesą ligi mūsų dienų, įdavė ją mums, – rašo Justinas Marcinkevičius. – Dabar mūsų eilė pasirūpinti, kad ji neužgestų, o kuo ryškiau nušviestų mūsų dvasią, mūsų darbus ir žygius“ (Marcinkevičius J. Tekančios upės vienybė. K., 1995, p. 28).

Kita labai svarbi lietuviškajai tautotyrai data – 1599 metai. Tais metais Motiejus Daukša savo „Postilės“ prakalboje su dideliu nerimu ir aukštos įtampos emocija prabilo apie svarbiausius tautos požymius – jos kalbą, tėvų žemę ir papročius. Garbingas mūsų raštijos kūrėjas toje „Prakalboje“ rašė: „Ne žemės derlumu,

ne drabužių skirtingumu, ne šalies gražumu, ne miestų ir pilių tvirtumu gyvuoja tautos, bet daugiausia išlaikydamos ir vartodamos savo kalbą, kuri didina ir išlaiko bendrumą, santaiką ir brolišką meilę... Kurgi, sakau, pasaulyje yra tokia tauta, tokia prasta ir niekinga, kad neturėtų šių trijų savų ir tarsi įgimtų dalykų: tėvų žemės, papročių ir kalbos“ (M. Daukša).

Taigi jau tada, XVI šimtmečiu, M. Daukša savo „Prakalboje“ akcentavo kelias svarbiausias sąvokas – tautą, jos kalbą, jos žemę (gyvenamąją teritoriją) ir papročius – jas iškėlė į mokslinio tyrimo objektų lygmenį.

Justinui Marcinkevičiui, prisikasusiam iki giliausių lietuvių tautos formavimosi šaknų, visada kėlė didžiausią nuostabą šio žemaičių kanauninko suvokimo gelmė, kai jis savo „Prakalboje“ rašė, kad „kalba yra vienybės motina; pilietiškumo tėvas, valstybės sargas“, kad jis valstybės sampratą grindė tautiškumu ir teigė, kad iš tautos kyla laisvė ir valstybė (Marcinkevičius J. Ten pat, p. 301). Didžiosios lietuvių tautos vertybės.

Prie šių aukščiausių lietuvių tautos istorijos uolų ir tautinės savimonės formavimosi svarbiausių atramų Justinas Marcinkevičius priskiria ir Kristijoną Donelaitį (1714–1780).

Jo „Metus“ (1760–1775, parengta spaudai ir išleista L. G. Rėzos 1818 m.) poetas vadina lietuvių tautos „Biblija“. Svarbiausias Kristijono Donelaičio nuopelnas tautotyros mokslui yra tas, kad jis į tautotyros mokslo sąvokų sistemą įvedė terminą „tautiškumas“, kurio pagrindas yra dora. Nors K. Donelaičio metais apie lietuvių tautos mokslą – tautotyra dar net ir nemąstyta, šios sąvokos esmę paaiškino pats tautos istorijos tyrinėtojas Justinas Marcinkevičius. Jo nuomone, „Tautiškumas – tai per amžius tėvų ir protėvių puorenta dirva, kurioje žmogaus dvasia, jos vertė išsiskleidžia gražiausiais žiedais, subrandina gausiausią derlių. Apleidęs šią dirvą arba išrautas iš jos, žmogus netenka savo moralinės prasmės, vėžlybumo, socialinio turinio. Kaip tikras patriotas (K. Donelaitis – O. V.) ne tik pats didžiuojasi savo lietuviškumu, bet moko šito ir būrus:

*Žinot juk visi, kaip kožnas Lietuvą giria
Ir kaip daug svetimų žmonių, kad mus pamatytu,
Iš visų kampų šio svieta jau susibėgo.*

(Cit. pagal J. Marcinkevičių. Ten pat, p. 34).

Deja, tie susibėgę į Lietuvą iš jos išeiti pamiršdavo... Tą pastebi akylas mūsų amžininkas Justinas Marcinkevičius savo knygoje. Bet Kristijonui Donelaičiui tai dar nerūpėjo, nes jis tuo metu, kaip rašo Justinas Marcinkevičius, buvo „lietuvų literatūros bei kalbos saulė. Tragiška saulė. Todėl, kad ji apšvietė germanizacijos siaubiamas istorines lietuvių žemes Rytų Prūsijoje. Herojiška saulė. Todėl, kad jis iš paskutiniųjų gynė lietuvių kalbą, papročius ir gyvenimo būdą, žmogaus vertę ir orumą“ (Marcinkevičius J. Ten pat, p. 32).

Jis pirmasis „Metuose“ prabilo apie vertybes, kurios turėjo tapti lietuvių savastimi: visų pirma tai – darbas, žmogaus ir tautos pamatinė vertybė. Jis ir savo būrus vertino ir mylėjo už sunkų kasdieninį darbą, kurį dorai ir sąžiningai atlikdami jie pelnėsi ne tik duoną, bet ir žmonių pagarbą... Darbas jam yra žmogaus pasididžiavimas, jo vargas ir garbė, kūno ir dvasios ligų gydytojas. „Skaitant poemą, ne sykį atrodo, kad net didįjį gamtos ciklą – metų laikus – net saulelę danguje iš pavasario į rudenį ir žiemą suka baudžiauninkų darbas“ (Marcinkevičius J. Ten pat).

Kristijono Donelaičio akimis, kitas žmogaus vertumo matas ir kiekvieno lietuvių siekinys turėtų būti viežlybumas – tai širdingumas, kuklumas, taurumas, saikingumas, tautiškumas, darbštumas, užuojauta žmogui, pagarba senatvei ir, žinoma, svarbiausia – dievobaimingumas. „Viežlybumo sunykimas – tai moralinė ir tautinė, ir socialinė žmogaus mirtis“ (Marcinkevičius J. Ten pat, p. 38).

Lietuvoje net ir žiauriausios priespaudos metais atsirasdavo keistuolių, kurie išdrįsdavo eiti prieš srovę, teigdami lietuviybę. Vienas iš tokių keistuolių buvo Mikalojus Akelaitis (1828–1887). Kaip rašo jo biografas ir Akelaičių genties palikuonis Kazys

Blaževičius, 1857 m. gruodžio 3 d. Mikalojus Akelaitis pasiuntė į Vilnių, į lenkišką žurnalą „Tekla Wilenska“ straipsnį, kuriame pagrindė būtinybę gaivinti lietuvių kalbą, teigdamas: „Reikia mums pakelti lietuvių kalbą; ištraukti iš paniekinimo tą kalbą, kuri turi sanskrito didumą, lotynų galybę, graikų dailumą ir italų skambumą“ (Iš laiško M. Balinskiui, 1857 m. gruodžio 3 d.) (Blaževičius K. Tautinio atgimimo šauklys // *XXI amžius*, 2002, spalio 2, p. 11).

Pasirodžius „Aušrai“ M. Akelaitis joje aktyviai bendradarbiauvo, džiaugėsi gražia „Aušros“ kalba, straipsnių išsamumu, laikraščio turiniu ir idėja – Lietuva turi būti lietuviams. Lietuvos prezidentas dr. Kazys Grinius, M. Akelaičio artimas giminaitis, savo visuomeniniame testamente rašė: „Mano tikslai gimė lietuvių kovose dėl žemės ir laisvės baudžiamųjų laikais. Jie man skiepyti Mikalojaus Akelaičio, didžiojo senų laikų laisvės kovotojo“ (Kazys Blaževičius. Ten pat).

Po 1863 metų sukilimo Šiaurės Vakarų krašto (taip rusų buvo vadinama jų okupuota Lietuva) caro vietininkui generalgubernatoriui Muravjovui žiauriai numalšinus sukilimą, uždraudus lietuvišką raštą ir intensyviai pradėjus lietuvių tautos rusinimą, Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius (1801–1875) ėmė pasiaukojamai grumtis su caro valdžia už lietuvišką Bažnyčią, lietuvišką raštą, lietuviybę ir lietuvių tautos dorą.

Jau 1867 metais jo iniciatyva, iš dalies ir lėšomis Tilžėje buvo įkurta lietuviškų knygų leidykla ir iš Varnių seminarijos klierikų bei ją jau baigusiu kunigų suburta pirmoji lietuviškos literatūros knygnešių iš Tilžės į Lietuvą organizacija. Vėliau į knygnešystės judėjimą Lietuvoje įsitraukė tūkstančiai valstiečių, miestiečių, net bajorų. Siekis nešti raštą ir lietuvišką žodį savo tamsiai tautai buvo toks stiprus, kad knygnešiai tame matė savo gyvenimo prasmę, nebodami jiems gresiančių persekiojimų ir katorgų cariniuose Sibiro kalėjimuose.

Šiuo lietuviškos spaudos draudimo laikotarpiu Motiejaus Valančiaus amžininkas, pirmasis Lietuvos istorikas Simonas

Daukantas, rašęs savo mokslinius darbus lietuviškai, pirmasis savo knygoje „Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių“ (1845), „Istorija žemaitiška“ (1836–1838), „Pasakojimas apie veikalus lietuvių tautos senovėje“ (1893) prabilo apie „liuosybę“ ir „tautinę garbę“, išvesdamas garbingos praeities ir skurdžios lietuvių tautos dabarties rusų caro spaudoje paralelę. Kaip rašo Vincas Mykolaitis-Putinas, „Idealiai gražiomis spalvomis piešdamas garbingą senovę, faktinai prieš akis turi skurdžią dabartį ir kiekvieną dabarties neigiamybę, stengiasi ją atsverti praeities teigiamybe... Tokiu būdu Daukanto atkuriamą senovę skaitytojo sieloj įsisąmoninama kaip aukštas siektinas idealas, ir dėl to istoriniai Daukanto raštai gauna gilios auklėjamosios prasmės“ (Mykolaitis-Putinas V. Literatūros etiudai. K., 1937, p. 8).

Kitas Motiejaus Valančiaus amžininkas poetas Antanas Baranauskas, skirtingai nuo Žemaičių vyskupo Motiejaus Valančiaus, akinusio tautiečius susilaikyti nuo fizinės kovos prieš pavergėją, nes visos valdžios esą „nuo Dievo“, ir istoriko Simono Daukanto, savo darbuose nemačiusio kelio į „liuosybę“, kvietė tautiečius atkakliai priešintis maskoliams.

Ir šiuo požiūriu yra daug sąmoningesnis ir modernesnis už žemaičių bajorus.

Antanas Baranauskas savo ankstyvojoje kūryboje irgi, kaip ir Simonas Daukantas, poetizavo Lietuvos senovę („Dainų dainelė“, parašyta 1857, išspausd. „Aušroje“ 1883; romantinė poema „Anykščių šilelis“, parašyta 1856–1859, išspausdinta Ivinskio kalendoriuose 1860–1861) dėl to, kad tada Lietuva buvo plati ir galinga, o joje

*Žmonės laimingi buvo turtingi,
Niekur nebuvo vergijos.*

Bet ne vien dėl garbės ir galybės A. Baranauskui buvo brangi Lietuvos senovė, o daugiausia dėl to, kad ji buvo dora, turėjo gražius papročius ir tradicijas, tas vertybes saugojo ir puoselėjo. Ir kaip rašė Justinas Marcinkevičius, „Nesvarbu, kad „Anykščių

šilelis“ baigiasi nusiaubtu iškirsto miško vaizdu – mumyse lieka įsitikinimas, kad negalima sunaikinti to, kas jau kartą išdygo, žaliavo, ošė“ (Marcinkevičius J. Tekančios upės vienybė. K., 1995, p. 43). Reikia tik išsivaduoti iš Rusijos carizmo vergijos, kuri

*Anei rašto, anei druko
Mums turėt neduoda.
Tegul, sako, bus Lietuva
Ir tamsi, ir juoda.*

*Kad tu, gude, nesulauktum –
Nebus, kaip tu nori,
Bus kaip Dievas duos,
Nes tavo priesaikai nedori.*

*Neįveiksi, sūnau šiaurės,
Mūsų širdys tvirtos,
Seniai buvo išmėgintos,
Seniai keptos virtos.*

*Nupuls kalnai, o slėneliai
Išsikels aukštybe,
Visos galybės eis dulkėn,
Silpnumas galybėn.*

*Drebėk ir tu, sūnau šiaurės,
Krūvon susitraukęs,
Pats krisdamas pražuviman,
Mūsų neįtraukęs.*

Tai jau politinis tautinės idėjos atspalvis, skambantis revoliuciniu tonu visoje to meto Antano Baranausko kūryboje, ypač jo poemoje „Kelionė Peterburkan“ (14 giesmių, parašytų 1858–1859 m., išspausdintų 1889 m.).

Carinės Rusijos priespaudos metais lietuvių tautos erškėčiuotame kelyje atsirado dar viena aukščiausių amžiaus uolų – dr. Jonas Basanavičius, įkūręs pirmąjį lietuvišką tautinį mėnraštį „Aušra“ (1883 m. kovas – 1886 m. birželis) ir per jį žadinęs lietuvių tautą prabusti ir gairinti savo tautinę savimone. Pirmieji 5 „Aušros“ numeriai buvo išleisti Ragainėje, Albano ir Kybelkos spaustuvėje, kiti – J. Mikšo ir O. Mauderodės spaustuvėse Tilžėje. Knygnešių takais pasiekdavo Lietuvą. Iš pradžių „Aušra“ buvo leidžiama aukotojų lėšomis, vėliau Lietuvoje atsirado jos prenumeratorių. „Aušra“ daugiausia rūpinosi lietuvių kalbos puoselėjimu ir jos prestižu, aukštino lietuvių liaudies kultūrą, tautosaką, mitologiją; spausdino to meto inteligentijos – paties J. Basanavičiaus, J. Jablonskio, D. Poškos, S. Stanevičiaus, kaip jau minėjome, Mikalojaus Akelaičio ir kitų šviesuolių kūrybą. Daug rašė apie kitų Europos tautų – bulgarų, čekų tautinį atgimimą, kvietė sekti jų pavyzdžiu. Lietuvos istoriją laikė tautinio pasididžiavimo ugdymo priemone, rašė apie baltų ir lietuvių kilmę, pilis ir karybą, Lietuvos kunigaikščius, romantizuotos garbingos senovės herojus. „Aušra“ buvo pasaulietinio turinio leidinys, kuriame bendradarbiavo ir katalikai, ir protestantai, ir netgi „cicilikai“ to meto ateistai. „Aušra“ tapo ir besiformuojančios naujosios lietuviškos inteligentijos – joje bendradarbiavo per 70 autorių – kovos prieš caro patvaldystę tribūna.

Justinas Marcinkevičius Joną Basanavičių vadina upe, prasi-dėjusia mažyčiu upeliu Ožkabaliuose. „Visa Lietuvos žemė, tartum antroji motina, augino mums pirmojo Atgimimo tėvą... „čia prasidėjęs mažytis upeliukas išaugo, išgilejo, išsišakojo, nutekė-damas per visus mus kartu ir per kiekvieną atskirai. Šioje upėje, kurios vardas Basanavičius, visa Lietuva pakrikštyta laisve ir nepriklausomybe. Dabar mes pasilenkiame prie jos, norėdami iš-vysti savo atspindį, pasižiūrėti, kokie esame, patikrinti, ar dideli užaugom, o gal jau visai susmulkėjom. Ir štai koks paradoksas: Basanavičius Lietuvos ieškojo visur – ir Bulgarijoje, ir Čekijoje,

ir Serbijoje, ir Prūsijoje – ir visur ją rasdavo! – o mes šiandien, deja, neretai Lietuvoje jau pametam Lietuvą: tik šaukiame, rėkiame, mojuojam kumštėmis, net nežinia, dėl ko...” (Marcinkevičius J. Tekančios upės vienybė. K., 1995, p. 121–125).

Nuo jo, nuo dr. Jono Basanavičiaus ir prasidėjo lietuvių tautinis atgimimas, papildydamas tekančią upę naujais vardais ir naujais žygdarbiais – Vinco Kudirkos, Vydūno, brolių Vileišių, Gabrielės Petkevičaitės-Bitės, Gabrieliaus Landsbergio-Žemkalnio, Vinco Pietario, M. Šiaulėniškio, Julijono Lindės Dobilo, Petro Būtėno, Maironio, Antano Smetonos ir daugelio kitų.

Vincas Kudirka suformulavo šūksnį, kuris ligi šiol tebeskamba mūsų tautiškame himne „Iš praeities tavo sūnūs te stiprybę semia“. Kito tokio įtaigaus stiprybės šaltinio iki šiol lietuvių tauta ir neturi. O garbingos senovės pavyzdžių literatūra jau du šimtmečius kaitina mūsų tautiečių jausmus ir moko mirti dėl Tėvynės. Kaip rašė V. Mykolaitis-Putinas, „Naujieji idealai turėtų mus išmokyti garbingai gyventi ir kurti Tėvynei“ (Ten pat, p. 171).

1.1. LIETUVIŲ TAUTINIO ATGIMIMO ŠAUKLIAI – ROMANTIKAI

Kaip rašo Vincas Mykolaitis-Putinas, spaudos gražinimas, Didysis Vilniaus Seimas ir šiekios tokios laisvės visuomeninio veikimo srityje pažadino daug vilčių visiems Lietuvos inteligentams, išugdytiems „Aušros“, „Varpo“ ir kitų pažangių to meto leidinių.

Laisvės nuojautos „tebežadina širdis tautinio romantizmo ir kovos entuziazmo obalsiais“ (Mykolaitis-Putinas V. Naujosios lietuvių literatūros angoje. Tautos dvasia ir tautinė forma // *Literatūros etiudai*, K., 1936, p. 86). „Kūrybinė tautos galia ieško

aukštesnių ir tobulesnių pasireiškimo lyčių – ir tai, kas seniau kūryboje buvo vientisa ir nedaloma: veiksmas, daina, kova dėl tautos idealų, – dabar ima skaidytis į praktiškąją ir estetiškąją kūrybinės tautos galios plotmę“ (Mykolaitis-Putinas V. Ten pat, p. 87).

Dinamiškoji tautos energija reiškiasi politinėje patriotinėje ir visuomeninėje kultūrinėje erdvėje; ieškoma naujų individualios ir tautinės sąmonės raiškos formų, lietuvių literatūra pradeda sąmoningą ir normalų gyvenimą, ne tik dairydamosi į užsienius, bet ir savo tautiniam turiniui ieškodama deramos tautinės raiškos formos. Kiekvienam literatui – ir poetui, ir rašytojui dabar atrodo svarbiausia – suvokti savo tautos dvasią ir įsitikinti, kuo ji skiriasi nuo lenko, ruso, vokiečio dvasios. Ieškoma etninių lietuvių bruožų, daugelio mintys krypsta į liaudies kūrybą – dainas, pasakas, mitus, legendas ir padavimus „tautiniam išsireiškimo būdui ir formai suvokti“ (Mykolaitis-Putinas V. Ten pat, p. 89). Šio laikotarpio lietuvių literatūros pirmeivių V. Mykolaitis-Putinas laiko J. Herbačiauską-Jaunutį-Vienuoį, jo straipsnių rinkinį „Erškėčių vainikas“, išleistą Krokuvoje 1908 metais.

Kritiškai vertindamas lietuviškąją 1905 m. „revoliuciją“, kai kuriose Lietuvos vietose perėjusią į kruviną banditizmą, J. Herbačiauskas satyroje „Laisvės perėtojas“ skaudžiai pašiepė tos „revoliucijos“ vadus, dar nepriaugusius ligi laisvės, rašydamas: „Viskas, kas išsiperėjo smegenyse, o ne širdyse, būtinai turi stipti nuo šalčio! Laisvės garsintojas be širdies – tai vien špukas, pabalda, viesula“ (Cit. pagal V. Mykolaitį-Putiną. Ten pat, p. 91).

ŽEMAIČIŲ VYSKUPAS MOTIEJUS VALANČIUS

*Minint Žemaičių vyskupo Motiejaus Valančiaus
135-ąsias mirties metines*

Vyskupas Motiejus Valančius

„Visą mūsų raštiją – nuo pirmosios knygos ligi šių dienų – regime apšviestą vienos pagrindinės tradicijos šviesa. Pačiais bendriausiais žodžiais šią tradiciją galima būtų nusakyti: Tėvynės ir žmogaus kūrimas“.

Justinas Marcinkevičius

2010 m. gegužės 29 d. sukako 135-eri metai nuo Žemaičių vyskupo Motiejaus Valančiaus mirties Kaune (1875 m. gegužės 29 d.). O Jis vis dar beldžiasi į žmonių protus ir širdis, skatina juos veikti. Jo gyvenime ir darbuose žmonės atranda naujų ir šiandien aktualių minčių bei paskatų. Išsipildė jo pranašiški žodžiai „Norėčiau ir po mirties būti jums naudingas“. Jau beveik du šimtus metų Jis savo Tautai išliko naudingas – žodžiu, patarimu, pavyzdžiu.

Į vysk. Motiejaus Valančiaus gyvenimą ir veiklą krypta ir tautotyrybinė akys. Šiandien jau akivaizdu, kad vyskupas Motiejus Valančius stovėjo prie mūsų lietuviškosios tautotyros ištakų kaip vienas ryškiausių jos tyrimo objektų, kūręs Tėvynę ir tobulinę žmogų lietuviybės šviesa.

Lietuvos moterų lyga kartu su Tėvynės pažinimo draugija šių metų gegužės 22 d. Panevėžyje (Panevėžio LML skyriaus pirmininkė gyd. Liudvika Knizikevičienė) konferencijoje „Tautotyros sąjūdis Panevėžio krašte XX a. pirmoje pusėje“ užbaigė renginių ciklą,

skirtą tautotyros ištakoms. Panevėžietis mokytojas ekspertas Juozas Brazauskas praeitais metais šį ciklą pradėjo rengdamas abiejų organizacijų tautotyryninkams ekskursiją, kurios metu apšvietė žymiųjų žemaičių – vysk. Motiejaus Valančiaus, Simono Daukanto, Marijos Pečkauskaitės-Šatrijos Raganos ir kitų, stovėjusių prie tautotyros ištakų, gimtines-muziejus. Šiais metais konferencijoje Panevėžyje prisiminėme Julijų Lindę-Dobilą, Petrą Būtėną, Gabrielę Petkevičaitę-Bitę, Matą Grigonį, Vincą Mykolaitį-Putiną.

Vysk. Motiejus Valančius prie lietuvybės ištakų nebuvo pirmasis, iki jo buvo mūsų kultūros milžinai: Martynas Mažvydas, išleidęs pirmąją lietuvišką knygą „Katekizmo prasti žodžiai“ (Karaliaučius, 1547), Mikalojus Daukša, į lietuvių kalbą išvertęs J. Ledesmos katalikišką „Katekizmą“, pirmąją lietuvišką knygą, išleistą Vilniaus krašte (Vilnius, 1595) ir 1599 metais parašęs ir išleidęs „Postilę“. Tačiau Žemaičių vyskupas iš visų savo pirmtakų išsiskyrė organizaciniu talentu ir įtakos lietuvybės plėtrai platumu bei jos efektyvumu, žadinant lietuvių tautą dvasiniam atgimimui.

Motiejus Valančius gimė 1801 m. vasario 28 d. Nasrėnų kaime, Salantų valsčiuje, Kretingos apskrityje, pasiturinčių ir giliai tikinčių ūkininkų Onos ir Mykolo Valančių šeimoje. Mokėsi Žemaičių Kalvarijos mokykloje, vėliau – Varnių kunigų seminarijoje. Ją baigęs tęsė studijas Vilniaus vyriausioje dvasinėje seminarijoje, 1828 m. buvo išventintas į kunigus. Kurį laiką kunigavo. 1840 m. dėstė Vilniaus dvasinėje akademijoje tikėjimo dalykus; 1842 m. Vilniaus dvasinėje akademijoje apgynė disertaciją ir gavo teologijos mokslų daktaro laipsnį. Tais pačiais metais Vilniaus dvasinę akademiją perkėlus į Sankt Peterburgą čia atvyko ir dr. Motiejus Valančius, tapo Peterburgo dvasinės akademijos profesoriumi. 1845 metais buvo paskirtas Varnių kunigų seminarijos rektoriumi. Subūrė akademią baigusią lietuviškos orientacijos kunigų profesūrą, daugiau negu dvigubai padidino į seminariją priimamų klierikų skaičių (nuo 50 iki 120). Parašė istorinį veikalą „Žemaičių vyskupystė (1413–1841, „nuo apskelbimo Žemaičiuose krikščioniško tikėjimo lig mūsų gadynės“ (2 dalys) (Motiejus Valančius).

1850 metais Vatikano siūlymu ir Rusijos caro sutikimu Motiejus Valančius Peterburge buvo išventintas Žemaičių vyskupu. Istorikai didžiausiu Žemaičių vyskupo nuopelnu lietuvių kultūrai ir ateičiai laiko plataus papaginių mokyklų tinklo organizavimą ir lietuviukų jose mokymą lietuvių kalba.

Po 1863 metų sukilimo caro vietininkui Šiaurės Vakarų krašto (taip buvo vadinama Lietuva) generalgubernatoriui M. Muravjovui žiauriai numalšinus sukilimą ir uždraudus lotynišką lietuvišką rašto abėcėlę bei pradėjus intensyviai rusinti lietuvių tautą, Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius ėmė pasiaukojamai grumtis su caro valdžia už lietuvišką Bažnyčią, lietuvybę ir lietuvišką raštą. Jau 1867 metais jo iniciatyva buvo įkurta lietuviškų knygų leidykla Tilžėje, iš Varnių seminarijos klierikų ir ją jau baigusių kunigų suburta pirmoji lietuviškos literatūros knygnešių iš Tilžės į Lietuvą organizacija. Vėliau knygnešiais tapo šimtai valstiečių, amatininkų, darbininkų, Vakarų universitetus baigusių inteligentų. Vyskupas M. Valančius savo aplinkraštyje kunigams ragino juos dirbti šviečiamąjį darbą, caro verčiamiems išdavystei – pereiti iš katalikų tikėjimo į stačiatikybę, nepasiduoti, o atvirksčiai – puoselėti lietuvybę, tikėjimo tiesas tarp papapijiečių skleisti tik lietuviškai, rinkti lietuvių tautosaką, dainas, nepasiduoti rusintojų pastangoms asimiliuoti lietuvių tautą. Kitame aplinkraštyje ragino kunigus doros skleidimą pradėti nuo savęs – vengti pasaulietinių tuštybių, puikybės, nesivaikyti aukštesnių postų, „dora žibėti“, nepriimti jokių raštų, nesutinkančių su Katalikų Bažnyčios mokymu, ir neskelbti jų iš sakytų. „Jokia baimė, jokie grasinimai, ištrėnimai, pagalios pati mirtis tenegąsdina jūsų, tenesulaiko nuo katalikų tikėjimo“, – rašė vyskupas kunigams.

Žinoma, atsirado kunigų, kurie pataikavo caro valdžiai, visuose laikraščiuose rašiusiai „obrusitj, obrusitj...“ (surusinti, surusinti). Tokie kunigai per valdžios malonę tikėjosi geresnių postų ir žemiškų gėrybių. Vyskupas juos vadino šiaudadūšiais ir griežtai baudė. Joks rusų viršininkų užtarimas neišgelbėjo nė vieno šiaudadūšio nuo vyskupo rūstybės.

Rusams uždraudus lietuvišką spaudą Žemaičių vyskupas pirmasis pradėjo rašyti ir spausdinti knygas lietuviškai. Jos buvo išspausdintos Tilžėje ir knygnešių atneštos į Lietuvą. Jis parašė apie 70 šviečiamojo didaktinio pobūdžio knygų, tarp jų „Broliai, katalikai“ (1868), „Gromata apskrita“ (1868), „Iš tamsybės veda kelias teisybės“ (1868), „Perspėjimai“, „Šnekesys kataliko su ne kataliku“ (1868) ir t.t. Nors tose knygelėse M. Valančius rašė tikybos klausimais, jose vis dėlto buvo gausu pamokymų, kaip nepasiduoti rusinimui, kaip elgtis persekiojamiems žandarų, kaip puoselėti lietuvišką žodį ir t.t. Vyskupas akino ir kitus raštingus žmones – mokytojus, kunigus rašyti knygeles lietuviškai, organizavo jų leidybą ir gabenimą iš Prūsų į Lietuvą. Caro žandarai vyskupijos kanceliarijoje ir M. Valančiaus bute kartkartėmis darydavo kratas, ieškodavo lietuviškų knygų.

Į knygnešių judėjimą įsitraukė šimtai valstiečių, amatininkų, darbininkų. „Nelegalios veiklos sąlygos, nuolatinė pavojaus grėsmė, persekiojimai, katonga Sibiro šalčiuose byloja apie knygnešių likimų dramatiškumą. Tačiau jų pasirinktas kelias – nešti savo tautai šviesą ir matymas tame savo gyvenimo prasmę, nutvieskė knygnešių žingsnius, veiksmus ir darbus rūsčios romantikos šviesa, iškėlė virš jų galvų didvyrių vainiką, apie kurį anie niekuomet, o niekuomet nepagalvodavę...“ (Pastarnokas J. Ten pat).

Garsėjo Žemaičių vyskupas ir kaip blaivybės sąjūdžio iniciatorius bei organizatorius. Blaivybę jis pakylėjo į politikos lygmenį, skelbdamas, kad carizmo lietuvių tautai prievarta brukama alkoholizacija yra viena iš nutautinimo ir lietuvių tautos naikinimo priemonių. Savo knygelėse ir pamokymuose Vyskupas mokė, kad tik blaivi tauta gali išlikti ir išlaikyti sveiką savo genofondą.

Žemaičių vyskupo Motiejaus Valančiaus skelbtos idėjos prieš 135 metus ir anksčiau ypač aktualios dabartinei Lietuvai. Ko gero, tada Lietuvos patriotams buvo daug lengviau negu dabar: tada mus naikino svetimieji, okupavę mūsų žemę. Dabar mes patys save naikiname, tik žymiai intensyviau ir agresyviau. Viena Irena Smetonienė, įpareigota rūpintis lietuvių kalbos išlikimu, ką reiškia!

Jeigu kada nors lietuviu dvasia atsikvošės, ji Lietuvos istorijoje bus minima ne ką geriau negu Muravjovas korikas. Žymiausias lietuvių tautinės ideologijos kūrėjų Vladas Pūtvis-Putvinskis rašė, kad niekad nežuvo laisva tauta, gynusi savo vertybes: savo kalbą, savo istoriją, savo orumą, papročius ir tradicijas, savo valstybės nepriklausomybę. „Istorija to nerodo. Tautos mirties priežastis visuomet buvo vidaus liga, o iš visų baisiausia – vergija. Savo ruožtu iš visų vergijų baisiausia yra ta, į kurią einama laisvu noru, nes iš laikinos priverstinės vergijos galima išsivaduoti, o iš laisvu noru priimtoms sunkiau ištrūkti, kadangi trūksta dvasios pasiryžimo ir jėgos“ (Pūtvis-Putvinskis V. Gyvenimas ir parinktieji raštai. Čikaga, 1973, p. 259). Todėl šviesiausi dabartinės Lietuvos protai, nerasdami į ką atsiremti šiandieninėje Lietuvoje, ieško dvasinių atramų ir autoritetų praeityje, gražina gyvenimui ir veiksmui iš istorijos toliu lietuvių tautos dvasinio atgimimo pirmėivius.

Rašytojas Kazys Saja parašė puikią ir saviškai šmaikščią pjesę „Žemaičių piemu“⁴, kurioje išryškino esminius įtaigius Motiejaus Valančiaus katalikiškos tautinės veiklos „paveikslus“.

Pjesėje pateikiamas Motiejaus Valančiaus gyvenimo fragmentas, jį išventinus į Žemaičių vyskupus, nuo pat jo grįžimo į Varnius iki paskutiniųjų gyvenimo metų.

Rašytojas vyskupo Motiejaus Valančiaus gyvenimo tikslą ir pagrindines idėjas, jo įgyvendintas Lietuvoje, pjesėje įdeda į paties Žemaičių piemens lūpas, jam kalbantis su kitu bendražygiu, jo pasikviestu iš Petrapilio į Žemaitiją Simonu Daukantu.

Žemaičių piemens gyvenimo tikslas tapus vyskupu – paprastas ir aiškus: tapti „žmonelių ganytoju, nelyginant Mozė, ir parodyti jiems kelią“. Tik „Mozė vedė į dykumas, o aš vesiu į kalną, aukštyr. Su Dievu ir su jūsų pagalba“.

Svarbiausi uždaviniai siekiant šio tikslo – „Žemaitiškas raštas ir blaivybė – du svarbiausi pilioriai, du bokštai, kuriuos it skruzdės sukibę pradėjom statyti... Prasigėręs vergas laisvės netrokšta... Toks tatau blaivybės politinis atspalvis...“

Ir veda M. Valančius žemaičius (jų tada – per milijoną!) į kal-

ną, aukštyt, juos šviesdamas ir mokydamas, steigdamas, kol galėjo, parapines mokyklas, o kai M. Muravjovas panaikino lietuvišką raštą ir uždarė lietuviškas mokyklas, skatindamas motinas steigti „vargo mokyklas“, vėliau „daraktorių mokyklas“ ir mokyti lietuviukus lietuviško rašto, naudojant knygnešius iš Tilžės parneštas Lietuvoje caro uždraustas knygas ir laikraščius. Caro žandarams suėmus aktyviausius knygnešius ir juos su grandinėmis ant kaklo ir rankų išsiuntus į Sibirą ir pačiam Vyskupui iškilus pavojui būti suimtam, Jis tarsi testamentą žemaičiams skelbia žodžius: „Susitūrėkit – neprasigerkit, neužmirškit savo kalbos ir tikėjimo. Tik tiek!“

Tiesą sakant, tik iš „Žemaičių piemens“ ir sužinojau, kad vyskupas Motiejus Valančius nepritarė kunigų dalyvavimui 1863 metų sukilime. Atvykusiam jo palaiminimo prašyti kunigui Antanui Mackevičiui Jis priminė visų pirma Dekalogo priesaką „Nežudyk!“ ir apaštalo Povilo žodžius: „Kiekvienas tebūnie klusnus aukštesnėms valdžioms, nes nėra valdžios, kuri nebūtų iš Dievo... Kas priešinasi valdžiai, tas priešinasi Dievo sutvarkymui...“, ragino žiūrėti „altoriaus ir brevijoriaus“. Prispauistas kunigo Antano Mackevičiaus rūsčių argumentų, kad jau neįmanoma toliau kęsti ir leisti savo Tautai kentėti caro patvaldystės siautėjimo bei siaubingo tautos nuskurdinimo, kunigo priekaištų, kad „Daugelis nežino, su kuo eina išvien mūsų ganytojas. Su pavergėjais ar su tais, kurie pasiryžę verčiau mirti, bet nebevergauti“, Vyskupas liūdnai kalbėjo: „Paguldysit savo jaunas galvas, čia nieko gero nenuveikę, o kitiems užtrauksit dar baisesnę vergiją... Klausyk, sūnau... Ne mūsų pareiga griauti valstybių sienas ir stoti laiko upei skersai kelio. Mes turėtume būti kaip tos žolės, priaugusios upėj prie akmens. Jas plaiksto plaiksto, daužo tėkmė į kairę ir į dešinę, o jos vis tiek laikosi ir švarina tos upės vandenį“ (Kazys Saja).

Nepaklausė kunigas Antanas Mackevičius, nuėjo pas dalgininkus kariauti prieš caro patvaldystę, už Lietuvos laisvę. O Žemaičių vyskupas ir jo bendražygiai knygnešiai nešė į Lietuvą šviesą ir lietuvišką žodį, švarino tos tekančios upės – lietuvių tautos – vandenį,

kūrė Tėvynę ir tobulino žmogaus bei visos Tautos dvasią. Ir nors Motiejus Valančius ir jo bendražygiai nesulaukė caro patvaldystės žlugimo, jie padėjo tvirtus Tautos savimonės formavimosi šviesos pamatus. Ant tų pamatų išdygo ir išaugo 1863 metų sukilėlių, tarp jų ir kunigo Antano Mackevičiaus, krauju palaistyta Lietuvos laisvės gėlė, pražydusi 1918 metų vasario 16 d. Tautos Tarybos paskelbtu Lietuvos Nepriklausomybės atstatymo aktu.

O Žemaičių Vyskupas paskutiniais metais prieš savo mirtį susapnavo keistą sapną: tas piemenėlis su negyvu žąsyčiu ant kaklo, kuris vienas pirmųjų pasitiko Jį, atvykusį ganyti savo avelių Žemaitijoje, ir kurį Jis užtarė prieš žiaurų Plioterio dvaro valdytoją Knežauską, padavė Jam ranką „ir nusivedė į Varnių bažnyčią, į katedrą. Bet visi altoriai pasikeitę. Vienam bestovįs Simonas Daukantas, šalimais – Jurgis Pabrėža, Mikalojus Dauša, Antanas Drazdauskis, kurių nepažinau... Kitur Mackevičius bestovįs, Klemensas Kairys, Izidorius Noreika... Ir mamomamalė tarp jų įsispraudus. O prie altoriaus mišias belaikęs Juozelis Dovydaitis“. Visi, kurie žuvo arba kentėjo Sibiro tremtyse už Tėvynės laisvę, jos raštą ir neštą šviesą savo Tautai.

Kaip teigia rašytojas Julius Pastarnokas, vyskupo Motiejaus Valančiaus didžiausias nuopelnas Tautai buvo tas, kad jis „žadino lietuviuose atsparumo dvasią ir pasipriešinimą rusintojų užgaidoms“ (Pastarnokas J. Knygnešių krivulė (1864–1904): kultūra ir likimai: „Norėčiau ir miręs būti naudingas...“ // *XXI amžius*, 2004 gegužės 12, p. 7).

Ir ne tik tai, bet ir tai, kad vyskupas skatino jo Tautą šviestis, reikalavo tėvų, kad vaikai, eidami pirmosios išpažinties, būtinai mokėtų skaityti. K. Binkis savo laiku rašė: „Muravjovui panaikinus lietuviškas mokyklas, Valančiaus valia gimsta kitos – vargo mokyklos, kur lietuvės motinos moko savo vaikučius lietuviškų raidžių prie ratelio ir balanės. Ši vargo mokykla suvaidino lemiamą vaidmenį mūsų tautos atgimime, nes, kai saujelė šviesuolių ims Prūsiose leisti lietuviškus laikraščius ir žadins tautą pabusti – bus kas juos skaito“ (Pastarnokas J. Ten pat).

2010 m.

DR. JONAS BASANAVIČIUS

„Turėti savo laisvą ir nepriklausomą valstybę – tai kiekvienos orios ir garbingos tautos siekinys ir politinis idealas.

Tik laisvoje ir nepriklausomoje savo valstybėje tauta gali būti laiminga. Poetas Sigitas Geda viename savo straipsnių pateikė žmogiškosios laimės formulę. Ji paprasta kaip duona ir druska: vaikystėje turėti po saule savo žemuogių pievelę; jaunystėje – turėti mylimą ir mylintį žmogų; sulaukus 40-ies – būti šiek pamačius pasaulio, turėti savo namus, savo stalą, savo kėdę, savo knygas ir šventas kūrybos valandas; senatvėje – mirti laisvam, nes, „...mirtis okupuotame krašte yra negraži vergo mirtis. O jei aš turiu galiybę laisvas numirti, tai gal aš viską turiu?“

Sigitas Geda

Dr. Jonas Basanavičius

Dr. Jonas Basanavičius „buvo pirmasis tamsiausios rusų spaudos naktį pradėjęs ieškoti Lietuvos laisvės pragiedrulių ir skleisti pirmuosius laisvės vilties spindulius“. Taip apie dr. Joną Basanavičių rašė pirmasis jo biografas Adolfas Nezabitauskis 1938 m. išleistoje knygoje „Jonas Basanavičius“. Gyvenant tolimoje Bulgarijoje jam švietė meilė tautai ir tėvynei. „Ta meilė buvo nuolatinė jo žvaigždė, kuri neleido jam paklysti svetimųjų gyvenimo sūkuriuose... Jos šviečiamas dr. Jonas Basanavičius ne tik nepamiršo savo Tėvynės, bet ir įkopė į mūsų tautinio atgimimo patriarcho sostą, išaugo į genialų mūsų tautinio atgimimo politiką, gilų mokslininką ir pirmąjį anų laikų lietuvių tautos veikėją“ (Nezabitauskis A. Jonas Basanavičius. V., 1990, p. 6. Pirmą kartą šią knygą išleido „Spaudos fondas“ 1938 metais).

Dr. Jono Basanavičiaus idėjos, pasklidusios mūsų tautoje per „Aušrą“, rado atgarsį V. Kudirkos „Varpe“ ir įsikūnijimo Lietuvos nepriklausomybės ir laisvės atgavimo šventėje, tęsė aktyvų

gyvenimą tarpukario Lietuvos mokyklose, įkvėpė tūkstančius Lietuvos vaikų ginti savo tėvynę ir žūti didvyrių mirtimi vardan jos idealų, ruseno daugelio širdyse per visą sovietmečio penkiasdešimtmetį; remdamasis jomis „Sąjūdis“ XX amžiuje iškovojо Lietuvos nepriklausomybę antrą kartą. Vasario 16-oji ir Kovo 11-oji irgi yra tų idėjų tęsinys.

Jonas Basanavičius gimė 1851 metų lapkričio 23 d. Ožkabilių kaime, Bartininkų valsčiuje, Vilkaviškio apskrityje, Marijos Birštonaitės-Basanavičienės ir Jurgio Basanavičiaus šeimoje, kur augo trys vaikai – vyriausias sūnus Jonas, jo brolis Vincas (1861) ir sesuo Uršulė.

Tėvas Jurgis Basanavičius, nors paprastas ūkininkas, buvo apsišvietęs žmogus. Ir nors skaitė, rašė ir kalbėjo tik lenkiškai, savo vaikams įskiepijo meilę Lietuvai. Ir pats Jonas Basanavičius savo atsiminimuose rašė: „Ir aš jam ir jo atminimui esu kaltas atgaivinimu mano širdyje meilės mūsų tautos praeičiai ir lietuvybei“ (Ten pat, p. 81).

1873 metais Jonas Basanavičius baigė Marijampolės gimnaziją, įstojo į Maskvos universiteto Medicinos fakultetą, 1879 metais jį baigęs išvyko į Bulgariją dirbti Lom–Palankos ligoninės direktoriumi, apygardos gydytoju. Į Bulgariją jis išvažiavo akinaamas kelių priežasčių: po sunkaus pleurito jo plaučiai buvo geroškai pažeisti ir kilo grėsmė susirgti džiova, reikėjo ieškoti darbo šiltesniuose kraštuose. Bulgarijoje pasibaigus rusų–turkų karui prasidėjo tautinis atgimimas, todėl jis tikėjosi įgyti patirties ir ta patirtimi vėliau pasinaudoti savo Tėvynėje Lietuvoje, be to, Bulgarijoje jis turėjo gerų draugų iš studijų metų, kurie jį kvietė atvažiuoti, nes tuo metu ten labai trūko gydytojų.

1882–1884 metais jis tobulinosi Prahoje. Grįžęs į Bulgariją dirbo gydytoju Lome, 1892–1895 metais Varnoje. 1891 m. tapo Bulgarijos piliečiu, 1893 m. buvo pakviestas dirbti Bulgarijos kunigaikščio rūmų gydytoju.

1905 m. liepos 31 d. dr. Jonas Basanavičius grįžo į Lietuvą ir iš karto įsitraukė į Lietuvos politinį ir mokslinį gyvenimą. 1907 m.

išsipildė jo viso gyvenimo svajonė – jam pavyko suburti mokslininkus, gauti caro vyriausybės leidimą ir įkurti Lietuvių mokslo draugiją. Daug metų jis buvo tos draugijos pirmininkas, įkūrė tęstinį leidinį „Lietuvių tauta“, iki pat mirties jį redagavo.

Jonas Basanavičius buvo gabus, gilus ir plačių interesų žmogus. Jo kilimas profesinės karjeros laiptais svetimoje šalyje – nuo eilinio gydytojo iki šalies valdovo gydytojo statuso rodo, kad jis buvo aukščiausios kvalifikacijos to meto gydytojas: parašė kelias dešimtis straipsnių medicinos, sanitarijos, higienos ir ligų profilaktikos klausimais. 1891 metais Bulgarijoje buvo išleista „Bulgarijos sanitarinės etnografijos medžiaga. Lomo apygarda“. Jo moksliniai darbai buvo vertinami ne tik Bulgarijoje, bet ir Rusijoje, ten jie buvo plačiai cituojami. Bulgarų mokslų akademija dr. Jonui Basanavičiui už jo medicinos mokslinius darbus 1912 metais suteikė Bulgarų MA nario korespondento vardą.

Dr. Jonas Basanavičius visada domėjosi politika ir joje aktyviai dalyvavo – iš pradžių Bulgarijos demokratų partijos veikloje. Grįžęs į Lietuvą buvo vienas iš Lietuvių suvažiavimo iniciatorių, vadovavo jo organizaciniam komitetui. 1905 m. lapkričio 11 d. „Vilniaus žiniuose“ buvo išspausdintas jo parengtas „Atsišaukimas į lietuvių tautą“, kurį pasirašė jis ir organizacinio komiteto sekretorius J. Kriaučiūnas. „Atsišaukime“ lietuviai buvo kviečiami dalyvauti pirmajame jų suvažiavime ir pareikšti savo valią dėl tautos ateities. Lapkričio 15 d. dr. Jonas Basanavičius parašė Memorandumą carui, kuriame reikalavo visiškos kultūrinės ir politinės Lietuvos autonomijos. Memorandumą, kuris buvo išspausdintas „Vilniaus žiniuose“, pasirašė J. Basanavičius, D. Malinauskas, M. Davaina-Silvestravičius ir kun. J. Ambraziejus.

1917–1918 metais dr. Jonas Basanavičius aktyviai dalyvavo Lietuvos Tarybos darbe, kartu su kitais Tarybos nariais išdrįso imtis atsakomybės ir rizikos ir 1918 m. vasario 16 d. paskelbė Lietuvos nepriklausomybę, pasirašę Lietuvos Nepriklausomybės Akta.

Dr. Jono Basanavičiaus mokslinių interesų pagrindinė kryptis buvo Lietuvos istorija, lietuvių kalbos ir tautinės savimonės

gaivinimas. Ypač daug jis nuveikė lietuvių etnogenezės ir kultūros srityje. Jau 1880 metais „Naujajame keleivyje“, leidžiamame Prūsijoje (jo leidėjas buvo Reylaenderis), pasirodė pirmieji dr. J. Basanavičiaus straipsniai „Atsiminkim!“, „Kur dingo, Lietuva, tavo didybė?“, „Rubežiai ir skaitlius lietuvių tautos“, „Kam teks Tėvynė mūsų?“ ir kiti. Po metų, 1881-aisiais, pasirodė jo studijos, kuriose nagrinėjo germanizacijos, polonizacijos ir rusifikacijos įtaką lietuvių kultūrai („Apie kryžiuokus“, „Apie įsteigimą Ragainės pilies“ ir kiti). 1882 m. M. Šerniaus leidžiamoje „Lietuviškoje Ceitungoje“ pasirodė jo straipsniai „Byrutė“, „Apie lietuvišką Mokslo Draugystę“, „Apie senovės Lietuvos pilis“ ir t.t.

Straipsnyje „Apie lietuvišką Mokslo Draugystę“ dr. Jonas Basanavičius emociškai ir karštai rėmė Jurgio Sauerveino sumanytą prūsų lietuviams įsteigti mokslo draugiją ir rašė: „Triūskimės, broliai. Iš tos sėklos, kurią mes Lietuvoje išbarstysim, išaugs gražūs vaisiai. Kada mes jau į dulkes pavirsime, jei lietuviška kalba bus tvirta pasidarius, jei per mūsų darbus dvasia atsikvošės, tąsyk mums ir kapuose bus lengviau, smagiau ilsėtis, o mūsų dvasia gėrėsis savo darbu draugystėje mūsų prabočių, stiprių Lietuvos apgynėjų ir mylėtojų“ (Ten pat, p. 119).

Šie jo žodžiai pasibeldė į daugelio to meto lietuvių širdis. Atsiliepė J. Šliūpas, J. Sauerveinas, J. A. Višteliauskas. Pastarasis J. Basanavičiui rašė, kad jis išgirdęs lenkų patriotą, poetą ir rašytoją J. I. Kraševskį lietuvius raginant leisti lietuvišką laikraštį, „jei lietuvių tauta nenorinti mirti“ (Ten pat, p. 127).

Leisti lietuvišką laikraštį būta pastangų ir anksčiau, tačiau dėl lėšų stygiaus jos nebuvo įgyvendintos. Jonui Basanavičiui pavyko rasti lėšų ir, subūręs savo draugų ir bičiulių autorių kolektyvą, jis ryžosi leisti lietuvišką „Aušrą“. 1883 m. sausio 28 d. Jonas Basanavičius kaip „Aušros“ leidėjas ir pirmasis jos redaktorius parašė „Aušrai“ pirmąjį vedamąjį straipsnį, numerį pasirašė ir atidavė spausdinti. 1883 m. kovo mėnesį pasirodė pirmasis „Aušros“ numeris. J. Basanavičius jį išvydo Prahoje 1883 m. balandžio 13 d.

Laikraščio vedamasis buvo pavadintas dr. J. Basanavičiaus

prakalba. Moto jai J. Basanavičius pasirinko: „Homines historium ignari semper sunt pueri“ (Žmonės, nežinantieji istorijos, visada lieka vaikais). Prakalboje jis rašė: „Jau daug šimtų metų praėjo, kaip paliovė Lietuvos giedrotose padangėse spindėjęs žvaigždelė, kuri mūsų tėvų tėvams švietė; tamsi neperregima ūkana apsiautė mūsų linksmą senovėje žemę, visokie vargai ir sunki, o ilga verguvė išdildė iš atminties mūsų laimingesnio ir nevarginto gyvenimo atsiminimus; užmiršome, kuo mes senovėje buvome, ir tik retoje jau dainoje ar pasakoje randi paminėtą paminklą... Liko dar kalba mūsų garbinga... šiaip viskas pragaišo, o ir tas vienintelis mūsų tur-tas – kalba, taip pat nyksta“. Prakalbą J. Basanavičius baigė žodžiais: „Kaip aušrai auštant nyksta ant žemės nakties tamsybė, o kad taip jau prašvistų ir Lietuvos dvasia“ (Ten pat, p. 133).

Tame pačiame „Aušros“ numeryje buvo išspausdintas J. A. Višteliausko eilėraštis „Lietuviškoji kalba“, prasidedantis žodžiais:

*O brangi lietuviškoji
Šventa kalba prigimtoji,
Už žemčiūgus tu brangesnė
Ir už viską meilingesnė.*

Ten buvo išspausdintos ir Antano Baranausko eilės „Lietuvos senovės paminėjimas“.

„Aušra“ tapo lietuvių tautinio atgimimo spinduliu. Lietuvių inteligentijos ji buvo sutikta su dideliu džiaugsmu. Lietuvoje ji sukėlė tikrą dvasinę revoliuciją. Gražiai apie „Aušrą“ kalbėjo knygos pradžioje jau minėtas Mikalojus Akelaitis iš Paryžiaus, Petras Vileišis iš Belgijos, Gorodeckis, Dagilis ir kt. O dr. Vincas Kudirka apie pirmąjį „Aušros“ numerį jau savo „Tėvynės Varpuose“ rašė: „...Po to pasikalbėjimo su kunigu Narkevičium – ar į pusmetį gavau „Aušros“ Nr. 1. Žiūriu, ant pirmutinio puslapio stovi Basanavičius... „Pranašas“, – pamislįjau tada apie Basanavičių lietuviškai. Ėmiau skubiai vartyti „Aušrą“... ir nepamenu visko, kas su manim paskui darėsi... Tiek pamenu, kad atsistočiau, nuleidau galvą, nedrįsdamas pakelti akių ant sienos mano kambarėlio... rodos, girdėjau Lietuvos balsą, sykiu apkaltinantį, sykiu ir atlei-

džiantį: o tu, paklydėli, kur iki šiol buvai? Gaila man buvo tų valandų, kurios nesugražintinai išbrauktos buvo iš mano gyvenimo, kaip lietuvio, ir gėda, kad taip ilgai buvau apgailėtina pagedėliu... Po to pripildė mano krūtinę rami, smagi šiluma, ir, rodos, naujos pajėgos pradėjo rasti... Rodos, užaugau išsyk, ir ta pasaulė jau man per ankšta... Pajutau save didžiu, galingu, pasijutau lietuviu esąs. Ta valanda antrojo užgimimo per daug svarbi mano gyvenime, kad galėčiau ją užmiršti. Negaliu taip pat užmiršti, kad ir nepripažinti, kad už tą valandą esu kaltas Basanavičiui“ (Tėn pat, p. 136).

Prof. Jonas Jablonskis, lietuvių bendrinės kalbos tėvas, apie „Aušrą“ rašė taip: „Dr. J. Basanavičiaus „Aušra“ – jos mintys, kalbos ir žodžiai – kaip perkūnas trenkė pasirodžiusi mūsų tarpe ir tuoj išblaškė visus... abejojimus ir svyravimus. Man ta naujoji gyvenimo pradžia, tas naujas evangelijos žodis, mūsų pačių raštu išreikštas, padarė didžiausią įspūdį ir mane, kaip ir mano draugus, aiškiai pastūmėjo į naująjį darbo kelią... Be „Aušros“ Vincas Kudirka, man rodos, lietuviams būtų visai žuvęs, kaip be to didžiojo dr. J. Basanavičiaus žingsnio būtume daug kas ir kiti nė tų mažmožių nenudirbę, kuriuos šiaip taip dirbinėjom“ (Tėn pat, p. 143).

Kitas to meto šviesuolis Pranas Kriaučiūnas „Aušros“ reikšmę tautiniam atgimimui apibūdino taip: „Aušrą“ perskaitęs supratau, kad esu lietuvis, kad lietuviai yra tokia pati tauta, kaip lenkai, rusai ir kiti, kad Lietuva šiandien yra valdoma ir skriaudžiama galingesnių. Visiškai aišku pasidarė, kad šis laikraštis kviečia savo Tautą suprasti, kuo esanti... Todėl gavęs iš „Aušros“ naujų žinių, laikau savo šventa pareiga tas žinias, tą lietuvišką dvasią skleisti ir tarpe mano draugų, kurie visiškai šių dalykų nežino“ (Tėn pat, p. 144).

„Aušros“ redaktoriai buvo J. Basanavičius, J. Mikšas, J. Šliūpas, M. Jankus ir vėl J. Mikšas. Tarp bendradarbių buvo J. Basanavičius, M. Akelaitis, S. Baltramaitis, kun. A. Baranauskas, V. Bruožis, V. Kudirka, J. Mačiulis, J. Sauerveinas, J. Šliūpas, V. Vaičaitis, J. A. Višteliauskas ir daugelis kitų žymių to meto žmonių.

Nors J. Basanavičius „Aušroje“ buvo dirbęs daug mažiau negu

J. Šliūpas, A. Nezabitauskio nuomone, jis buvo „neabejotinas ir vienintelis „Aušros“ idealų kūrėjas. Jo dvasia buvo nudažytas visas „Aušros“ laikraštis, ir kai ta dvasia vėliau pradėjo nykti, tai ir „Aušros“ šviesa pamažu ėmė blankti. Sukurdamas „Aušrą“ J. Basanavičius ne tik davė mūsų tautai pirmą lietuvišką laikraštį, bet ir gausiai pabėrė tų tautinių idėjų, kurios vėliau taip vaisingai ir gražiai sužydėjo atgimstančios Lietuvos veikėjų širdyse“ (Ten pat, p. 242).

„Aušros“ dvasia per Vincą Kudirką augo ir stiprėjo ir persidavė tolesnei ateičiai per jo leistą „Varpą“, pasirodžiusį 1880-aisiais, vėliau pavadintą „Tėvynės varpais“. Vincas Kudirka „Aušros“ idealus saugojo visą gyvenimą, lietuviybės darbams aukodamas savo silpną sveikatą. Šitokia įtaka tebuvo galima tik dr. J. Basanavičiaus charizmatinio romantizmo ir Tėvynės meilės dėka.

Antrasis Jono Basanavičiaus kūrybinis skrydis buvo jo mokslinė veikla. Ypač daug jis nuveikė kaip lietuvių tautosakos propagatorius. Surinko, parengė spaudai ir išleido tautosakos rinkinius „Lietuviškos pasakos“ (2 d. 1898–1902), „Ožkabalių dainos“ (2 t., 1902), „Iš gyvenimo vėlių ir velnių“ (1903), „Lietuviškos pasakos įvairios“ (4 d., 1903–1905).

1907 metais įkūrus Lietuvos mokslo draugiją ir įsteigus mokslinį žurnalą „Lietuvių tauta“ J. Basanavičius pradėjo jame spausdinti savo etnografinį veikalą „Levas lietuvių pasakose bei dainose ir prygiškai-trakiškoje dailėje“. Šiame kūrinyje bei anksčiau spausdintame darbe „Lietuviškai-trakiškos studijos“ (1898) ir studijoje „Apie trakų-prygų tautystę ir jų atsikėlimą Lietuvon“ (1921) J. Basanavičius stengėsi pagrįsti romantinę lietuvių kilmės iš trakų-prygų teoriją, pirmasis nustatė, kad tarp baltų ir trakų yra artimų kalbos jungčių, romantizavo Lietuvos praeitį. Iki J. Basanavičiaus mirties „Lietuvių tautoje“ buvo išspausdinta beveik 100 darbų, iš jų 26 parašyti J. Basanavičiaus. Taip buvo padėti lietuvių tautinės kultūros pažangos bei lietuviškosios tautotytros pagrindai.

Kai 1920 m. spalį lenkų generolo L. Želigovskio daliniai okupavo Vilnių ir Lietuvos valdžia pasitraukė į Kauną, „dr. Jonas Basanavičius pasiliko sostinėje tarsi legendinis vaidila prie lietu-

viško aukuro... dabar pasakytume prietilčio sargybinis. Jis pasi-tenkino kuklia pensija ir Lietuvių mokslo draugijos pirmininko darbu. Jis negalėjo skirtis su šiuo savo „kūdikiu“, kuriam ėjo tik tryliktieji. Jis norėjo jį išauginti galiūnu. Moksle jis matė savo tautos ateitį ir šventai tikėjo, kad šviesi ir laisvės idėjai ištikima tauta atgaus savo sostinę. Būtina stiprinti tautos sąmonę, suteikti jaunimui istorijos žinių“ (Čibiras P. Pas daktarą Joną Basanavičių // *Diena*, 1991 lapkričio 23, p. 12.).

1927 metų vasario 16 dieną dr. Jonas Basanavičius, lietuvių tautos atgimimo patriarchas, mirė Vilniuje. (1889 m. vasario 16 dieną Bulgarijoje, Lom Palankoje, mirė jo mylima žmona Gabrielė Eleonora Mohl-Basanavičienė.) Minios vilniečių ir iš Kauno atvykusių tautiečių palydėjo jį į amžinojo poilsio vietą Rasose. Rašytojas Vincas Mykolaitis-Putinas pasakė dvasingą atsisveikinimo kalbą:

„Didelio žmogaus mirtį ir Tautos džiaugsmą dėl jo žygio laimėjimų paverčia šią naktį gilios ir gūdžios paslapties simboliu. Jonas Basanavičius išpėjo Lietuvos milžinkapių paslaptį, nugirdo Probočių kaulų balsą ir apreiškė jį naujam gyvenimui bundantiems.

Jisai atnešė pasaulin atmintį ir iš amžių išgriebė žavintį mitą arba garbę tų, kurie manė save vergais esant. Jisai kaip šviesus Dangaus Pranašas savo Tautai apreiškė prisikėlimo žinią ir grįžo amžinai budėti savo žemės Probočių kapuos.

Šitoksai datų – Vasario 16-osios sutapimas... Nežinia, ką ir manyti... Atsitiktinumas? Lemtis? Gal ši diena – tikrai gilios ir gūdžios paslapties simbolis?“

Rašytoja Ona Pleirytė-Vaidilutė kalbėjo: „Dr. Jonas Basanavičius mylėjo ir kentėjo kaip visi žmonės... Savo žmogiškąjį jausmą jis palaidojo savosios mylimosios Elės kape. Savo patriarcho vardą nusinešė į Rasų kalnelį“.

Dr. J. Basanavičius mėgdavo kartoti: „Tauta, kuri save atmena, išnykti nebegali – pasaulio tautų šeimoje jai liko vieta“ (Nezabitauskis A. Ten pat, p. 502).

Tik ar išliks Tauta po mūsų amžiaus televizijos barbarų puotos?

2001 m.

DR. VINCAS KUDIRKA

„Tėvynė žiūri į tave, kelkis – tu jai reikalingas!“

Dr. Vincas Kudirka

Tėvynė ir žmogaus santykis su ja – tai pagrindinis žmogaus bei tautos būties ir vertės matas. Žmogaus apsisprendimas tarnauti savo Tėvynei ar likti jos vargams ir rūpesčiams indiferentiškam – tai jo laisvas apsisprendimas, būti ar nebūti. Milijonai žmonių kaip tekančios upės pereina šia Žeme, nepalikę pėdsako, kad joje buvo. Dar milijonai pereis. Ir tik nedaugelis pasiekia savo užsibrėžtų tikslų, savo kalnų viršukalnes, jose įrašydami savo vardus – čia būta Žmogaus! Viena aukščiausių mūsų tautos viršukalnių – dr. Vincas Kudirka, dabar stovintis susikaupęs Vilniaus centre ir visa savo esybe mokantis savo Tautą siekti gyvenimo prasmės, o savo Tautai – laimės ir gerovės.

Apie Vinčą Kudirką tiek daug rašyta, tiek daug kalbėta, su jo įkurtu „Varpu“ eita į Lietuvos nepriklausomybės atkūrimą 1918 metais po beveik penkių šimtų metų mūsų valstybės nebūties. Su jo „Tautiška giesme“ kurta mūsų prieškario nepriklausoma Lietuvos valstybė, ji giedota gynusių savo tautą ir savo valstybę

partizanų bunkeriuose, su ja gyventa tremtyje Sibiro speiguose, su ja eita į dainuojančią Sąjūdžio revoliuciją. Rodos, ką čia daugiau bepasakysi. Parašyta dešimtys monografijų, šio didžio lietuvių vardas įamžintas medicinos, literatūros, politikos, visuomeninės veiklos istorijose, pastatytas jam skirtas gražus ir gausiai lankomas muziejus, dabar jau ir keli dvasingi paminklai. Viskas, kas priklausė Jam, didžiajam Lietuvos sūnui, lyg ir atiduota. Nuoširdžiai ir su dėkingumu.

Dabar laukiame jo, Vinco Kudirkos, paramos ir pagalbos mūsų suluošintoms sieloms. Neturime šiandien žmogaus, tiek daug, kiek Jis, nuveikęs lietuvių labui, Tautos idėjos auginimui ir puoselėjimui.

Šiandien, kai Lietuvoje, mūsų šventoje žemėje, didžiausią, po komunistų, pasisekimą turi ir laimi rusofiliniai mirażai – klajoklio rusų vadovaujama partija garsėja aukščiausiais reitingais, o dar visai neseniai už Rusijos milijonus parsidavęs politikas, pagal „Almakso“ scenarijų važinėjęs po Lietuvą ir vaidinęs kenčiančio Jėzaus Kristaus vaidmenį, buvo užkariavęs lietuvių simpatijas ir laimėjo Lietuvos prezidento rinkimus; kai jo įžūli komanda, susivienijusi su jėdininkais, Štusauskos paribio žmonėmis ir Stakvilevičiaus–Troščenkos komunistais, tada ir iki šiol organizuoja triukšmingas riaušes Vilniuje, o Seimo čekistai atvirai demonstruoja savo rusofilines nuostatas – Lietuvoje darosi baisu ir grėsminga.

Istorija kartojasi. Grįžome į Vinco Kudirkos laikų lietuvių situaciją. Tik kada ji buvo sunkesnė? Tada, prieš 100 metų, ar dabar? Klausimas retorinis.

Vinco Kudirkos laikais Lietuva dar turėjo savo kaimą. Jis išsaugojo gyvas lietuvių šaknis – kalbą, papročius, tradicijas, dainas, sakmes... Ir nors V. Kudirkos mama ir močiutė nežinojo Lietuvos istorijos, jos dainavo lietuviškas dainas, laikėsi lietuviškų papročių ir tradicijų. Lietuvių šaknis, nors ir gerokai caro žandarų apkapotų, dar buvo gyvos, jose dar pulsavo lietuviška

dvasia. Dėl to ir atsigavome. Ir savo nepriklausomą valstybę atkūrėme, jos laisvę nuo visokių perėjūnų – bolševikų, rusų, lenkų, vokiečių – apgynėme Nepriklausomybės karuose 1918–1920 metais. Tautinę kultūrą atgaivinome. Vinco Kudirkos „Tautiška giesmė“ Lietuvos vaikų dvasią ugdėme, apie ateities kartų gerovę svajojome.

Dabar kaimo neturime. Sovietinis okupacinis režimas ir kolūkiai jį sunaikino, nugirdė, nužmogino, lietuviybės šaknis iškapojo, išrovė ir sudegino. Komunistams pavyko Lietuvos kaime sunaikinti lietuvišką dvasią, jo kalbą, primenančią lietuvių, prisodrinti šlykščiausių rusiškų keiksmažodžių; išstumti iš jo tikrąją lietuvišką tautinę kultūrą, pakeičiant ją pagal tartiufišką principą – pavergtoms tautoms kultūra, „nacionaline savo forma, socialistine savo turiniu“. Iki šiol kaimas Lietuvoje rinkimuose balsuoja už komunistus ir jų „skydą ir kalaviją“ – Rusijos GRU ir KGB statytinius.

Kažkur skaičiau, kad ano meto Lietuva, jeigu nebūtų atsiradusi „Aušra“ ir „Varpas“ ir nebūtų atkurta Lietuvos valstybė, jau būtų nuėjusi į nebūtį – kaip nuėjo jotvingiai, prūsai, nadruviai ir kitos lietuviškos gentys. Į tokią jos situaciją buvo atvedusi sulenkėjusi lietuviška bajorija, vėliau – surusėjusi valdininkija.

Laimei, visuomenės raidoje veikia nerašytas dėsnis: „Kiekviena tauta turi žmonių, kurie pastebi momento svarbą ir pakyla į žygį, kai iškyla pavojus laisvei, kalbai, tikybai ir papročiams“, – taip tikino prancūzų poetas ir filosofas Le Corderas.

Dabar kaip tik turime tokį momentą, kai tauta, mokslininko Vlodo Terlecko žodžiais tariant, „rengiama dvasinei kapituliacijai“. „Tai yra tapę reiškiniu, kryptingu, organizuotu, intensyviai reklamuojamu. Šiam tikslui pasitelktas Lietuvos istorijos juodinimas, niekinimas, tyčiojimas iš visų mūsų pamatinių tautinių vertybių... Siekiama įdiegti mums saviniekos, pasidygėjimo lietuviškumu jausmus, pakirsti tautos sąmonę... Šį pragaištingą darbą dirba gausios rašytojų, filosofų, politologų ir ypač istorikų, žur-

nalistų pajėgos. Kitaip nei ankstesniais laikais mūsų praeitį klas-
toja ne kaimynų šovinstai, bet lietuviai, dažnai dirbantys valsty-
binėse įstaigose, taigi išlaikomi visų Lietuvos žmonių... Dalis
rašytojų, besiskelbiančių postmodernistais, intelektualais, yra tikri
tautiškumo duobkasiai, šaržų, paskvilių apie Lietuvą, mūsų kal-
bą, šventes, papročius kūrėjai. Tarp jų labiausiai reiškiasi Marius
Ivaškevičius ir Sigitas Parulskis“ (Terleckas V. Tautos rengimas
dvasinei kapituliacijai // *Lietuvos aidas*, 2003, spalio 8, p. 12).

Taigi kada lietuvybės Lietuvoje situacija buvo sunkesnė –
V. Kudirkos ar mūsų laikais? J. Basanavičius, V. Kudirka, visi auš-
rininkai ir varpininkai tada suglaudę pečius tą skausmingą Tau-
tos dvasios patologiją gydė ir išgydė. Ar yra šiandien kam ją gydyti,
kai beveik visa Lietuvos inteligentija pakirsta komunizmo ideo-
logijos vėžio ir jo metastazių, paralyžiuojančių jaunųjų kartų mąs-
tymą ir dvasią?

Vincas Kudirka gimė 1858 metais gruodžio 31 d. Paežerių kai-
me, Vilkaviškio rajone. Mokėsi Marijampolės gimnazijoje. Su
draugais kalbėjo tik lenkiškai ir labai bijojo, kad draugai nesuži-
notų, jog jo namuose kalbama lietuviškai. Gėdijosi savo tėvo ir
giminių, kalbančių lietuviškai. Dėl to ir studijuoti medicinos į Var-
šuvos universitetą įstojo: tokia jam miela atrodė lenkiška aplinka.

Kai 1883 metais pasirodė „Aušra“, Vincas Kudirka, dar jos
nematęs, kalbėdamas su artimu bičiuliu Jonu Jablonskiu, iš laik-
raščio piktai pasišaipė. J. Jablonskio reakcija jam buvo netikėta.
Šis Vincą Kudirką griežtai ir kategoriškai subarė ir pagrasino,
jeigu pastarasis ir toliau taip matysias – jų draugystė nutrūks am-
žinai. J. Jablonskio piktas žodis buvo pirmoji lietuvybės sėkla jaut-
rioje V. Kudirkos sieloje. Jis daug ir skausmingai mąstė apie
kivirčą, sielojosi netekęs draugo, nes savo lenkiškumo atsižadėti
neketino.

Tik po pusmečio jis gavo pirmąjį „Aušros“ numerį. Apie jo
patirtą emocinį šoką perskaičius laikraštį rašėme knygos posky-
ryje apie dr. Joną Basanavičių. Tada jis suprato, kad noras būti

lenku ir jo kultūrinė gėda būti lietuviu buvo psichologinė savižudybė, savo gimtosios Tautos ir Tėvynės išdavystė. Vėliau, jau gerokai atsitokėjęs ir sutvirtėjęs lietuviybėje, Vincas Kudirka rašė: „Negaliu tikrai pasakyti, ar nostalgija paliečia visus tuos, kurie savo lengva valia išsižada savo kalbos ir Tėvynės. Tačiau tikrai žinau, kad tuos vargšus slegia kitokia liga „stupiditas dimensija“, t.y. suirimas protinių veiksmų ir jų sustojimas, susijęs su smegenų atbukimu ir stoka jausmų“ (Mūsų Kudirka. Marijampolė, 1998, p. 27).

Neabejoju, kad tokią protinės negalios diagnozę jis būtų konstatavęs ir mūsų mandrapypkiams filosofams bei raševoms, netgi aukšto rango švietimo valdininkėms, niekinančioms lietuviybę, ir tautinės dvasios puoselėtojams.

Varšuvos universitete Vincas Kudirka įsteigė „Lietuvos“ draugiją, parengė jos įstatus – tikrą atgimsiančios Tautos ir tautinės veiklos planą bei nepriklausomos Lietuvos valstybės viziją. Joje jis Lietuvą matė kaip Motiną, kurią labai mylėjo. Pradėjo rašyti straipsnius, poeziją ir prozą į to meto pagrindinę lietuvišką spaudą – „Aušrą“, „Lietuvišką balsą“, „Vienybę lietuvininkų“. Uždarius „Aušrą“ tęsė dr. Jono Basanavičiaus lietuviybės puoselėjimo veiklą, įkūrė „Varpą“. 1889 m. spalio pabaigoje pasirodė pirmasis jo įkurto laikraščio „Varpas“ numeris. Čia jo straipsnių buvo spausdinta daugiausia. „Varpas“ gyvavo iki 1905 metų pabaigos. Buvo leidžiamas Mažajoje Lietuvoje.

„Varpas“ nuo pat pirmojo iki paskutinio numerio skelbė tautinio išsivadavimo idėjas, straipsnius lietuvių tautos vienybės, humanizmo ir demokratijos klausimais, griežtai smerkė rusifikacinę caro valdžios politiką, reikalavo tautos, žmogaus, spaudos ir mokyklos laisvės, daug dėmesio skyrė knygnešystės aktualijoms, kvietė tautiečius mokytis ir lavintis iš knygų ir laikraščių.

Su kiekvienu „Varpo“ numeriu jame vis labiau stiprėjo Tautą žadinančios idėjos, Vinco Kudirkos žodžio sugestyvumas, šaukiant tautiečius busti ir keltis, kelti kitus ir visa siela atsiduoti tautinės

savimonės ugdymui, atkurti savo tautos tradicijas ir papročius, puoselėti gimtąją kalbą, kurti tautišką literatūrą, kad „lietuviai giedraičių, daukantų, valančių dvasia persiėmę lietuvių tautai dirbtų“ (Ten pat, p. 117).

1896 m. jis parašė satyras „Viršininkai“ ir „Lietuvos tilto atsiminimus“, 1897 m. – „Cenzūros klausimą“ ir „Vilkus“. 1899 m. išleido savo originalių ir verstinių eilėraščių rinkinį „Laisvos valandos“. Parašė recenzijų, įvairiausių publicistikos straipsnių aktualiomis to meto temomis, dviejų apysakų fragmentus – „Nekalta auka“ ir „Pabaigtuvės“ ir t.t. Siekdamas ugdyti lietuvių tautinę savimonę, ieškojo įkvepiančių pavyzdžių užsienio literatūroje. Išvertė į lietuvių kalbą Slovackio „Mindaugi“, Asnyko „Kęstutį“, Vroblevskienės „Narimantą“, Adomo Mickevičiaus-Vaidilos apysaką ir „Konradą Valenrodą“, F. Šilerio „Orleano Mergelę“, „Vilių Telį“, Bairono „Kainą“ ir kitus kūrinis.

Vartydamas jo darbų, parašytų daugiau negu prieš šimtą metų, rinkinius, rodos, jauti Jį šalia, matai Jo žvilgsnį, nukreiptą į mūsų kasdienybę, susirūpinimą ja, kai rašo apie kryptingą Rusijos įtaką, nutautinant kaimynines valstybes, tautinę inteligentiją, partijų egoizmą, ardantį Tautos vienybę, ir kitas negeroves (Voverienė O. Mūsų amžininkas Vincas Kudirka // *Lietuvos aidas*, 2003, gruodžio 30, p. 8).

Kaip rašė literatūrologas A. Zalatorius, „Tiesa jam buvo svarbiau už idėją. Dėl Lietuvos ateities jis galėjo atiduoti visas jėgas, ginti lietuviybę nuo imperinės rusų politikos iki paskutinio kraujo lašo, bet net taktiniais sumetimas neužsimerkdamas prieš pačių lietuvių gyvenimo ydas – tinginystę, nerūpestingumą, bailumą, pasišventimo stoką, nuomonės neturėjimą, „parsidavimą už čionovniko žvaigždutę prie kepurės“, nenorą „sugriaut ramų buržuazo gyvenimą“, pavydą, orumo praradimą, keliaklupsčiavimą ir servilizmą, o ypač prieš vadinamąsias denunciacijas (įskundimus), kurias laikė šlykščiausiu elgesiu ir tokius žmones vadino „šungalviais“. Kudirkos protas lyg skalpelis negailestingai (ypač

jo satyrose – *O. V.*) skrodė visuomenės kūną... Vienaip veikia tiesa, pasakyta pilkai, kitaip – pasakyta ekspresyviai ir įdomiai, taip, kad norisi ją visur cituoti. Kudirkos satyrų ne todėl buvo baisu, kad jų autorius juokėsi iš Rusijos žandarų bukumo ir amoralumo, cenzūros absurdiškumo, žydų pirklių pataikavimo valdžiai, ne todėl, kad reiškė viltį, jog tiltas per Šešupę – vaizdingoji Lietuvos metafora – išsilaikys, kol jame bus „nors viena senoji dalelė“, bet dėl to, kad apie visa tai buvo parašyta talentingai, kaip sakoma, nepaliekant akmens ant akmens“ (Albertas Zalatorius. *V.*, 2008, p. 123).

1890 metais „Varpo“ skyriuje „Tėvynės varpai“ Vincas Kudirka rašė: „Dvigalvis Šiaurių erelis, idant galėtų išsyk praryti visus svetimus gaivalus (tautas – *O. V.*), ant kurių užtūpė ir įleido nagus, tai tikrai per mažai turi galvų. Reiktų mažių mažiausiai nors trijų galvų: dėl lenkų, Pribaltinių rėdybų ir lietuvių... Paskutiniame laike kraugeringas paukštis žiūri ant lietuvių ir Pribaltinių rėdybų...“ (Kudirka *V. Raštai. V.*, 1990, 2 t., p. 423)... „Rakaliai, paleisti maskolių dėl lupimo kailių svetimų, idant tokiu būdu skelbti tarp jų „russkoje delo“ ir įkvėpti jiems „russkij duch“, turbūt persitikrinę yra, kad tie kailiai jau taip apsipratę su knutu... ir taip persisunkę „russkim duchom“, jog uždrėskimas jų savosios dvasios ne peršulį, o tik smagumą gamina“ (Ten pat, p. 754).

Deja, mūsų laikais – dar blogiau, kaip citavome *V. Terlecką*, – tik „peršulį gamina“.

Kodėl taip yra? Ir kodėl taip atsitinka? Į tuos klausimus irgi rasime atsakymą *V. Kudirkos* darbuose. Mat „Maskoliavimo dvasia sukasi aplink lietuvius pasiversdama visai: tai kaip slibinas, atidaręs nasrus, drąsiai leidžia liepsną ant silpnų, neturinčių ginklo aukų, idant lengviau įveikti auką; tai kaip geradėjas ištiesia ranką su dovanomis, gražiomis paviršiuje, o viduryje prilaikančiomis nuodus; tai vėl kaip nekalčiausias avinėlis šokinėja tarpu lietuvių, nuduodamas, būk nieko, o nieko pavodyti negalįs“ (Ten pat, t. 2, p. 133).

Aktualiai šiandien skamba ir V. Kudirkos žodžiai apie inteligentiją: „Rodos, kad kiekvienam lietuviui inteligentui turėtų rūpėti vieši jo Tėvynės reikalai... rodosi, negalėtum prisileisti tos minties, kad tarp inteligentų būtų atšalimas širdžių, žiūrint ant skriaudžiamos Motinos (kaip minėjome, savo vizijose V. Kudirka Lietuvą matė kaip motiną – O. V.), rodosi, kad aukos nuo inteligentų ant gelbėjimo savo tautybės turėtų plaukti be galo ir reikšti jausmus bei išrokavimą tėvynainio, o ne prekijo. Vis dėlto to viso nematyti. Išskyrus iš mūsų inteligentų labai mažą skaitlelį, ką tikrai rūpinasi apie savo Tėvynės reikalus, nesigaili nė darbo, nė paskutinio skatiko dėl jos gero, kiti visi „intelligentai“, lyg ledais apkrovė savo krūtines, idant kartais neužtvinksėtų širdys, atminus Lietuvą“ (Ten pat, p. 478).

V. Kudirka savo straipsniuose vanojo lietuvius inteligentus, kurie, ieškodami ramesnių ir geresnių buitinių gyvenimo sąlygų, traukė į užsienius – Rusiją ir Ameriką, ten likdavo dirbti ir nautėdavo. Ypač griežtai jis pasisakė prieš mišrias šeimas, kurios žūdavo lietuvių tautai. Jis buvo įsitikinęs švietimo galybe, turinčia paruošti geras žmonas lietuvaiteis inteligentams ir išvesti lietuvių tautą į geresnę ateitį (Voverienė O. Ten pat).

Svarbiausiais politikos ramsčiais jis laikė teisingumą („Geriau su teisybe laimėti priešą, negu su melu draugą“ – V. K.). Dėl neteisingumo ir tautinės vienybės stygiaus jis sielojosi labiausiai. „Suėmus šitą viską... galva linksta nuo sunkių minčių, o širdį spaudžia prijautimas didelės nelaimės... Vis dėlto klausiu: kas bus su Lietuva, jeigu mes nespėsime... išbudinti mūsų „apjakėlių“ ir „užsnūdėlių“, kurie, rodos, tyčia nemato Damoklo kardo, kabančio ant mūsų galvų? Kas bus, jeigu nelaimė užklups mus greičiau, nei spėsime susivienyti ir suprasti, kad reikalas tėvynės dėl visų yra vienas, kad jis yra aukštesnis už egoizmą skirtingų partijų, kad prieš tėvynės reikalą priešingiausias partijos turi stoti su šakele alyvos ir užmiršti asmeninius nesutikimus“ (Kudirka V. Ten pat, p. 415).

Ar ne tokios pačios nuojautos kankina ir mus, nedaugelį šiomis dienomis, žiūrint į partijų rietenas, jų „kovas“, norint tik save parodyti? Baisiausia, kad didžiausi rėksniai, melagiai ir šmeižikai laimi rinkimus.

Kitas Vinco Kudirkos nemarus žygdarbis – „Tautiška giesmė“. Ją užbaigė ir muziką jai parašė 1898 metais. Ji buvo paskelbta „Varpe“ ir labai greitai paplito lietuvių susirinkimuose, nesileido nukonkuruojama kitų kompozitorių parašytų himnų. Kaip rašė prof. Vytautas Landsbergis, „...tą lėmė lengvai pagaunama, kiekvieno pagiedama ryžtinga melodija ir itin taurūs, prakilnūs žodžiai“ (Lietuvos himnas // Tautiška giesmė – 100. V., 1998, p. 2). „Tautiška giesmė“ tapo atkurto Lietuvos simboliu, oficialiai patvirtintu Lietuvos Respublikos himnu. Taikos ir okupacijų metu ji skambėjo kaip lietuvių ištikimybės savo Tėvynei ir pasipriešinimo raiška. „Dar sykį atgimstant Lietuvoje visuotinei laisvės dvasiai, himnas suskambo šimtą tūkstantiniuose Sąjūdžio mitinguose ir padėjo atkurti nepriklausomą valstybę“ (Landsbergis V. Ten pat.). Minint „Tautiškos giesmės“ sukūrimo šimtmetį prof. Vytautas Landsbergis ją pavadino „Moraliniu Tautos kodeksu“. Jo nuomone, nė viena tauta tokio prasmingo ir kilnaus himno neturi“ (Voverienė O. Ten pat.).

Vinco Kudirkos eilėraščių knygos „Laisvos valandos“ (V., 2005), kurioje buvo išspausdinta ir Vinco Kudirkos „Tautiška giesmė“, pristatyme (2005 m. gruodžio 2 d. Mokslų akademijos Mažojejoje salėje) dalyvavęs poetas Justinas Marcinkevičius knygą įvertino kaip tautos relikviją, primenančią ir liudijančią dramatišką pavergtos Lietuvos istorinę epochą, kurioje vis dėlto nebuvo užgesusi Tautos ir žmogaus viltis, nusiteikimas ir noras gyventi švenčiau, doriau, teisingiau ir būti vienybės lauke su visa tauta. Vienybės, kuri žydi, priklausomai nuo mūsų darbo savo tėvynei.

„Tegul tiems tekstams 106 metai; jie arti mūsų; jie mūsų žmonėms tarsi poteriai, nukreipiantys prie didžiųjų minčių, prie pagrindinės vertybės – Tėvynės, – tada kalbėjo mūsų Tautos

dabartinė Sąžinė poetas Justinas Marcinkevičius. – Artėdamas prie šios vertybės žmogus ryžtasi dirbti ir aukotis“.

Vinco Kudirkos eilėraštis „Labora“ šiandien skamba kaip tikra malda. To meto tautinės minties plėtrai jis turėjo lemiamos reikšmės. O „Tautiška giesmė“ – žodžio ir melodijos harmonija, gimusi juos abu derinant, giedant ir violončelei išraudant kiekvieną jos žodį, tapo nemirtinga. Jai Vincas Kudirka suteikė visų pirma politinį, meninį ir agitacinį pobūdį, labiausiai atitinkantį to meto tautinio kultūrinio sąjūdžio idėją – žadinti ir kelti. Tapusi mūsų Tautos ir Valstybės himnu ji žadino, kėlė ir ugdė visas XX šimtmečio Lietuvos vaikų, kovotojų už jos laisvę, kultūrą ir teisę gyventi savo jai pačių Dievų dovanotoje žemėje, kartas, daugelį jų atvedė į jų aukščiausių kalnų viršukalnes ir Amžinybės olimpą. Dėl to „Tautiškoje giesmėje“ ir yra tiek daug kreipimūsi, šaukiamosios ir liepiamosios nuosakos. Tai – lietuvių tautos herojinio epo, vis dar neparašyto, gražiausioji ir prasmingiausioji dalis.

Visoje V. Kudirkos kūryboje „Tėvynė – tai pagrindinis žmogaus būties matas, kuriuo poetas vertina ir smerkia ir save, ir Lietuvos šviesuolius, pabėgusius iš darbo jai... Tebus čia leista ta pačia proga priminti, kad Tėvynės argumentas šiandien, deja, dažnokai dingsta, kai tik prieš mus sužimba trupinys aukso arba pakvimpa gardaus valgio šaukštu (Marcinkevičius J. Pažadėtoji žemė. V., 2009, p. 492).

Šiandien Tėvynės sąvoka išvejama iš mūsų tautos ir žmonių sąmonės. Sąjūdžio mitinguose žmonės vieningai skandavo: „Lietuva! Lietuva!“. Ir čia pat daugelis jų sukišo rankas į jos kišenes, – tada kalbėjo poetas.– Eilėraščių rinkinys „Laisvos valandos“ – tai moralios dvasios kūryba. Tais laikais, kaip, beje, ir dabar, tai buvo prometėjiškas žingsnis. Tokių žingsnių reikia ir dabar. O Vincas Kudirka turi būti sugražintas į mokyklų programas.

Knygos pristatyme dalyvavo daugybė Vilniaus šviesuolių. Tai buvo graži dovana vilniečiams – susitikimas su dviem mūsų Tautos epochiniais švyturiais – dr. Vincu Kudirka ir poetu Justinu

Marcinkevičiumi. Tokios aukštos dvasinės akimirkos – nepamiršamos; jos uždega žiburėlius sielose, o jie šviečia daug, daug metų.

Vincas Kudirka mirė 1899 metų lapkričio 16 dieną Naumiestyje (dabar Kudirkos Naumiestis).

„Jis buvo šauklys ir vedlys, būsimos valstybės ideologas ir organizatorius, švietimo, spaudos, laisvo žodžio gynėjas... Nebuvo jam didesnio tikslo už savo tautos gerovę ir ateitį“, – kalbėjo prof. Vytautas Landsbergis V. Kudirkos muziejaus atidarymo metu 1998 metų gruodžio 5 dieną Vinco Kudirkos 140-ųjų gimimo metinių minėjime (Pocius L. Ką maži miesteliai gali // *Dienovidis*, 1998, gruodžio 18–24).

Vinco Kudirkos mintis, tarsi M. K. Čiurlionio paveiksle, perskrodusi visą ateities šimtmetį, išvydo mūsų dienų Tautos dvasią ir toliau rodo mums tikrus kelius, kaip pasiekti mūsų Tautos ir valstybės geresnės ateities – tai visiškas atsiribojimas nuo svetimųjų agresyvių kaimynų įtakos, jaunimo tautinis ir religinis ugdymas, atsakomybės už savo tautą ir valstybę jausmo diegimas, teisingumo, demokratijos ir žmoniškumo siekiai.

„Tais keliais eidamas kiekvienas, ir kukliausią visuomeninį darbą dirbdamas, pasijus reikalingas esąs savo tautai ir Tėvynei, paguos save taip, kaip Vinčą Kudirką guodė Valerija, jo žodžiais į jos lūpas įdėtais, eilėraštyje „Valerijai“: „Tėvynė žiūri į tave, kelkis – tu jai reikalingas!“ (Leonas P. // *Mūsų Kudirka*. Marijampolė, 1998, p. 211).

ETNOLOGAS AGE MEYERIS BENEDICTSENAS

*Minint Danijos kalbininko, etnologo Age Meyerio
Benedictseno 140-ąsias gimimo metines*

Age Meyeris Benedictsenas

„Prieš šimtą metų, kai Lietuvos vardas buvo jau senokai išnykęs iš Europos žemėlapių ir beveik pamirštas, Danijoje pasirodė knyga, kurios autorius su ypatingu atjautimu, išmanymu ir išvalgumu prabilo apie lietuvių tautą, jos praeitį, kalbos, papročių ir tautosakos savitumą, apie jos anuometinę tautinę priešpaudą ir atgimimo prošvaistes... Daug kam pasaulyje atrodė, jog lietuvių likimas seniai nulemtas – išvirti Rusijos ir Vokietijos gyventojų masėse. Štai tokiame istoriniame fone Danijoje pasigirdo balsas, kuris viešai skelbė: „Ten, kur grobuoniški ereliai dviejų galingiausių karinių atžvilgiu Europos valstybių herbuose atiduoda vienas kitam pagarbą, šių dviejų šalių pasienio stulpai yra įkasti svetimos tautos žemėje; ši žemė nėra nei vokiečių, nei rusų; pilietybės teisės ten neturi nei vokiečių, nei rusų kalba – ši žemė yra Lietuva“. Šie žodžiai turėjo skambėti kaip iššūkis. Kaip iššūkis turėjo skambėti ir Benedictseno knyga, skirta šiai tiesai įrodyti.“

Age Meyeris Benedictsenas, Lionginas Pažūsis

Age Meyeris Benedictsenas, Lietuvoje lankėsis prieš 113 metų, į Lietuvą sugrįžo jau po savo fizinės mirties 1997 metais su Skirmantės Ramanauskaitės (prof. L. Pažūσιο diplomantės) išversta į lietuvių kalbą jo knyga „Lietuva. Bundanti tauta. Studija apie lietuvių tautos praeitį ir dabartį“ (V., 1997). Jo grįžimą į Lietuvą ir čia pasilikimą amžiams įtvirtino 2000-aisiais metais Vytautų klubo pirmininko Vytauto Tulevičiaus ir Lietuvos–Danijos kultūros ryšių draugijos pirmininko pavaduotojos dr. Svetlanos

Steponavičienės organizuota konferencija, skirta A. M. Benedictseno knygos pristatymui ir jos analizei. Vilniuje konferencija įvyko 1999 m. rugsėjo 25 d. Jos medžiaga „Age Meyeris Benedictsenas“ ir jo knyga „Lietuva. Bundanti tauta“ buvo išleista (sud. Vytautas Tulevičius, Elena Bukelienė, Lionginas Pažūsis) 2000 metais.

Lietuvos spaudoje apie šią konferenciją buvo plačiai rašyta, todėl nesikartosiu, kas domėsis, susiras tų metų „Lietuvos aidą“, „Mokslo Lietuvą“ ir kitus leidinius.

Tada su knyga ir jos autoriumi tik susipažinome. Šiais metais, minėdami A. M. Benedictseno 140-ąsias gimimo metines, savo žinojimu paaugome ir jau galime objektyviau vertinti Danijos mokslininko indėlį į mūsų Tautos kultūrą bei mokslą, ypač į lietuvių tautotyros mokslą, kurio teoriniai ir metodologiniai pamatai dar tik pradėdami kurti.

Gražaus A. M. Benedictseno jubiliejaus proga „Lietuvos aidą“ skaitytojams priminsiu svarbiausius jo biografijos faktus, kad nereikėtų bėgti į bibliotekas ir vartyti enciklopedijų.

Age Meyeris Benedictsenas gimė 1866 m. liepos 13 dieną Kopenhagoje. Baigęs mokslus tapo kalbininku, etnologu, keliautoju. Tyrinėdamas kalbas ir įvairių tautų kultūrą jis aplankė daugybę Vidurio, Šiaurės ir Rytų Europos, Balkanų šalių, Afganistaną, Armėniją, Indiją, Islandiją, Persiją, Lietuvą. Danijoje įkūrė vaikų globos namus armėnų, nukentėjusių nuo Turkijos vykdyto genocido, vaikams. Parašė rusų kalbos gramatiką, knygų apie Armėniją, žydus, jų dalią, blaškantis po pasaulį be tėvynės.

1893 metais, paakintas rusų kalbininko F. Fortunatovo (manoma, kad jo žmona buvo lietuvaitė – *O. V.*), A. M. Benedictsenas atvyko į Lietuvą. Apsistojo Plokščiuose (Šakių r.), svetingoje kalbininko Petro Kriaučiūno ir jo žmonos Sofijos šeimoje. Čia susipažino su to meto Lietuvos inteligentija, jau tapusia Lietuvos atgimimo šaukkliais, tarp jų ir su dr. Vincu Kudirka, jų padedamas pradėjo rinkti medžiagą savo knygai „Lietuva. Bundanti tauta“.

Ją parašęs 1895 metais išleido Konpenhagoje danų kalba. Lietuvos diplomato Danijoje J. Savickio iniciatyva ši knyga iš danų kalbos buvo išversta į anglų ir išleista 1924 metais kaip geriausias informacijos šaltinis apie Lietuvą. Didelė dalis knygos tiražo buvo išsiuntinėta visoms Lietuvos diplomatinėms atstovybėms užsienyje. Į lietuvių kalbą A. M. Benedictseno knyga „Lietuva. Bundanti tauta“ buvo išversta tik 1977 metais prof. L. Pažūsis iniciatyva. Per ją ir atradome Danijos mokslininką, savo knygoje reiškusį didelį susižavėjimą lietuvių mitologija, etnine kultūra, kalba, pateikęs savo knygoje daug lietuvių dainų, tautosakos ir legendų vertimų į danų kalbą. Knygoje, kaip jau citavome straipsnio pradžioje, pabrėžiama carinės Rusijos pavergtos lietuvių tautos teisė į savo valstybinį savarankiškumą.

Konferencijoje kalbėjusi dr. Svetlana Steponavičienė savo pranešime akcentavo: „Age Meyeris Benedictsenas save laikė danu, jo motina buvo kilusi iš Islandijos, o Lietuvai buvo lemta tapti jo pirmąja ir galbūt didžiausia gyvenimo meile“ (Age Meyeris Benedictsenas ir jo knyga „Lietuva. Bundanti tauta“. V., 2000, p. 32).

Reikia pripažinti, kad dar mažai žinome apie A. M. Benedictseno kūrybą. Yra tik viena aišku ir neginčijama, kad jis stovėjo kartu su Lietuvos atgimimo šaukiais – dr. Jonu Basanavičiumi, dr. Vincu Kudirka, P. Kriaučiūnu, J. Jablonskiu, G. Landsbergiu ir kitais prie lietuvių tautotyros ištakų, savo knyga ženkliai prisidėjo prie jos formavimosi.

Skirmantė Ramanauskaitė savo straipsnyje „Age Meyerio Benedictseno knygos „Lietuva. Bundanti tauta“ vertimas į lietuvių kalbą atskleidžia ne tik knygos vertimo istoriją, bet ir A. M. Benedictseno pažiūras į „lietuvių tautinės mokyklos ištakas ir jų svarbą mūsų tautiškumui“ (Ten pat, p. 59). Straipsnio autorė pripažįsta, kad tik A. M. Benedictseno dėka jai „...Naujai atsivėrė liaudies vaizduotės ir mitologijos versmės“ (Ten pat).

Jaunai Lietuvos mokslininkei kaip tik jis, Danijos mąstytojas, atskleidė laisvės ir nepriklausomybės bei kalbos vaidmenį Tautos būtyje. „...Civilizacija turi būti tik bendras kapitalas, kurį mes kaupiamo ir iš kurio turime naudos, o kiekviena tauta turi gyventi savo gyvenimą, laisvą ir nepriklausomą, su savo kalba, nes būtent kalba yra tautos tvirtovė“, – su dideliu susižavėjimu ir tautiniu supratimu straipsnio autorė cituoja A. M. Benedictsena. O juk šitie trys reiškiniai – laisvė, nepriklausomybė ir kalba ir yra pagrindiniai, neatskiriamai tarpusavyje vidiniais ryšiais susieti stulpai, ant kurių ir laikosi visas tautotyros mokslas.

Labai aktualūs mūsų dienomis ir A. M. Benedictseno žodžiai, pasakyti daugiau negu prieš šimtą metų: „Ką galima laimėti esant pasaulio piliečiu ar išitraukus į didelės tautos gyvenimą, ir taip pasiekiamo, tačiau to, kas prarandama aukojant tautiškumą, negrąžinsi. Dėl to vyksta dvasinis lūžis, kurio pasekmės jaučia ne viena karta, o jam užgijus paaiškėja, kad nebuvo pasistūmėta nė per žingsnį, kuris būtų žengtas, jei ne tautybės pakeitimas“ (Ten pat, p. 59).

Knygos vertėja, jauna mergaitė, prisipažįsta, kad jai likimas buvo pasiūlęs galimybę visam laikui išvažiuoti į Ameriką dirbti ir gyventi, tačiau ji, A. M. Benedictseno paveikta, išsigando to dvasinio lūžio. Liko Lietuvoje. Ir dabar nesigaili.

Akademikas Zigmas Zinkevičius savo straipsnyje „Lietuvių kalba Age Meyerio Benedictseno knygoje (1895)“ rašė, kad „Benedictsenas pajėgė teisingai suprasti svarbiausius lietuvių kalbos istorijos momentus, juos kvalifikuotai įvertinti, lietuvių kalbą didžiai vertino ir vadino „pagrindine lietuvių tautos tvirtove“. Jis įžvalgiai numatė tada dar neseniai įkurtos Jono Basanavičiaus „Aušros“ būsimąją labai svarbų vaidmenį tolesnei lietuvių kalbos raidai. Reikia stebėtis autoriaus nuovoka, įvertinant tada dar palyginti neseniai prasidėjusio tautinio atgimimo svarbą, laikant jį lemiamu posūkiu ne tik lietuvių tautos, bet ir jos kalbos raidoje (Ten pat, p. 73).

A. M. Benedictsenas per trumpą laiką išmoko lietuvių kalbą, tvirtino, kad išsilavinusiam filologui išgirsti kalbant lietuviškai – tai skanėstas. „Skaitai jo knygą lyg kokią himną lietuvių kalbai, – rašo akad. Z. Zinkevičius. – Junti knygos autoriaus meilę šiai kalbai, pagarbą mūsų tautosakai, etnografijai, istorijai. Todėl supranti liūdesį, kuomet jis rašo, jog lietuviai pradeda užmiršti savo gražias liaudies dainas, kartais jaunimas užtraukęs kvailas ir nešvankias iš kitur atėjusias dainuškas“ (Ten pat, p. 74).

Akademikas teigia, kad A. M. Benedictseno „knygai teko reikšmingas vaidmuo lietuvių laisvėjimo ir lietuvių kalbos populiarinimo procese. Aktuali ji ir dabar, nes ne visi lietuviai šandien žvelgia į Lietuvą ir lietuvių kalbą su tokia meile, su kokia prieš šimtą metų žvelgė danas Benedictsenas“ (Ten pat).

A. M. Benedictsenas buvo tas žmogus, mokslininkas ir mąstytojas, kuris savo knygoje prieš daugiau negu šimtą metų carinės Rusijos pavergtai ir tamsoje skandinamai lietuvių tautai išpranašavo gražią ateitį – laisvę ir nepriklausomybę. Jis rašė, kad lietuviai – „tai viena iš tautų, kurios žodis skambės tautų daugiabalsiame būryje, kuris po tamsos metų sukurs naująją erą“ (Voverienė O. Ten pat, p. 141). Šiandien, kai iš tikrųjų lietuviškas žodis skamba iš aukščiausių Europos tribūnų, gali tik stebėtis A. M. Benedictseno įžvalgumu ir jo dideliu noru, kad lietuviškas žodis tokios ateities sulauktų.

2006 m.

POETAS MAIRONIS

*Spindulys karštas jau saulės rato
Netrukus sveikins kiekvieną daigą.
Praregės žiedas, kurs dar nemato,
Pakils iš miego, kas tebemiega.*

*Vienok sudėjus rankas sėdėti
Ir tos laimingos laukiant gadynės,
Leisti iškraustyt motinos klėtį, –
Nedora būtų sūnam Tėvynės!*

Maironis. „Lietuva“

Maironis

Atrodo, kad šie poeto žodžiai – šiandien parašyti. Kaip ir prieš šimtą metų, nutautinta, sumankurtinta tauta vis dar miega. O Motinos tėvynės klėtį krausto – ir savi, ir svetimi, saviesiems miegant. Kaip ir prieš šimtą metų, lietuvis nėra savo žemės šeimininkas, plaukia pasroviui – be garbės ir orumo.

Kaip rašė Vincas Mykolaitis-Putinas, ir tada, prieš šimtą metų, „Patriotiška „Aušros“ romantikų programa buvo puikiai pritaikyta pavergtos tautos psichikai. Pirmiausia reikėjo pažadinti tautinės garbės jausmą. Aušrininkai tęsė S. Daukanto darbą. Reikėjo įtikinti lietuvi, kad jo tautos praeitis ir jo kalba ne tik nėra menkesnė, bet dargi geresnė už jo kaimyno lenko ar ruso praeitį ir kalbą. Beveik kiekvienas aušrininkas tapo istoriku ir lingvistu“ (Mykolaitis-Putinas V. Literatūros etiudai. K., 1937, p. 9).

„Aušros“ pasirodymo metais Maironis dar studijavo Kijevo universitete. „Aušros“ paakintas jis suartėjo su Lietuvos mylėtojų draugija ir Kijevo universitetą pakeitė Žemaičių dvasine akademija. Lietuvos mylėtojų draugijos idėjos ir veikla jam pasirodė

artimos širdžiai, užsikrėtęs jos narių entuziazmu aukotis Lietuvos atkūrimui ir supratęs, kad to meto tamsiai, užguitai lietuvių tautai labiausiai reikėjo prometėjiškos šviesos ir žmonių, galinčių tą šviesą nešti, „paimti į savo rankas lietuvių tautos likimo vairą“ (Mykolaitis-Putinas V. Visuomeninis Maironio kūrybos pagrindas // Literatūros etiudai. K., 1937, p. 6), jis ryžtasi imtis tautinių reikalų Tėvynės labui. Kunigo profesiją ir jos teikiamą tribūną jis laikė pačia tinkamiausia savo idėjai ir gyvenimo prasmėi įgyvendinti. Nuo pirmojo savo eilėraščio „Lietuvos vargas“, išspausdinto „Aušroj“, iki pat savo gyvenimo pabaigos Maironis visą savo kūrybą skyrė Tautos reikalams.

Dar studijuodamas seminarijoje ir matydamas, kad lietuvių tautą labiausiai skaldo sulenkėję arba surusėję tautiečiai, Maironis beldžiasi į jų širdis savo poema „Lietuva“ žodžiais:

Šventa vienybe, Dangaus grožybe,

Tu duodi galią, gimdai galiūnus.

Brangi Vienybe, eik su Teisybe:

Nebėgs nuo tavęs Lietuvos sūnūs.

Vėliau vienybės šūkis skambės visoje Maironio kūryboje iki pat jo mirties poemose „Tarp skausmų į garbę“ (1895), „Jaunoji Lietuva“ (1905), „Raseinių Magdė“ (1909) ir jo lyrikoje, ypač „Pavasario balsuose“ (1898).

Jau nepriklausomoje Lietuvoje jis nuolat sielojosi dėl lietuvių vienybės stokos ir savo lyrikoje skaudžiai plakė vienybės ardytojus.

Visą gyvenimą likęs ištikimas aušrininkų idealams ir tautinio romantizmo dvasiai Maironis savo kūryba stengėsi praturtinti tautinę savimonę tautos garbės jausmu. Su jaunatvišku entuziazmu parašė „Lietuvos istoriją, arba apsakymus apie Lietuvos pareigą“. Joje jis rašo, kad norėtų

Prikelt nors vieną senelį

Iš kapų milžinų,

Ir išgirsti nors vieną, bet gyvą žodelį

Iš senųjų laikų.

O tų laikų būta – garbingų ir karžygiškų. Ir apie juos Maironis

pasakoja „lyrinėmis emocijomis, kurios pavergia skaitytojo ne vien protą, bet ir širdį, ir vaizduotę...“ (Mykolaitis-Putinas V. Ten pat, p. 9).

*Retą atrasi Lietuvoje vietą,
nors ji žibėtų rasa tarp rūtų,
kur už Tėvynę kraujo nelietą,
kur padavimais garsi nebūtų...*

Jo tėvynės ir tautos garbei apdainuoti skirtos istorinės Maironio dramos „Kęstučio mirtis“, „Vytautas pas kryžiuočius“ ir „Vytautas karalius“.

Trečioji Maironio kūrybos tema – kalba gimtoji. Jis prisipažįsta, kad ir Lietuvos senovę pamilęs dėl to, kad tada „kalbos nemindžiota gimtinės“, ir negaili rūsčių žodžių tiems, kurie tą kalbą išdavė ir pamynė.

Poemoje „Raseinių Magdė“ poetas senelio lūpomis su gilia širdgėla kalba apie „nutautusią Lietuvos bajoriją“ ir apie visus tuos, kurie, nutolę nuo savo tautos, išdavė savo gražią lietuvišką kalbą, kurie, užsikrėtę svetimųjų dvasia, perša savo tautai „svetimųjų dievus“, pančioja lietuvių tautos dvasią... Nutautimas, atskilimas nuo savo tautos kamieno – tai ne tik išsižadėjimas savo kalbos, papročių, tradicijų, bet ir paties bendravimo su savo tauta. Tai – persiunkimas svetima kultūra, ateizmu ir visokiais kitokiais -izmais.

Maironio eilėraščiai, tapę plačiai sklindančiomis po visą šalį dainomis, „Graži tu, mano brangi Tėvyne“, „Miškas ūžia“, „Už Raseinių ant Dubysos“, „Kur bėga Šešupė“ ir kiti – savo žodžio poetiškumu ir įtaiga iki šiol virpina kiekvieno lietuvių, ir jauno, ir seno, sielos stygas, iškėlę lietuviško žodžio grožį iki tuo metu dar neregėtų aukštumų.

Rašytojas Vincas Mykolaitis-Putinas giliu psichologo žvilgsniu kaip tik Maironio kūryboje ieško tautinio idealo ir jį randa. Išnagrinėjęs Maironio kūrybą nuo pat jos šaknų rašytojas teigia, kad lietuvių tautos idealas visada buvo tautinė idėja. Tik ji kito, priklausomai nuo istorinių aplinkybių. Tautinio romantizmo laikotarpiu tai buvo tautos veržimasis į laisvę, visų kultūrinių pajėgų subūrimas šiam svarbiausiam tikslui pasiekti.

Visapusiškiausiai šis idealas atskleistas Maironio epiniame kūrinyje – poemoje „Jaunoji Lietuva“:

*O tačiau Lietuva
Tik atbus ji kada:
Neveltui ji tiek iškentėjo!
Kanklių balsą išgirs,
Miegąs kraujas užvirs,
Nes kryžius gyvatą žadėjo...*

Tautos veržimosi į laisvę amžina palydovė buvo viltis. Reikėjo tą viltį suteikti tamsiai, dar apsnūdusiai lietuvių tautai, o ją savo eilėmis žadino Tautos šauklys poetas Maironis:

*Bet ateis!.. Kaip pavasario rytas,
Kad ateina žiedais aprėdytas,
O jam pritaria paukščių giesmė!
Ir iš mūsų pačių, iš valsčionių,
Po keistų su bajorais karionių
Prasimuš atgimimo versmė.*

(Cit.: pagal Vincą Mykolaitį-Putiną. Ten pat, p. 186).

Tačiau vėliau, kai jau Lietuvos nepriklausomybė buvo atgauta ir tam laikotarpiui kelta tautos idėja realizuota, Maironis ir kiti aušrininkai bei varpininkai tapo liudininkais Lietuvoje įsigalinčio oportunistų, karjeristų, tautiečių augančių apetitų praturtėti, abejingumo tautinės kultūros reikalams, susmulkinimo, sumiesčiojimo, sunkiai žmogaus protui suvokiamo tautiečių godumo, malonumų siekimo, turčinės tautos diferenciacijos, kasmet vis gilinant prarają tarp turtingųjų ir nuskurstančiųjų, biurokratų cinizmo, partijų fanatizmo ir rietenų ir dar daug visokiausių privataus bei viešojo gyvenimo ydų. Su širdgėla prisiminęs savo jaunystės svajones, siekiant išsvajoto idealo, Maironis rašė:

*Laimingas tasai, kurs be kūno sapnavo,
Kam švietė žvaigždė tolima.
Kurs savo gražaus idealo negavo
Pažinti arčiau niekada.*

(Ten pat, p. 22).

Ar ne tokią pačią būseną ir mes patyrėme po Lietuvos nepriklausomybės atgavimo 1990 metais? Ypač kai į valdžią ilgam grįžo nomenklatūriniai komunistai su Algirdu Mykolu Brazausku priešakyje...

Analizuodamas šitą skausmingą Maironio gyvenimo laikotarpį, kai žlugo jo šviesiausios svajonės, tautiečių ydose paskandintos, Vincas Mykolaitis-Putinas padarė išvadą, kad kiekvienas tautos raidos laikotarpis privalo turėti jo specifiką atitinkančią tautos idėją – tik taip galima sušvelninti didžiulį kontrastą tarp pilkos, kartais ir labai tamsios kasdienybės ir šviesios ateities vizijų bei svajonių.

Palydint Maironį į paskutinę kelionę Amžinybėn Vincas Mykolaitis-Putinas kalbėjo: „Lydėdami Maironį į kapus, mes palydėjome į istoriją visą lietuvių tautos kovų ir sąmonėjimo epochą – epochą, kurią Maironis nužymėjo herojiškais obalsiais:

Nebeužvenksi upės bėgimo...

Idėjos, jei didžios nemiršta kaip žmonės...

Šalin nusiminę dūsavimai skaudūs...

Užtrauksim naują giesmę, broliai...

Tik, vyrai, pajudinkim žemę...

Prikelkime Lietuvą mūsų!..

Mes palydėjome į istoriją epochą, kuri ir iš paties poeto pareikalavo herojiškos išsižadėjimo aukos ir visų jo emocijų nukreipimo į vienintelį tautai priimtina idealą – Tėvynę...

Šiandien, kai mes išgyvename Maironio epochos obalsius, jos entuziazmą ir kai turime jos pasiektą tikslą, pajutome aplink save nykią tuštumą, susmulkėjimą ir kūrybos pajėgų nykimą, nes mes nežinome, ko siekti, ko ilgėtis ir už ką kovoti. Norėdami išvengti merdėjimo, mes turėtume sukurti naujos epochos idealą – tolimą, chimerišką, šviesų, iracionalų, kuris savo kontrastais dabarčiai iki skausmo žėistų mūsų sielas. Maironinės epochos pavyzdys parodė, kad ir toks idealas nėra nepasiekiamas“ (Mykolaitis-Putinas V. Ten pat, p. 25). Vinco Mykolaičio-Putino nuomone, Tautos idealus visais istoriniais laikotarpiais turi formuoti

tautinė literatūra. „Tautinio idealizmo literatūros uždaviniu buvo kelti tautinę sąmonę, tautinę garbę ir žadinti tautą į kovą dėl savo kultūrinių teisių“ (Ten pat, p. 262). Ir Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo.

Tautinės literatūros svarbiausias uždavinys visais laikais buvo toks pat: tobulinti tautos savimonę, puoselėti tautiškumą, žadinti lietuvius, anot Vydūno, būti savo krašto šeimininkais.

Nesukūrė tokio idealo, užsižaidusi savo gerovės ir malonumų siekimuose, anos nepriklausomos tarpukario Lietuvos inteligentija. Kaip gamtoje, taip ir visuomenėje, veikia savi dėsniai – kai jose atsiranda vakuumas, neprižiūrima erdvė – joje tuoj pat sudygsa piktžolės... Kvatodamasi iš mūsų Tautos ydų ir miesčionybės komunizmo šmėkla savo juodais sparnais užtemdė visą Lietuvos padangę ir savo grobuoniškais nagais ėmė draskyti mūsų Tautos kūną... Po to okupacija ir aneksija, atnešta ant imperialistinės bolševikinės Rusijos durtuvų ir mūsų vietinių išdavikų komunistėlių siekio susireikšminti... Ir penkiasdešimt metų Lietuvos valstybės nebūties...

Ar ne tokios pat ateities pasikartojimas laukia ir mūsų dabartinės Lietuvos, draskomos ir ardamos vietinių gobšuolių, Tautos išdavikų, besimeldžiančių svetimiems stabams?

Pirmojo mūsų literatūrologo Vinco Mykolaičio-Putino vertinimu, mirus Maironiui (jau buvo mirę dr. Vincas Kudirka, dr. Jonas Basanavičius ir daugelis kitų aušrininkų bei varpininkų) baigėsi tautinio idealizmo arba patriotinio romantizmo epocha. Maironis savo lyrika buvo tos epochos viena iš svarbiausių atramų. Tos epochos kūrėjų drašios viltys ir jų pasiaukojimas jų pačių sukurtam Tautos idealui neapvyلė. Žingsnis po žingsnio Tautos sąmonė budo, viena po kitos buvo laimėtos kovos – kova dėl spaudos draudimo panaikinimo, kultūrinių ir pilietinių lengvatų, pagaliau kova ir dėl aukščiausio Tautos politinio tikslo – jos valstybės nepriklausomybės. Ko gero, ir pats Maironis, toje kovoje dalyvavęs savo kūryba, nesitikėjo sulaukęs tokių jo įtaigiu lyrišku žodžiu kurstomos kovos vaisių. Ir tokio jo kūrybos gyvastingumo bei ilgaamžiškumo.

1.2. VINCAS MYKOLAITIS-PUTINAS – TAUTOTYROS PRADININKAS LIETUVOJE

Lietuvoje tautotyros raidos pradžia sutapo su tautinio atgimimo judėjimu, tautinės savimonės ir tautinės literatūros formavimosi pradžia.

Vincas Mykolaitis-Putinas (1893–1967) – vienas žymiausių XX amžiaus lietuvių literatūros klasikų, palikusių lietuvių literatūros istorijai 13 tomų savo kūrybos: poezijos, romanų, dramų, tarp jų ir istorinį romaną „Altorių šešėlyje“ (1933), bei plačiau visuomenei mažiau žinomus romanus „Krizė“ (1937), „Sukilėliai“ (1957), ankstyvoje jaunystėje parašytą, sekant Maironiu, romantinę dramą „Kunigaikštis Žvainys“ (1913), vėliau pavadintą „Valdovo sūnus“ (1921), ir dar kartą perdirbtą jos variantą „Valdovas“ (1929); eilėraščių rinkinį „Raudoni žiedai“ (1916), „Skalvių mergelė“ (1960), „Daktaras Gervydas“ (1960). Istorinių aplinkybių skatinamas tapo ir pirmuoju Lietuvos literatūros teoretiku bei tautotyros pradininku. Jis pirmasis lietuvių literatūroje konceptualizavo lietuvių literatūros istoriją, vertindamas ją kaip tautinės savimonės skleidimąsi ir meninį brendimą. Parašė monografijas „Naujoji lietuvių literatūra“ (1 d. 1936, 2-oji liko rankraštyje) ir „Literatūros etiudai“ (1937), kuriose išnagrinėjo K. Donelaičio, Maironio, J. Tumo-Vaižganto, Vydūno, Krėvės, M. Mažvydo, Adomo Mickevičiaus ir visų to meto žymesnių ir ne tokių žymių – 27 Lietuvos rašytojų bei poetų kūrybą.

Antrojeje knygoje „Literatūros etiudai“ V. Mykolaitis-Putinas aukštai įvertino lietuvių literatūros laikotarpį po lietuviškos spaudos atgavimo ir 1905 metų revoliucijos, kai susidarė visaver-

Vincas Mykolaitis-Putinas

čio kultūrinio gyvenimo sąlygos: spaudos laisvė ir viešo organizuoto veikimo galimybė ir kai „dinamiškoji tautos energija pilnutinio kultūros gyvenimo aplinkybėse reikėsi ne vien politinėj patriotinėj ir visuomeninėj plotmėj, bet ir veržėsi į kitas sritis: (meną, literatūrą, mokslą – *O. V.*), ieškodama tobulesnių, pastovesnių ir visuotiniškesnių išikūnijimo formų“ (Mykolaitis-Putinas V. Naujosios lietuvių literatūros angoje. Tautos dvasia ir tautinė forma // Literatūros etiudai. K., 1937, p. 86–104). Kaip tik tuo laikotarpiu lietuvių literatūros iščiose (kontekste) ir pradėjo formuotis lietuviškoji tautotyra, iš pradžių mintanti savo motinos literatūros krauju. Lietuvių literatūra pradeda normalų ir sąmoningą gyvenimą rūpindamasi ne vien svetimais pritaikomaisiais tikslais, bet ir auklėdama savo meniškąją sielą bei ieškodama sau tinkamo rūbo“ (Mykolaitis-Putinas V. Ten pat, p. 89).

Kiekvienam to meto kūrėjui pasirodė be galo svarbu kaip nors rasti, pajusti ir deramai savo kūryboje išreikšti savo tautos dvasią, atskleisti lietuvių tapatybės požymius, parodyti sau ir pasauliui, kuo lietuvis skiriasi nuo lenko, ruso, vokiečio ir pan. Ieškant etninių lietuvių būdo bruožų daugelio kūrėjų žvilgsnis nukrypo į liaudies kūrybą – dainas, pasakas, mitus ir legendas. Liaudies kūryba tapo versme, naudojama ne tik etnografijos, filosofijos ir istorijos tikslams, bet ir „tautiniam išsireiškimo būdai ir formai suvokti“.

Šito laikotarpio idėjų ir šūkių ankstyviausiu reiškėju Vincas Mykolaitis-Putinas laikė J. Herbačiauską-Jaunutį Vienuolį ir jo kūrybos rinkinį „Erškėčių vainikas“, 1908 metais išleistą Krokovoje. Tai jis, J. Herbačiauskas, atkakliai savo knygoje, spaudoje ir viešuosiuose pasisakymuose reikalavo, kad lietuvių literatūra būtų tautinė. „Tautinė ne vien turiniu, bet ir forma, kaip tautinės sielos reiškėja“ (Mykolaitis-Putinas V. Ten pat, p. 92). Aušrininkams ir varpininkams ši problema nebuvo problema – tėvynės meilės žadinimas, pasitelkiant karžygišką mūsų tautos istoriją, jiems buvo savaime suprantamas dalykas, kaip pats svarbiausias... ir be jokių nukrypimų. Atgavus spaudos ir kūrybos laisvę prasidėjo dai-

rymasis į užsienius ir į visokias ten klestėjusias literatūros sroves sroveles, savotiškas mandrappkiavimas, taip būdingas mūsų tautai, ir tautiškas kūrinys ėmė daugeliui rodytis kaip pasenęs savo turiniu ir forma. Todėl tautiškumui reikėjo suteikti gilų mokslinį pagrindumą, ypač akcentuojant du tyrimo objektus: kokia yra lietuvių tautos siela ir kokia gali būti jos pasireiškimo tautinė forma. J. Herbačiauskas „Erškėčių vainike“ ilgisi tautos širdies, visus mąstančiuosius jis kviečia pažinti patiems save, skausmingai ieško – kur yra mūsų tautybės dvasia. Ir vėl jaunosios kartos rašytojų, užkrėstų J. Herbačiausko tautiniu entuziazmu, akys nukrypo į Lietuvos senovę, tiesa, joje ieškant jau gilesnės prasmės, negu ją atskleidė patriotiniai romantikai.

Nors tautotyrimu požiūriu J. Herbačiausko kūrybos tuo laikotarpiu niekas nenagrinėjo, tačiau lietuvių literatūros praktikoje ji įgijo gana platų mastą Vydūno kūryboje, jo dramoje „Probočių šešėliai“ ir ypač Vinco Krėvės kūriniuose „Dainavos šalies senųjų žmonių padavimai“, „Šarūnas“, „Skirgaila“, „Mūsų laimėjimas“, „Likimo keliais“, Maironio kūryboje, ypač jo poemose „Jaunoji Lietuva“, „Raseinių Magdė“, eilėraščių rinkinyje „Pavasario balsai“ ir t.t.

Tačiau nei J. Herbačiauskas, nei kuris nors kitas jo amžininkas nenurodė ir neaptarė konkrečių tautinės dvasios ypatybių, nepateikė kokių nors specifinių tautinių poezijos ar prozos raiškos formų. Vincas Mykolaitis-Putinas šį reiškinį pateisina tuo, kad lietuvių literatūros istorija dar buvo pernelyg trumpa ir dar tuo metu negalėjo realizuoti pagrindinio literatūros uždavinio – kelti tautinę visuomeninę tautos ideologiją ir sąmonę deramo turinio literatūra. Tačiau pati idėja buvo vaisinga, ypač kai ją realizuoti ėmėsi pats J. Herbačiauskas, nuo 1907 metų redaguodamas „Gabiją“, vėliau „Vaivorykštę“, dar vėliau „Pirmąjį barą“.

Tautiškumo ir formos atnaujinimo ieškojimas tapo pagrindine tuometinės lietuvių literatūros tendencija. Į šią kryptį produktyviai įsitraukė Sofija Čiurlionienė-Kymantaitė, raginusi

„poezijoje grįžti prie dainų, prie tų išrinktųjų, persiimti jų formos tobulumu ir suprasti, kad poezija turi plaukti iš širdies“ (Mykolaitis-Putinas V. Ten pat, p. 103).

Vėliau į šią kryptį išitraukė Jonas Jonila-Žilius ir Liudas Gira. Tačiau virš visų to meto rašytojų kaip galinga uola upės tėkmėje iškyla Vincas Krėvė, kurio knygoje „liaudies dainų forma ir stilius vietomis pasiekia aukščiausio artizmo ir kartu... tobulos kopijos vertingumo“ (Mykolaitis-Putinas V. Ten pat, p. 104).

Savo knygoje Vincas Mykolaitis-Putinas vertina Krėvę ir jo kūrybą kaip tautiškiausios literatūros pavyzdį ir jaunasias literatūrų kartas skatina rinktis jo kelią, kai einama „per tautosaką į tautos dvasios gelmes, ieškoti tų lietuviškos sielos ypatybių, iš kurių kūrėsi ir tebesikuria tautiniai mūsų kultūros požymiai“ (Ten pat).

V. Mykolaitis-Putinas aukštai įvertino ir Julijono Lindės-Dobilo psichologinį romaną „Blūdas“, kuriame tautos dvasia reiškėsi kita forma – laisvės troškimu, nors ta kovinga, revoliucinė dvasia nebuvo priauginta iki laisvės savo nesugebėjimu orientuotis laisvės siekimo priemonėse, kartais pereinančiose į kruviną banditizmą. Vėliau, nagrinėdamas J. Lindės-Dobilo kitus – kritikos, estetikos ir etinės problematikos darbus, jis tautos dvasią apibrėžė kaip tautos idealistinių tikslų ir vertybių visumą, vardan kurios tauta gali aukoti viską, taip pat ir gyvybę.

Išanalizavęs pirmąsias lietuvių literatūros knygas: istorinį Vinco Pietario romaną „Algimantas“ (1904), Vinco Krėvės dramą „Šarūnas“ (1911), Julijono Lindės-Dobilo psichologinį romaną „Blūdas“ (1912), K. Plačenio romaną „Pulkim ant kelių“ (1936), Petro Cvirkos satyrinį romaną „Frank Kruk“ (1934) ir kitas to meto knygas Vincas Mykolaitis-Putinas padarė dvi esmines išvadas: žanrinis lietuvių literatūros novatoriškumas liudija, jog Lietuvoje susiformavo visavertė tautinė literatūra, atskleidžianti lietuvių tautos savimonę – tautos dvasią, ir kad to meto literatūroje ir tautos dvasioje dominavo „kovų dėl žemės ir laisvės vaizdai, pastūmėję į šalį kovos vaizdus dėl kultūros, kad mūsų

literatūra buvo stiprus mūsų tautos atsigavimo veiksnys, kad ji yra sukurta didelio idealizmo ir nesulaikomo veržimosi pirmyn, ir kad ji pagaliau nėra jokių biznieriškų pelno gaudymo išskaičiavimų (Mykolaitis-Putinas V. Konspektinė lietuvių literatūros apžvalga // Literatūros etiudai. K., 1936, p. 193–220).

Kitame to paties rinkinio straipsnyje „Tautinė idėja lietuvių literatūroje“ V. Mykolaitis-Putinas teigia, kad lietuvių literatūra skirtingais jos raidos etapais kėlė sau skirtingus uždavinius. Vos tik jai užgimusiai, kartu su pirmąja knyga jos svarbiausias uždavinys buvo gelbėti savo tautą nuo tolesnio nutautėjimo. Po Liublino unijos 1569 metais pradėjo praregėti ir nutautėję bajorai, jau net ir lietuvių kalbos neišmokę. Didikai Katkevičiai ir ypač Radvilos, priešinęsi unijai, kūrė planus, kaip čia atsikračius lenkų ir Lietuvai atgavus nepriklausomybę. Bet jie patys ir jų įtakoje buvę kiti bajorai jau buvo visiškai atitrūkę nuo savo lietuviškų šaknų, nuo tautos kalbos, tradicijų ir papročių. Radvilos suvokė, kad reikia gražinti Lietuvos diduomenę prie tautos šaknų, įskiepyti jiems lietuvių kalbą ir lietuviškąsias vertybes. Kaip tik tuo metu ir susiformavo tautos idėja, o Mikalojus Daukša buvo pirmasis jos reiškęjas, išaukštinęs lietuvių kalbą ir savo „Postilės“ prakalboje iškoneveikęs nutautėjusius lietuvius.

Deja, diduomenės nutautėjimas ir toliau gilėjo: Didžiojoje Lietuvoje lietuviai ir toliau lenkėjo, o Mažojoje – vokietėjo. Iš čia ir Kristijono Donelaičio būrams skleidžiama idėja jiems suprantamu būdu – saugokis svetimos kalbos ir svetimų papročių kaip įsikūnijusio blogio, kalbėk lietuviškai ir elkis taip, kaip tavo tėvai elgėsi – tai busi geras ir doras. O svetimi, tai visoki nedorėliai ir ištvirkėliai; jiems pajuokti K. Donelaitis atranda aštrių ir taiklių žodžių, smingančių į būro širdį.

XIX amžiaus pradžioje tautinis kultūrinis sąjūdis per raštą ir žodį stiprėja. Vilniaus universitetas Lietuvos istorijos studijomis praskleidžia garbingą senosios Lietuvos vaizdą. Į tautinį sąjūdį jau buriasi ne tik naujieji Lietuvos inteligentai, kilę iš kaimo ir

net baudžiauninkų, bet ir bajorijos atstovai. Tautinė sąmonė praturtėja garbingos praeities atmintimi. Literatūrai formuojamas naujas uždavinys – ugdyti tautos garbę, romantiškai idealizuojant ir garbinant senovę. Tos idėjos atsispindi ne tik M. Daukšos, D. Poškos, Valiūno, Simono Stanevičiaus raštuose, ypatingą emocinį krūvį neša S. Daukanto, A. Baranausko, J. Basanavičiaus, iki aukščiausios natos pakyla „Aušros“ galdynėje, ypač Maironio kūryboje, kurioje praeities laisvė ir karžygiškumas priešpastatomi pavergtos tautos menkystei. Ši antitezė pavergtai tautai turėjo nepaprastos psichologinės galios. Tautinė idėja šalia patriotinės dimensijos įgijo visuomeninę ir politinę. Al. Fromas-Gužutis, Mečislovas Dovainis-Silvestravičius, Gabrielius Landsbergis-Žemkalnis, Žemaitė, Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, Marija Pečkauskaitė-Šatrijos Ragana ir kt. išsižadėjo bajorijos ir savo dvasia bei kūriniais glaudėsi prie savo tautos šaknų. Tik dabar paaiškėjo, kad lietuvis – tai ne lenkas, kad lietuvis kalba ir rašo lietuviškai. Kaip minėjome įvadinėje dalyje, Antanas Baranauskas pirmą kartą lietuvių literatūroje tautinei idėjai suteikė ir politinį atspalvį – kvietė tautą į kovą su rusų priespauda dėl spaudos ir kultūrinio veikimo laisvės. Maironio kūryboje politinis tautos idėjos akcentas – „veržimasis į laisvę, visų kultūrinių pajėgų subūrimas šiam vienam tikslui, yra išreikštas su dideliu entuziazmu ir formos artizmu“ (Mykolaitis-Putinas V. Tautinė idėja lietuvių literatūroj // Literatūros etiudai. K., 1937, p. 186).

Taigi Vincas Mykolaitis-Putinas lietuvių literatūros istorijoje „pribarstė“ ir tautotyros „kristaliukų“, dabar jau gulančių į darnią tautotyros sąvokų sistemą: „tautinė idėja“, „tautinė sąmonė“, „tautinė literatūra“, „tautos dvasia (tautos siela)“, „tautos garbė“, „tautinė forma“, „nutautėjimas“ ir t.t. Jas savo „Literatūros etiuduose“ paaiškino.

Svarbiausia lietuvių tautos dvasios savybe Vincas Mykolaitis-Putinas laikė jos prometėjišką šviesą. Jaunoje to meto Lietuvos valstybėje, kur konfliktas tarp aukštų siekių ir realybės buvo la-

bai aštrus, jam atrodė, kad prometėjiška literatūros kryptis yra pati svarbiausia. Tam jis paskyrė ir savo poemą „Prometėjas“, kurią vertindamas literatūrologas, šviesaus atminimo prof. Vytautas Kubilius akcentavo jos pagrindinę mintį: „...kad kova tarp žinojimo ir tamsos, laisvės ir prievartos, žemiškos egzistencijos trapumo ir kosmoso begalybės per amžius kartojasi kaip nuolatinė drama, reikalaujanti iš žmogaus kaskart naujai kilti į Prometėjo žygius, vėl kentėti, nepasiduoti, jos antiteziškumas sprendžiamas pasiaukojimo ir heroizmo formulėmis“ (Kubilius V. Problemos ir situacijos. V., 1990, p. 218).

Da r viena tautotyros sąvoka, kurią nagrinėjo Vincas Mykolaitis-Putinas – tai „atsakomybė“: santykis tarp individo ir tautos

Kur aš einu

Ir kam aš gyvenu?

Vinco Mykolaičio-Putino nuomone, atsakomybė turėtų tapti ne tik tautotyros, bet ir visos tautinės lietuvių literatūros pagrindiniu instrumentu, nuosekliai ir kantriai ugdant žmogaus atsakomybę už savo veiksmus, tautinį orumą, savo tautą ir savo valstybę bei išdidaus tiesumo ir pagarbos kitam jausmus. Jis tai stengiasi parodyti savo romanų herojų pavyzdžiais. Jie nuolat tardo save – kaip aš elgiuosi, kodėl aš toks, kodėl aš nuskriaudžiau savo brolių ar bičiulį – ir tame moralinio teismo akte dalyvauja skaitytojas. Čia jis pratina kritiškai žvelgti į save, lyginti savo elgesį su idealumo siekiniu, be kurio negali būti jokios moralės. Tautoje ir žmoguje ieškoma dvasios turinio ir reikalaujama elgtis pagal moralinių vertybių imperatyvą, o ne pagal išorinių aplinkybių diktatą, nors kartais tai būna ir labai sunku.

„Atsakomybė“ kaip tautotyros sąvoka – tai nuolatinis moralinių vertybių ieškojimas, esminis kuriančios sąmonės išgyvenimas, veržimasis aukštyn, visas kategoriško maksimalizmo imperatyvas ieškoti gyvenimo prasmės.

Vinco Mykolaičio-Putino plunksnai priklauso ir sąvoka „tautiškumas“. Jo nuomone, „Tautiškumas – tai proto ir valios ryžtas

būti savo Tautos, savo Žemės sūnumi: mylėti Tėvynę, jos istoriją, gamtą, žmones. Tai temų ir formų ieškojimas, vedantis į Tautos kūrybą, dainų, pasakų, padavimų, sakmių mėgdžiojimas. Ir gilesnis liaudies kūrybos esmės ir tautinio charakterio suvokimas, individualus jo sulydymas su dvasiniu gyvenimu, pasaulėjauta ir individualiomis priemonėmis išreiškimas“ (Mykolaitis-Putinas V. Ten pat).

Apibendrinamas lietuvių literatūros ikikarinius istorijos tyrimus Vincas Mykolaitis-Putinas rašė: „Tauta subrendo, sustiprėjo, ir vyriausias patriotinio romantizmo idealas „Prikelkime Lietuvą mūsų“ – pasiektas. Tad kartu pasireiškė ir ano laikotarpio patriotinės ideologijos krizė. Anų laikų entuziazmas atvėso, šių dienų gyvenimas iškėlė į paviršių daug drumzlių, o nauji idealai dar nesusikristalizavo. Gyvename autokritikos ir pilietinio auklėjimo laikotarpi. Garbingos senovės pavyzdžių literatūra kaitino mūsų jausmus ir mokė mirti dėl tėvynės. Naujieji idealai turėtų mus išmokyti garbingai gyventi ir kurti tėvynei. Kokie bus tie idealai, parodys gal netolima jau ateitis ir kūrybinių tautos pajėgų intuicija“ (Ten pat, p. 173).

Pagrindinė paskutiniųjų Vinco Mykolaičio-Putino kūrybos puslapių tezė ir nuojauta, palikta mums, tarsi testamentinė tęstina, buvo, jo žodžiais tariant:

„Virš smulkaus šios dienos triukšmo dega negęstanti gėrio, tobulybės ir nemirtingumo saulė: pro pilkus kasdienybės pelenus švyti kiti, nuostabūs ir neregėti būties pavidalai:

*Pakilti iš tamsos į šviesą,
Iš menkystės į tobulybę,
Iš laikinumo į amžinybę.*

Tai – vienintelė žmogaus-kūrėjo alternatyva“ (Vincas Mykolaitis-Putinas).

Nesunku suvokti, kad taip jis formulavo Tautos idėją ateinančioms po jo lietuvių kartoms. „Iš pradžių nusistatykite, kad tautine idėja mes laikysime ryškiausią, gyvastingiausią tautos pastangą, kurią paprastai suvokia ir išreiškia geriausieji tautos

sūnūs, stipresnieji jos protai ir talentai, – rašė jis straipsnyje „Tautinė idėja lietuvių literatūroje“. – Dėl to tautinė idėja, keičiantis laiko aplinkybėms, įvairiais istorijos momentais, taip pat keičiasi, žiūrint koks vyriausias uždavinys yra iškeltas tautos kultūros kelyje“ (Literatūros etiudai. K., 1937, p. 175).

1941 metais „Rūsčių dienų“ rinkinyje Vincas Mykolaitis-Putinas pasmerkė Lietuvos aneksiją ir stalinizmo nusikaltimus Lietuvoje. Okupacijai grįžus jis neemigravo, nutarė likti Tėvynėje. Tokiomis aplinkybėmis jis pateko į dramatišką ir grėsmingą padėtį. Jo biografo A. Žirgolio nuomone, dėl savo antitarybinių įsitikinimų V. Mykolaitis-Putinas nebuvo įkalintas ir represuotas todėl, jog žymus rašytojo vardas pasirodė esąs reikalingas įsitvirtinančio režimo reputacijai. Tačiau jam teko „išpirkti klaidas“ ir atiduoti duoklę kulto laikotarpio ideologiniam užsakymui. Toks buvo jo eilėraščių rinkinys „Sveikinu žemę“, kuriame buvo skirti keli eilėraščiai, tarp jų „Jo vardas“ ir „Kantata Tarybų Lietuvos dešimtmečiui“. Tai suteikė V. Mykolaičiui-Putinui gilių ir skaudžių išgyvenimų.

Vėliau jis tuo laikotarpiu parašytus „duoklės režimui“ eilėraščius atsisakė įtraukti į jo kūrybinį paveldą „Raštuose“.

Realiai suvokdamas ir pats patyręs Tautos gyvenimo okupacijos sąlygomis galimybes, tam laikotarpiui jo tautos idėjos esmė buvo tobulinti individo kūrėjo asmenybę, kad jo tauta neliktų, kaip carinės okupacijos metais, „ir tamsi, ir juoda“, nutautinta svetimos kultūros. Jo kūrybinę ir dvasinę estafetę perėmė geriausieji tautos protai – Justinas Marcinkevičius, Jonas Avyžius, Jonas Mikelinškas.

2. TAUTOTYRINĖ MINTIS TARPUKARIO NEPRIKLAUSOMOJE LIETUVOJE

Lietuvai atgavus nepriklausomybę, nors ir buvo labai sunku – skriaudė plėšrios militaristinės kaimynės – kraugeriška bolševikinė Rusija, pasinaudojusi mūsų tautos išdavikiškais bolševikuojančiomis atplaišomis, ir klastinga, sukta imperialistinė Lenkija, pakėlusį kardą prieš savo artimus ne tik kaimynus lietuvius, bet neretai ir giminaičius, saistomus kraujo ryšiais, ir užgrobusi Vilniaus kraštą, – gabi ir talentinga mūsų tauta per trumpą laiką sugebėjo sukurti savitą kultūrą, įvairiausių žanrų literatūrą, plėtoti mokslą.

Pirmajame tautinės savimonės formavimosi etape svarbiausias Tautos šviesuolių uždavinys buvo gražinti Tautai diduomenę – nutautėjusią bajoriją, potencialią tautos šviesuomenę, jos išmintį ir protą, atgaivinti jos lietuvių kalbą ir papročius.

Katkevičių ir Radvilų šeimos, besipriešinusios Liublino unijai (1569 m.) ir slaptai svajojusios atsikratyti lenkų bei atkurti nepriklausomą Lietuvos valstybę, nutraukti visus unijos ryšius, jau buvo svetimos lietuvių tautai: kalbėjo tik lenkiškai ir buvo persiėmusios lenkų kultūra, laikėsi lenkų tradicijų bei papročių. Todėl Lietuvos diduomenės grįžimas į Tautą buvo itin sunkus ir truko kelis šimtmečius.

Aušrininkai, dauguma kurių buvo kilę iš buvusių baudžiauninkų, o tuo metu Istorijos valia tapo svarbiausia lietuvių tautos kultūrinio atgimimo jėga, jo *spiritus movens*, suprato, kad tautinio atgimimo svarbiausias uždavinys yra puoselėti ir diegti visuomenėje lietuvių kalbą. Tačiau jie suprato ir kita: kad kalba – tai tik Tautos idėjos forma, o Tautos idėja turi atrasti patrauklią tuo metu esmę – jos turinį. Juo buvo pasirinktas tautinės garbės jausmo gavinimas, ugdymas ir skatinimas, remiantis garbinga Tautos istorija.

To meto lietuvis valstietis, Rusijos caro žandarų ir činovnikų

užguitas ir tamsus, buvo praradęs ne tik tautinę, bet ir asmeninę savigarbą. Aušrininkai suvokė, kad pavergtai tautai tai buvo pražūtinga, todėl jie savo darbuose carinei patvaldystei ir vergovei priešpastatė Lietuvos kunigaikščių didybę, karžygiškumą, įtikinėjo lietuvius, kad jie nėra prastesni, o gal dar ir žymiai vertingesni negu rusai, lenkai, vokiečiai ar kitos tautos, nes jie turi savo Istoriją, kuria gali didžiuotis, jų gyslose vis dar teka jų protėvių narsių karžygių kraujas. Pavergtai tautai tai turėjo nepaprastos psichologinės galios. Ji buvo tokia stipri, kad į savo traukos magnetinį lauką įtraukė ne tik inteligentiją, kilusią iš valstiečių, bet ir dalį bajorijos. Į aušrininkų gretas įsitraukė A. Fromas-Gužutis, Mečislovas Dovaina-Silvestravičius, Gabrielius Landsbergis-Žemkalnis, Žemaitė, Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, Marija Pečkauskaitė-Šatrijos Ragana, Sofija ir Marija Ivanauskaitės-Lazdynų Pelėda ir kiti. Visi jie buvo kilę iš bajorų šeimų, bet įsitraukė į lietuvių tautinio atgimimo judėjimą, nuoširdžiai ir pasiaukojamai dirbo, skatino tautinį atgimimą, kurdami literatūrą, ugdančią patriotinius jausmus.

1936 metais pasaulio šviesą išvydo lietuviškojo literatūros mokslo pirmagimis – Vinco Mykolaičio-Putino „Naujoji lietuvių literatūra“ (Kaunas, 1936), leidinys, kuriame buvo apžvelgtas ir įvertintas lietuviško žodžio kelias, pradedant Martyno Mažvydo pirmąją lietuviškąją knygą ir baigiant knygos autoriaus amžininkais. 1937 metais kitoje Vinco Mykolaičio-Putino knygoje „Literatūros etiudai“ (Kaunas, 1937) buvo sudėti svarbiausi akcentai lietuvių literatūroje, išryškinant tuometinės tautinės literatūros laimėjimus, prilygstančius pasauliniams.

Kaip tik Vincui Mykolaičiui-Putinui, braidant po sodrią tuometinės lietuviškos literatūros pievą, pavyko išminti pakankamai gilų taką ir lietuviškoje tautotyroje – jo išminčiai ir talentui esame skolingi už pagrindinių tautotyros sąvokų, tokių kaip tautinė kultūra, tautinė literatūra, tautiškumas, tautos dvasia ir kitų, įvedimą į tautotyros apyvartą ir jų esmės atskleidimą, ryšių tarp šių tautotyros sąvokų nustatymą.

Vincas Mykolaitis-Putinas „Literatūros etiuduose“ padėjo lietuviškosios tautotyros raidos pamatus, kaip aukso kruopelytes išrankiojęs iš lietuviškos literatūros himalajų tautotyros tyrimo objektus – jos pagrindinių sąvokų sistema, nustatęs vidinius tarpusavio ryšius tarp jų ir numatęs šios mokslo krypties svarbų vaidmenį tautos švietimo bei ugdymo patriotine dvasia procesuose. Savo darbais jis logiškai ir motyvuotai užbaigė pirmąjį istorinį tautotyros raidos etapą – nuo jos ištakų, trukusių kelis šimtmečius, iki pat 1936 metų; nustatęs, kad lietuviškoji tautotyra, kaip ir Afroditė, išplaukusi iš jūros putos, gimė iš lietuviškosios tautinės literatūros tada jau gausaus srauto.

1918 metais atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, tautotyros mokslas, dar kurį laiką vystęsis lietuviškos literatūros terpėje, pradėjo naują savo raidos etapą neoromantinės literatūros, istorijos ir pedagogikos kontekstuose.

Vienas iš aktyviausių lietuvių tautinės sąmonės žadintojų Juozapas Albinas Herbačiauskas propagavo idėją, kad lietuvių tautai atgimimą, jos pavasarį ir žydėjimą gali atnešti tik proto Genijus. Jis rašė: „Tauta – kaip gėlė – kaip vaisingas medis – kaip simboliška Obelė! Pirm, negu vaisių sulauks, tauta privalo žydėti. Žydėjimas gi – tai tautos Menas. Žydinti tautos dvasia – tai Genijus... Genijus žydi milijonų troškimais, ilgesiais, skausmais, milijonų maldomis, pasiryžimais. Jis mąsto, jis myli, jis kenčia už milijoną! Teisus Mickevičius Adomas sakydamas: „Aš kenčiu už milijoną“. Senos tautos jau pražydėjo savo „jaunas dienas“. Lietuvių tauta jauna – ji dar tik ruošiasi žydėti. Lietuvoj dar žiema. Tačiau eina Lietuvių pavasaris. Lietuvių tauta pražydės Genijum – tikrai! (Herbačiauskas J. A. Meno tragedija // *Židinys*, 1930, Nr. 4, p. 308).

Jam oponuodamas Vincas Mykolaitis-Putinas rašė: „Kad pasireikštų Genijus, reikia tam tikro paruošimo, tam tikro kultūros aukščio. Genijus be tinkamos aplinkumos numirs anemiška mirtimi greičiau, negu šiaip sau talentėlis. Genijus instinktyviai linksta

į saulę, šviesą, šilumą. Niekas negali pasakyti, kad lietuvių tauta nėra davusi didelių talentų ir net genijų. Nelaimė ta, kad lietuvių tauta, gimdydama genijus, nesugebėjo duoti tinkamų aplinkybių jiems lietuviškai prabilti, ir jie arba žuvo, arba nuėjo svetimiem tarnauti, dažnai savo kūryba stiprindami mūsų priešus“ (Mykolaitis-Putinas V. Literatūros etiudai. K., 1937, p.).

Lietuvių tautos istorija – jos praeitis ir dabartis – visiškai pavirtina Vinco Mykolaičio žodžius. Praeities klaidos, deja, kartojasi ir dabar. Todėl mes, lietuviai, neturime laukti stebuklo, Genijaus atsiradimo tarp mūsų. Svarbiausia, kad visa tauta jautųsi kaip vienas gyvas organizmas, kad „tie, kuriems yra skirta vykdyti nors įvairūs, bet būtini uždaviniai, žinos vieni apie kitus, parems vienas kito darbą, nes visų darbas, visų kūryba turi vieną vienintelį tikslą, kad lietuvių tauta būtų laisva, šviesi, dora ir teisinga ir kad lietuvių tautos dalia žmonijos kūryboje būtų tauri ir garbinga“ (Mykolaitis-Putinas V. Ten pat).

Kai lietuvių tauta, vedama aušrininkų ir varpininkų, susitelkė vienybėje ir kovoje už bendrus tautos reikalus, ji pasiekė pozityvių rezultatų. 1904 metais caro valdžios lietuviams buvo gražinta lietuviška spauda, 1905-ųjų metų revoliucija davė šiokių tokių kultūrinių lengvatų, imta plačiai kalbėti apie Lietuvos autonomiją. Ir svarbiausia – Tautos idėja, jos turinys buvo papildytas nauju akcentu. Juo tapo Tautos politinė laisvė. Didžiajame lietuvių Seime 1905 metais politinės laisvės problema jau buvo svarstoma viešai kaip svarbiausias lietuvių tautos uždavinys, nebijant eiti prieš tironiją ir reikalaujant Lietuvai plačios autonomijos. Palankiai susiklosčius Istorijos aplinkybėms ši idėja buvo realizuota, 1918 m. vasario 16 d. atkurtos Nepriklausomos Lietuvos signatarams pasirašius Lietuvos Nepriklausomybės Aktą.

Tačiau ir atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, nors politinės ir visuomeninės aplinkybės radikalai pasikeitė, kaip rašė Vincas Mykolaitis-Putinas, pavojai liko tie patys. „Iš vidaus mūsų tauta vis dar tebėra patįsusi, neatspari svetimom įtakom. Lietuvis ir šian-

dien dar iš visų Europos tautų yra neatspariausias nutautimui. Jis lengvai tampa rusu, lenku, vokiečiu, amerikonu. Lietuviai vis dar tebėra, kaip sakė Vydūnas, minkštakaulių tauta. Dar ir šiandien Lietuva yra išmarginta, praskiesta aplenkėjusiais plotais... Ne tiek dėl to, kad mūsų kultūra yra tariamai žemesnė, kiek dėl to, kad mes nesusivokiam savy. Mes nežinom kas esą. Mūsų tautinis charakteris nėra išauklėtas, sukondensuotas, nušlifluotas. Mum dažnai stoka tautinės garbės jausmo. Mes nuolatos lankstomės prisitaikydami prie visokių aplinkybių, mes savo Tėvynėj ant galų pirštų vaikščiojame aplink atėjūnus, kurie akiplėšiškai demonstratyviai afišuojasi savo svetimumu“ (Mykolaitis-Putinas V. Ten pat).

Išorės priešų Lietuvai, esančiai kryžkelėje tarp Rytų ir Vakarų, pavojai išliko irgi tokie patys. Tą vėliau parodė Lietuvos nepriklausomybės kovos 1918–1920 metais ir Antrasis pasaulinis karas. O Lietuvai, jaunai valstybei, reikėjo gyventi: kurti savo valstybę, kariauti su išorės priešais ir vidaus bolševikiniais gaivalais, kurti savo ūkį, kultūrą, organizuoti švietimą, sveikatos apsaugą. Reikėjo naujos idėjos, tautinės idėjos naujo turinio. Buvo tikėtasi, kad ją suformuos atgimusios Lietuvos literatūra. Rašytojas visada stovėjo Tautos inteligentijos viršūnėje.

„Aušros“ laikų literatūra tautinę savimonę žadino tautinės garbės siekiu, garbingos senovės pavyzdžiais ir garsiais Lietuvos kunigaikščių žygiais. Ji atgaivino tautos savimonę, pažadino ją karžygiškam laisvės siekiui ir jo realizavimui.

„Aušros“ ir „Varpo“ laikais visa lietuvių literatūra buvo nukreipta prieš rusų valdžią.

Tą kryptį kurį laiką tęsė aušrininkai ir varpininkai ir Lietuvai atgavus nepriklausomybę.

Kiekvienas to meto rašytojas laikė savo pareiga ruošti tautą priešintis rusinimo pavojui. Lietuvai atgavus nepriklausomybę reikėjo jau kitokios idėjos. Su viltimi žvelgta į Lietuvos rašytojus. Juk literatūra – tai ne vien žodžių, bet ir idėjų menas. Reikėjo

teigiamo, pozityvaus, įkvepiančio herojaus, kuris galėtų būti pavyzdžiu. Tačiau atsitiko keistas dalykas. Lietuvos rašytojai vietoj tautos idėjos atnaujinimo ir Lietuvos valstybės stiprinimo pasirinko iš Europos pučiančius vėjus ir pasiklydo formos, naujo literatūros stiliaus ir žanrų paieškose – modernizmo, realizmo, natūralizmo... ir, kas be ko, bolševizmo kryžkelėse. Maironis apie to meto jaunąją lietuvių literatūrą kartą rašė:

Betgi nelaimėi, jaunoji karta

Tik peikti ir griauti temoka

Manija siekių naujų apimta!

O mokslo ir meilės jiems stoka.

Maironis. Jaunoji Lietuva.

Juozapas Albinas Herbačiauskas, niekada nevyniojęs jokių sopulių į vata, apie to meto lietuvių literatūrą rašė: „Mūsų rašytojų žymi dalis moka tik pletkauti apie mūsų tautą: mūsų grynios tautiškos teisybės jie bijo kaip katė vandens!.. Įsivyravo manija: nerimtai kalbėti apie rimtus dalykus. Nerimtais dalykais jau virto ir etika, ir mokslas, o labiausiai – idealizmas ir sveikas patriotizmas! Gal susilauksim, kad ir Lietuva lietuviams virs nerimtu dalyku... Pajaco tonu (būtinai!) kalbėti – tai madniausia „literatūrinė srovė“. Būti juokdariu – didžiausias literatūrinis „rekordas“. Mūsų tautos vargai ir skausmai – tai tik tema pajuokai, šposui. Aišku: virėja žino, ką tauta valgo, ir sulig valgio matuoja jos idealus! Tautos pilvelio „rūpintojėlės“ inspiruoja ypač madniausios spalvos „užpakalinio fronto“ mūsų poetėlius ir rašytojėlius. Ir nėra reikalo stebėtis, kad mūsų literatūra pamažu virsta keistu veidrodžiu, kuriame mūsų tauta save mato – beždžionės pavidalu! Bus daug juokų – o juk tai „gruntas“! Kenksmingiausia manija apšėdo kai kurių jaunųjų mūsų rašytojų protus: pirmiau apsmirdinti šeško „kvapu“, apibjaurinti mūsų gyvenimą, o paskui apie jį rašyti „linksmus kavalkus“! Tas pamėgimas nešvarumą matyti ir nešvarumą kurti erzina mano nosies uoslę. Viskas nešvariai privalo būti aprašyta (ypač lytinė meilė): toks dabar stilius!.. Kai kuriems

mūsų rašytojams mūsų mėšlyne rasti kviečių grūdą arba deimantą – didžiausia gėda, didžiausias autoriteto pažeminimas! Visa lietuvių tauta jiems privalo dvokti: toks dabar „kūrybos kanonas“... Mūsų moderniškiausieji rašytojai nemėgsta (gal bijo) atviru drąsiu protu, atvira širdimi, atviru jausmu, atviru žmoniškumu žiūrėti į atvirą mūsų tautos gyvenimą ir pastebėti jame ne tik šlamštus, bet ir deimantus. Akla vienpusiškumo manija apsėdo jų protus. Nejau mūsų tauta – tik „niekšų kolektyvas“? Laikas jau pradėti gydyti tokią maniją. Beje – madniausių mūsų rašytojų sielos tokios „uždarytos“, kad jos man primena arba „akląją gatvę“, arba užplombuotą vagoną Dancingo koridoriuj, arba galop apendicitą. Kuo pateisinti tų ponaičių sielų „užsidarymą“, dar geriau „užsikimšimą“? Tikrai apendicitu pradėjo sirgti mūsų jaunoji literatūra!“ (Herbačiauskas J. A. Vincas Krėvė-Mickevičius ir mūsų laikai // Erškėčių vainikas. V., 1992, p. 414–415).

Ar ne lygiai tokia pati yra ir dabartinė mūsų valdinė literatūra, finansuojama ir leidžiama valstybės? Ar ne tokį patį toną jai duoda nacionalinės kultūros premijos „dėdvyris“ Erlickas ir televizijos žvaigždės – ramanauskai, šerėnai ir kiti niekdariai, tautos dvasios žudikai?

Laimė, kiekvienoje tautoje net ir kritiškiausiais jos kataklizmų laikotarpiais išlieka nedidelė dalis narių, palaikančių jos gyvybę ir dvasią. Taip buvo anoje prieškario Lietuvoje, taip yra ir dabar.

Sekdami vėlgi lenkų judėjimo „Młoda Polska“ pasirinkta neoromantizmo – suromantinto modernizmo tipologinio varianto – kryptimi dalis lietuvių rašytojų – Juozapas Albinas Herbačiauskas, Sofija Kymantaitė-Čiurlionienė, Marija Pečkauskaitė-Šatrijos Ragnana, Balys Sruoga ir kiti vėl grįžo prie tautinio romantizmo tematikos – tautos garbės ir asmens savigarbos puoselėjimo, idealo pavyzdžių ieškodami Tautos senovėje.

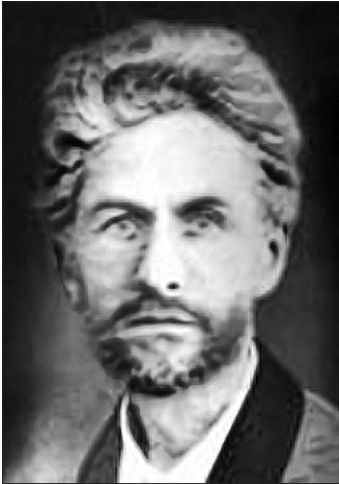
Lietuvių literatūros istorijoje neoromantizmo raidoje skiriamu du jo etapais: modernusis romantizmas ir postavangardinis mo-

dernizmas. Moderniajam romantizmui, kuris stipriausiai pasireiškė dramos ir prozos žanruose (Vincas Mykolaitis-Putinas, Vydūnas, Vincas Krėvė-Mickevičius, Balys Sruoga, Antanas Vienuolis, Juozapas Albinas Herbačiauskas ir kt.) būdinga tautinės ideologijos, vadinamosios tautos dvasios, formavimo ir žadinimo tendencija, tautos praeities garbinimas, folkloro stilizavimas, nacionalinio charakterio paieškos. Postavangardiniam modernizmui, pasireiškusiam daugiausia poezijoje, būdingas romantiškųjų idealistų nuovargis, nevilties ir ironijos ženklai, sustiprėjęs dėmesys intymiajam individo pasauliui, avangardinės poetikos poveikis, nors ir buvo stengiamasi išlaikyti esmines romantinio lyrizmo ir tautinio savitumo vertybes (Salomėja Nėris, Jonas Aistis, Antanas Miškinis, Kazys Boruta, Antanas Vaičiulaitis ir kt.).

Ryškiausiai neoromantikais, pateikusiais daugiausia idėjų tautotyros mokslui, laikomi Vydūnas ir Vincas Krėvė-Mickevičius. Deja, jų pastangų jau nebeužteko tautos idėjai suteikti naują esmę. Nužmoginta ir nudvasinta lietuvių literatūra tapo didžiaisiais tautos vartais, per kuriuos pergalingai, be jokio pasipriešinimo įžengė bolševikinis barbaras iš Rytų. Lietuvos inteligentija, kaip ir anksčiau bajorija, išdavė Lietuvą antrą kartą.

2.1. NEOROMANTIKAI

VYDŪNAS

Vilhelmas Storosta-Vydūnas

Vilhelmas Storosta-Vydūnas gimė 1868 m. kovo 2 d. Jonaičiuose, Šilutės apskrityje. 1883–1885 metais mokėsi Pilkalnio preparandijoje (parengiamojoje klasėje) stoti į seminariją. 1885–1888 metais mokėsi Ragainės seminarijoje. Ją baigęs mokytojavo Kintų pradinėje mokykloje (1888–1892), 1892–1912 m. – Tilžės berniukų gimnazijoje. 1895 metais įkūrė Tilžės lietuvių giedotojų draugiją, kuriai vadovavo 40 metų. 1896–1902 ir 1913–1919 metais, daugiausia vasaromis, studijavo filosofiją, so-

ciologiją, religijos mokslus, meno, literatūros istoriją, mokėsi prancūzų, anglų, sanskrito kalbų Greifsvaldo, Halės, Leipcigo, Berlyno universitetuose. 1902–1935 m. dalyvavo Vokietijos teosofų draugijos veikloje, rengė vaidinimus, dainų šventes, redagavo žurnalus „Šaltinis“ (1905–1910), „Jaunimas“ (1911–1914), „Naujo-vė“ (1915), „Darbymetis“ (1921–1925). Bendradarbiavo ir Didžio-sios Lietuvos periodinėje spaudoje. 1907–1914 metais dalyvavo dr. J. Basanavičiaus įkurtos Lietuvių mokslo draugijos veikloje. 1925 metais tapo Tarptautinės rašytojų sąjungos PEN klubo nariu. 1926–1927 metais dėstė kultūros istoriją Klaipėdos muzikos mokykloje. 1928 metais Kauno universitetas rašytojui, filosofui, poetui, dramaturgui, pedagogui, kultūros darbuotojui Vilhelmui Storostai-Vydūnui suteikė filosofijos daktaro garbės vardą. Nuo 1933 metų Vydūnas buvo Lietuvos rašytojų sąjungos garbės na-

rys. Nacių režimo metais buvo persekiojamas hitlerininkų, 1938 metais jų įkalintas, 1944 m. kartu su kitais Tilžės gyventojais evakuotas į Vokietiją. Ten ir mirė 1953 metų vasario 20 dieną Detmolde.

Vydūnas parašė per 30 dramų kūrybinių. Reikšmingiausios jo dramos – trilogija „Probočių šešėliai“ (1908), „Amžinoji ugnis“ (1913), „Pasaulio gaisras“ (1928), misterijos „Ragana“ (1918), „Jūrų varpai“ (1920), dramatinės pasakos „Žvaigždžių takai“ (1912), „Jūratė“ (1934), pjesės „Tėviškė“ (1908), „Tikroji motinėle“ (1934), „Senovės balsas“ (1935), komedijos „Birutininkai“ (1910), „Kur prots“ (1935), „Vergai ir dykiai“ (1919), misterija „Mūsų laimėjimas“ (1913) ir kt.

Pagrindinės jo kūrybos temos: ontologiniai žmogaus būties pagrindai, kultūra kaip žmoniškumo saviraiška, kultūrinės žmogaus santykio su pasauliu formos: pažinimas, menas, dora, žmogus istoriniame kultūros procese, žmogaus socialinis gyvenimas, tautos samprata jo filosofijoje.

Vydūno nuomone, lietuviai, kaip ir kitų tautų žmonės, „gyveno atskiromis asmenybėmis šalia vieno kito“ ir neįtę savo kilmes vertingumo. Tik atsiradus kultūrai pradėjo formuotis šeimos, vėliau giminės ir galiausiai tautos. Tauta Vydūno filosofijoje – svarbiausia valstybės atrama.

Pagal Vydūną, tauta – ne tik tam tikrame žemės lopinėlyje gyvenančių žmonių kolektyvai, prisitaikę prie vietos sąlygų ir siekiantys tų pačių tikslų. Svarbiausia tautos sąlyga yra ją sudarančių asmenų kraujo ryšys. Kaip tik kraujuje „tūno tautos slėpinys“. Su juo jungiama „tautos gyvybė“. Istorijos tėkmėje tauta silpnėdavo ar stiprėdavo, priklausomai nuo to, kaip išlaikydavo kraujo grynumą. Kraujas, anot Vydūno, yra tautiškumo struktūros turėtojas. Tik jame yra užkoduoti žmogaus biologiniai, psichiniai ir intelektualiniai tautos savitumai.

Savitą tautinį atspalvį turi ir žmogaus dvasinė esmė – jo žmoniškumas ir tą bruožą formuojantys veiksniai – mokslas, menas,

dora. Kiekviena tauta savo žmoniškumą pasauliui reiškia per kalbą. Kalba esanti „vyriausioji žmonių apsiareiškimo priemonė“, tiesiogiai tarnaujanti visoms žmoniškumo raiškos formoms. „Kalba yra vyksmas, tvarkomas žmoniško kūno gyvumo, esmės, nuotaikos, nuovokos, protavimo ir sąmoningėjimo dėsnių, vyksmas, kuriame dalyvauja panašių savumų žmonės. Kitaip tariant, kiekvienos tautos kalba yra atskira žmoniškumo giesmė“. Kitoje vietoje mąstytojas sako, jog „kalbą reikėtų ir vadinti tautos vėliava“.

Tautos, Vydūno nuomone, atsiradusios ne tam, kad žmonija būtų suskaldyta ir kad nuo to susiskaldymo kentėtų, o tam, kad jos bendrautų ir viena kitai padėtų tobulinti visą žmoniją.

Visą gyvenimą mąstytojas siekė išryškinti savo tautos dvasinį potencialą, sustiprinti jos pačios savigarbą, išugdyti atsparumą nutautinimo vėjams, parodyti pasauliui jos kultūrinį gyvybingumą, skatinti kuo gilesnį jos žmoniškumo atsiskleidimą, kuris stimuliuojamai veiktų kitų tautų žmoniškumo augimą. Būtent čia ir esanti lietuvių tautos išlikimo galimybė bei prasmė.

Tauta, siejama vieno kraujo, vieno psichinio gyvenimo ir vienos kalbos, deja, nėra vieningas socialinis vienetas. Ją skaldo tautiečių turtinė nelygybė, klasinis antagonizmas, tautos viduje nuolat vykstanti luomų kova, todėl kyla trintis, nesutarimai ir net įvairūs maištai, revoliucijos tautos viduje. Žvelgdamas į tuos reiškinius iš humanistinių pozicijų, Vydūnas mano, kad „Mūsų dienų perversmų keliu tolyn žengiant, tegali pasidaryti žmonėms kuo didesnis prispaudimas, pajungimas ir pavergimas“. Tačiau siekdama panaikinti klasinį antagonizmą, visuomenė turi teisingai formuoti jos raidos tendencijas ir nuostatas. Istorija rodo, kad darbininkų nepasitenkinimas dažniausiai kyla ne dėl socialinės neteisybės, bet dėl materialinės-techninės kultūros įsigalėjimo. Vydūno nuomone, tauta, siekianti taikos tarp klasių ir luomų, turėtų visuomenę orientuoti ne į materialinį suinteresuotumą, bet į dvasinę

kūrybą, ugdyti dvasinę kultūrą, kūrybą, teikiančią žmogui dvasinio pasitenkinimo. Žmogus – tai aukščiausia pasaulio evoliucijos pakopa. Jo sparnai – tai dvasingumas ir jo užslėptosios galios, darančios žmogų kūrėju – kasdienybėje, literatūroje, moksle ir mene. Kultūra – svarbiausias gyvenimo variklis, visatos kūrybinių galių pratęsimas žmoguje. Kiekvienai Tautai svarbiausia yra – sudaryti sąlygas jos individo dvasios tobulėjimui per pažinimą, meną, dorą. Į Tautą Vydūnas žvelgia kaip į kūrybos galių kūdikį. Kuo kultūringesnė tauta, tuo labiau ji gali žadinti ir ugdyti žmoniškumą, tuo ji yra gyvybingesnė ir įdomesnė pasauliui.

Vydūnas savo kūryboje kritikavo kapitalizmą ne tik dėl jo materialinės-techninės kultūros antstato, bet ir dėl jo valdžių arogancijos nuskriaustųjų ir pažemintųjų atžvilgiu.

Mąstytojo požiūriu, vienas svarbiausių dabarties kultūros ir valdymo uždavinių yra deramai susiorientuoti materialinių ir dvasinių vertybių hierarchijoje, materialinę kultūrą subordinuoti dvasinei, ypatingą dėmesį skirti asmenybės ir visuomenės taurėsio žmoniškumo ugdymui, naujos, humaniškesnės kultūros kūrimui.

VINCAS KRĖVĖ-MICKEVIČIUS

Vincas Krėvė-Mickevičius

*Jeigu pasieksi
Padangėj iškeltą viršūnę,
Tu būsi kaip Dievas*

Vincas Mykolaitis-Putinas

Tai vienas žymiausių lietuvių neoromantikų, kuriam, J. A. Herbačiausko žodžiais tariant, „labiau rūpi Lietuvos ir lietuvių garbė, negu asmeniška, egoistiška karjera“ (Herbačiauskas J. A. Erškėčių vainikas. V., 1992, p. 417).

Vincas Krėvė-Mickevičius gimė 1882 m. spalio 19 d. Subartonyse, Merkinės valsčiuje, Dzūkijoje. 1904–1908 m. studijavo filologiją Kijevo, Lvovo universitetuose; 1909–1920 m. mokytojavo Baku mieste (Azerbaidžane), dalyvavo politiniame, visuomeniniame ir kultūriniame tos šalies gyvenime. V. Krėvė-Mickevičius priklausė eserų partijai.

1920 metais grįžęs į Lietuvą buvo Švietimo ministerijos Knygų leidybos komisijos sekretorius, redagavo žurnalą „Švietimo darbas“ (1920–1922), aktyviai prisidėjo prie Kauno universiteto steigimo, 1922–1940 metais jame dėstė, tapo profesoriumi (1922), vėliau – Kauno universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto dekanas (1925–1927). Organizavo ir redagavo tęstinius leidinius ir žurnalus: „Skaitymai“ (1920–1923), „Tauta ir žodis“ (1924–1931), „Gaisai“ (1930–1931), „Mūsų tautosaka“ (1930–1935), „Darbas ir dienos“ (1930–1940), „Dienovidis“ (1940).

1922–1924 m. vadovavo Šaulių sąjungai, dalyvavo Klaipėdos sukilime. 1924 m. įkūrus Lietuvių tautininkų sąjungą buvo išrinktas jos pirmininku. Ketvirtajame dešimtmetyje suartėjo su kairiaisiais rašytojais, jų įtakoje išitraukė į SSRS tautų kultūrai pažinti draugiją, tapo net jos valdybos nariu. 1940 m. jau sovietų okupuotoje Lietuvoje tapo okupacinio režimo Vyriausybės nariu, ministro pirmininko pavaduotoju, užsienio reikalų ministru, 1941 m. – Lietuvos mokslų akademijos tikroju nariu ir jos prezidentu.

Hitlerinės okupacijos metais dėstytojavo Vilniaus universitete, 1942 m. nacių priverstas paskelbė antitarybinį pareiškimą, 1944 m., artėjant frontui prie Lietuvos, pasitraukė į Austriją, 1947 m. gyveno JAV, dėstė slavistiką Pensilvanijos universitete.

Pirmieji V. Krėvės eilėraščiai lenkų kalba pasirodė 1907 m. Nuo 1909 m. pradėjo rašyti lietuviškai. 1911 m. pasirodė jo dramatinė epopėja „Šarūnas“, kurioje buvo išaukštinta Lietuvos senovė, pagrindinio dramos veikėjo kunigaikščio Šarūno asmenyje žmogaus nepalenkiama valia ir kryptingumas, siekiant tikslo – sukurti Lietuvos valstybę. 1912 m. buvo publikuoti jo „Dainavos šalies senų žmonių padavimai“, kuriuose, tęsiant jo pasirinktą temą „Šarūne“, buvo pavaizduotos lietuvių kovos su kryžiuočiais, išaukštinta jų narsa ir kovingumas, meilė ir pasiaukojimas Tėvynei, jos idealams. Lietuvių liaudies dainų bei dzūkiškų raudų motyvais parašytai padavimai V. Krėvė tapo lietuvių tautinės literatūros pradininku, klasiku, jau ištrūkusiui iš lenkiškojo romantizmo įtakos ir davusiu pradžią lietuviškajam tautiniam neoromantizmui.

1922 m. pasirodė jo drama „Skirgaila“, kurioje buvo vaizduojamos XIV–XV a. Lietuvos valdovo pastangos išsaugoti valstybingumą, atskleidžiama dramatiška jo psichologinė būseną, sprendžiant koliziją tarp pareigos Tėvynei ir žmogiškojo jausmo. Per sunkią ir labai skausmingą vidinę kovą dramoje laimi valdovo pareiga Tėvynei.

Nuo šios dramos Vinco Krėvės kūryboje prasideda naujas etapas – posūkis nuo neoromantinės literatūros prie psichologinės. Tai ryškiai parodo jo apsakymų rinkinys „Šiaudinėj pastogėj“

(1921–1922, 2 d.) bei misterijos „Likimo keliais“ (1926–1929, 2 dalys).

1921–1930 m. buvo išleistas Vinco Krėvės kūrybos rinkinys „Raštai“.

Jo tautotybinė veikla – tautosakos, lietuvių liaudies dainų, priežodžių, poringųjų rinkimas, užrašymas ir parengimas spaudai (1924 m. pasirodė jo parengta knyga „Dainavos krašto liaudies dainos“, 1933 m. – „Aitvaras liaudies padavimuose“, 1934 m. – „Dzūkų poringės“, 1934–1937 m. – „Patarlės ir priežodžiai“).

V. Krėvė dar ketino grįžti į neoromantinę kryptį, ieškojo lietuviškos ir rytietiškos kultūrų sąsajų, parašė knygą „Rytų pasakos“ (1930), kurioje buvo pateiktos stilizuotos persų ir indų legendos. 1935 m. pasirodė istorinė V. Krėvės drama „Mindaugo mirtis“ (1935), kuri to meto skaitytojų buvo sutikta gana abejingai. Jautrios sielos rašytojas tokią skaitytojų nuostatą priėmė skausmingai ir ilgai nerašė.

1939 m. pasirodžiusi jo apysaka „Raganius“ pelnė didžiulį pripažinimą. 1944 m. buvo išleistas V. Krėvės apysakų rinkinys „Miglose“, jau gyvenant JAV – prozos ir dramos dialogų veikalas „Dangaus ir žemės sūnūs“ (2 d. 1949, 3-iosios fragmentai buvo išspausdinti periodinėje spaudoje).

1982 m. Vilniuje išleisti Vinco Krėvės-Mickevičiaus „Rinktiniai raštai“.

Vincas Krėvė-Mickevičius mirė 1954 m. liepos 7 d. Springfilde (JAV, Pensilvanijoje). 1992 m. jo palaikai buvo parvežti į Lietuvą ir perlaidoti jo gimtųjų Subartonių kapinaitėse.

J. A. Herbačiauskas Krėvę vadina „žuvusios lietuvių tautos dvasios ieškotoju“ ir vertina jį kaip žmogų, „kuris tikėjosi išvysti Lietuvoj gyvenimo stebuklus, o išvydo gyvenimo niekšybes. Jis man daro įspūdzio labai skaudžiai nusivylusio žmogaus“ (Ten pat). Todėl ir aštriai jį kritikuoja. Savo studijoje apie Krėvę J. A. Herbačiauskas rašė:

„Skaitant Krėvės žymiausius kūrinius, susidaro tokia nuotaka: Lietuvos tautos dabartiniame gyvenime nėra (!), lietuvių dvasios, lietuvių idėjos. Lietuvos dabartis tuščia. Viskas kapuose

(praicity): ir garbė, ir didybė, ir riteriškumas, net ir lietuvių būdas (charakteris). Reikia būti archyvistu ir archeologu, kad lietuvių dvasią galėtum susekti, surasti. Reikia išknisinėti visus piliakalnių, išspaviedoti amžiumi lietuvius, kad dasiprotėtum, kuo privalo būti lietuvis dabar. Mano manymu – toks nusistatymas yra didžiausia klaida. Logiškai dalyką svarstant, reikia skaitytis su praicities determinacija: dabartį nuolat gimdo praecitis, praecitis pasikartoja dabarty, o dabartis visada demaskuoja praecių! Turbūt mūsų praecitis nebuvo jau tokia „angeliška“, jeigu dabartis tokia „velnioniška“! Kas smerkia dabartį, tas smerkia ir praecių. *Ex nihilo nihil* (iš nieko niekas neatsiranda (Lukrecijus – *O. V.*). Dabartis pakartoja praecities niekšus ir didvyrius“ (Ten pat, p. 418). „...Ne protu, bet širdimi reikia ieškoti Lietuvoj lietuviškos dvasios. Kur? Gyvenime, ne kapuose“ (Ten pat, p. 419).

Kitas literatūros kritiko nepasitenkinimo Krėvės kūryba akcentas motyvuojamas tuo, kad tarp įvairių Krėvės kūryboje pateiktų legendų ir padavimų „skaitytojas veltui ieško svarbiausios legendos: jo asmenišką gyvybę legendos...“ Dėl to kritikas kaltina Krėvę nenuoširdumu, vadina jį kūrėju, „kuris nenori parodyti savo atviro veido išraiškos“ (Ten pat, p. 425).

Bet apibendrinamas Krėvės kūrybos analizę, kuri, beje, nėra palanki Krėvei, J. A. Herbačiauskas rašo: „Vien už tai aš Vinčą Krėvę branginu, kad jis bent ieško mūsų tautos gyvybės šaltinio. Gal ir ne jo kaltė, kad to šaltinio jis dar nesurado. Dabar Lietuvoje labai miglotos dienos: patamsiuose sunku ką nors pastebėti. Palyginus su mūsų rašytojų didžiuma, Krėvė bent trokšta gerti iš šaltinio, o ne iš tos balos, kurią išvėmė (atsiprašau, konstatuoju faktą!) nesveiki tautos viduriai“ (Ten pat, p. 426).

Justinas Marcinkevičius, atvirkščiai, Vinco Krėvės kūrybą labai aukštai vertino už tai, kad „Iš negausių, mažiau negu kuklių folkloro užuominų jis kaip kruopštus, prityręs ir įkvėpimo pagautas restauratorius-kūrėjas ataudė legendinę Dainavos šalies senovę ir išdainavo tragiškąjį jos herojų – Šarūną. Tai, galima sakyti, tautos mitologija, mūsų „Iliada“ ir „Kalevala“. Giliau į na-

cionalinės būties šulinį dar niekas nėra nusileidęs, o vanduo, kurį iš tų klodų iškėlė rašytojas, dar ne sykį bus reikalingas mūsų drausai ir vilčiai gaivinti“ (Marcinkevičius J. Pripildė mus Lietuvos // Tekančios upės vienybė. K., 1994, p. 51, 52). Poetas Krėvės kūrybos lauke mato augančią lietuviškos dvasios duoną, brandžiomis žodžio varpomis kuždančią amžiną laisvės, laimės, didelių darbų ir žygių troškimą, žmogaus ir istorijos dramatiškumą, kai grumiamasi ne „dėl trupinio aukso, gardaus valgio šaukšto“, o dėl gyvybinių asmenybės ir tautos pagrindų. Jo nuomone, Krėvės „Dainavos šalies padavimai“, dramos „Šarūnas“, „Skirgaila“, „Mindaugo mirtis“, „Šiaudinės pastogės“ apsakymai ir apysaka „Raganius“ – tai lietuviškojo epo dalys, jungiančios herojinį ir valsietiškąjį epą. „Visi Krėvės herojai turi aštrų tėvynės meilės jausmą – be jo jie nebūtų herojai. Tas jausmas kelia juos, užlieja kaip koks galingas vėjo gūsis, įpučia žmogų – kaip ugnį, lyg fakelą uždega jį kančiais ir žygdarbiui“ (Marcinkevičius J. Ten pat, p. 55).

Krėvės kūryboje tėvynė ir gamta – neatskiriama vienovė. Jo herojai glaudžiasi prie gamtos, ieškodami joje supratimo, dvasios ramybės ir paguodos. „Gamta, kaip ir tėvynė, persmelkia visą žmogų, vienovėje su gamta ir tėvyne žmogus patiria didžiausią laimę ir gyvenimo pilnatvę“ (Ten pat). Toks yra senasis skerdžius Lapinas, kuris neturi jėgų gyventi ir miršta, kai Grainis nukerta liepą. „Sukūręs žmogų tėvynėje ir žmogų gamtoje, Krėvė savo dramomis ir proza atliko tai, ką Maironis – savo poezija: pripildė mus Lietuvos. Tiesa, Krėvės Lietuva kur kas dramatiškesnė, prieštaringenė nei Maironio... Ir žmogus, gyvenantis joje... aistrų ir prieštaravimų plėšomas, kenčiantis, nelaimingas, o trokštantis dievams prilygti žmogus“ (Ten pat, p. 57). Tokie yra ir Šarūnas, ir Skirgaila, pasiryžę dėl savo tikslų aukoti viską, taip pat ir gyvybę... „Užtat ir gimtosios literatūros peizaže Krėvė iškyla kaip koks Dainavos šalies piliakalnis, prie kurio, lietuviško žodžio vedami, einame pažiūrėti tėvynės, gamtos ir savęs“ (Marcinkevičius J. Ten pat, p. 58).

VINCAS MYKOLAITIS-PUTINAS

Rašytojas Vincas Mykolaitis-Putinas savo ankstyvojoje lyrikoje – neoromantinėje dramoje „Valdovas“ (1913, 1921, 1929), dabar Agnės Iešmantaitės įtrauktoje į rinkinį „Neoromantinė drama Lietuvoje“ (K., 1978), tęsė Maironio išpuoselėtą romantinę lyrikos tradiciją. Poemoje vyrauja tėvynės meilės ir ištikimybės jai, skaidrių gamtos išgyvenimų, lemtingos meilės motyvai, ryškėja simboliniai beribių žvaigždėtų dangaus erdvių, pranašaujančių žmonių likimus, jų dalią, nuojautų, burtų, sapnų, atliepiančių paslaptinę žmogaus sielos gelmę, vaizdai.

Vincas Mykolaitis-Putinas

Vienas iš knygos herojų Burtininkas jausmingos sielos mergaitei Danguolei aiškina:

*Sapnai – dievų slaptingas kuždesys,
Bet tiktai retas jį gerai nugirsta.*

(Mykolaitis-Putinas V. Valdovas. K., 1978, p. 22).

Poemos „Valdovas“ siužetas nesudėtingas. Despotiško ir žiauraus valdovo Krūšnos užkariautoje žemėje prasideda jo pavergtos genties maištas. Krūšna jau senas, nepajėgia valdyti kardo, kaip kažkada jaunystėje, ir maištui malšinti paskiria į jo pilį užklydusį klastingą kitos genties karį Maurą. Tačiau valdovo sielos ramybę sutrikdo maištininkų pasiuntinys, pranešęs Krūšnai, kad tarp maištininkų yra jo sūnus, kuris prieš daugelį metų buvo pagrobtas ir išauklėtas tikru tos genties ir tos žemės patriotu. Jeigu Krūšna maišto malšinti pasiųs karius, gali žūti jo sūnus, būsimasis valdovo užkariavimų perėmėjas. To Krūšna negali sau leisti.

Todėl, Mauro patartas, nutaria veikti prieš maištininkus klasta. Kaip visada romantinėje literatūroje, deja, ir realioje Lietuvos istorijoje, visada atsiranda išdavikas. Išdavikas Kirmis, nekenčiantis savo genties ir jai nežinia už ką keršijantis, atsiranda ir poetineje dramoje „Valdovas“. Jis, kaip ir mūsų pokario išdavikai, atveda Mauro karius prie brolių Gyčio ir Skaidros buvimo vietos. Mauro kariai tamsoje juos sučiumpa, atveda į Krūšnos pilį, tikėdamiesi, kad gentis, netekusi vadų, nutrauks maištą. Pilyje valdovas suimtujų neįmeta į požemius kaip kalinių, bet elgiasi su jais mandagiai ir maloniai, siekdamas išsiaiškinti, kuris iš jų yra jo tikrasis sūnus. Vienas iš jų Skaidra – santūresnis, mandagesnis, su valdovu kalba pagarbiai, bet išlaikydamas jo aukštai kilmei deramą orumą: nemeluoja ir tvirtina – jeigu būtų paleistas, tęstų pradėtą kovą už genties laisvę. Kitas brolis Gytis – emociingesnis, sunkiai valdantis savo temperamentą, su valdovu kalba narsiai ir pakeltu balsu. Tačiau, bendraudamas su Danguole, jos argumentų ir atklydusių iš vaikystės blankių prisiminimų įtikintas, suvokia, kad tai jis, Gytis, yra valdovo sūnus. Tačiau Gytis suvokia ir kita: jeigu jis Krūšnai prisipažins esąs jo sūnus, pasmerks mirčiai savo brolių – jį užauginusios genties valdovo sūnų Skaidrą. Jo tėvą nužudė Krūšna. Sesers verčiamas prisipažinti ir nutraukti tėvo kančias jis seseriai paaiškina:

*Valdovas tėvas lieptų jam tuojau
geležimi apkalt rankas ir kojas
ir į giliausią požemį įmesti,
kur jis pražūtų nuo drėgmės ir bado.*

(Ten pat, p. 71).

*Kitaip ir būti negalėjo, nes
Skaidra – tai sūnus
šios genties nužudytojo valdovo,
vadinasi, didžiausias Krūšnos priešas.*

Sielos gelmėje Gytis supranta dramatišką savo padėtį – prieš savo tėvą rankos jis jau nebepakels.

*Jau aš daugiau nebekariausiu.
Nudžiūsiu tartum jaunas ažuolėlis,
Iš ten išrautas, čiagi neprigijęs...*

Iškviestas pas valdovą, savo tėvą, jis dar kartą išsigina esąs jo sūnus, emociškai ir piktai išvardija tėvo nusikaltimus, padarytus jo užkariautai genčiai (valdovas nužudytas, jo sūnus pasmerktas našlaičio daliai, išžudyti tos genties vyrai, visas kraštas paskandintas gedule, o dabar valdovas ketinąs už savo saugumą senatvėje atiduoti niekšui Maurui ir savo dukterį Danguolę).

Tu budelis esi ne vien tik svetimiems!

Tu niekšui tam parduodi savo dukrą!

Tu vertas, kad tavęs vaikai išsižadėtų.

Audringo, kaip ir jo sūnaus, temperamento valdovui to jau buvo per daug. Jis puola prie sūnaus ir jį nužudo. Ir tik tada, kai Gytis mirdamas ištaria jam:

Vai tėve mano, tėve...

Atleiski man piktus žodžius...

Krūšna suvokia, ką padaręs. Jis išprotėja, o vėliau ir žūva... Tuo tarpu į pilį, Burtininko vedami, įsiveržia maištininkai ir tos žemės valdovu paskelbia Skaidrą. Tas savo ruožtu skelbia taiką tarp genčių...

Literatūrologė Viktorija Daujotytė poemą „Valdovas“ vadiną balade. Jos nuomone, poemos baladiškumą liudija sąvokos „lemtis“, „likimas“, „dalia“. Romantinio žanro baladėje herojų likimus, kaip ir graikų dramoje, lemia ne psichologinis įtikinamumas, bet išankstinė valia, likimas.

Ir iš tikrųjų „Valdove“ yra scena, kai brolių Gyčio ir Skaidros mokytojas Burtininkas jiems aiškina:

Likimas skyrė jums dvejomą kelią:

pirmajam – kad grąžintų tėvo teisę,

antrajam – kad išpirktų tėvo kaltę –

abiem – kad iškovotų gentei laisvę.

Jūs laukia skaudžios abejonių dienos,

*bet, nūn, prisiekit prabočių vėlėm,
kad savo kelio neišsižadėsit
ir genties priešui rankos neištiesit...*

(Ten pat, p. 45).

Abu vaikinai liko ištikimi savo priesaikai ir Mokytojo jiems įskiepytai tėvynės meilės idėjai. Gytis pasirinko geriau mirtį, o ne turtus ir jį užauginusios genties išdavystę...

Ir Viktorija Daujotytė, ir Irena Kostkevičiūtė savo knygose ir straipsniuose apie Vinco Mykolaičio-Putino „Valdovą“ ypač akcentuoja Gyčio rezistencinę dvasią. Baladėje jo paveikslas – vienas ryškiausių; jaučiama, kad baladės autorius kaip tik jam, Gyčiui, labiausiai simpatizuoja, gal net ir susitapatina su juo.

Savo straipsnyje „Paspriešinimo fenomenas Putino lyrikoje“ Irena Kostkevičiūtė rašė:

„Dvasinis pasipriešinimas vienas žmogaus valios aktų, Putino suvokiamas kaip esminis kūrybinio veiksmo akstinas, labai svarbus ir visoje rašytojo pasaulėvokoje, yra jo etinio nukreiptumo postūmis, vidinė problematikos spyruoklė, neatskiriama saviraiškos dalis, turėjusi reikšmės ir jo estetikos bei stiliaus dinamikai. „Aš pasiliksiu ištikimas, nors pats būdamas silpnas ir artimas neurozei, – rašė jis, – pasiliksiu ištikimas stipriam, tragiškam prometėjiškam–bethoveniškam žmogui, kovojančiam su visokeriopa vergove, blogiu, liga, mirtim. Tą pačią nuostatą „Aš liksiu ištikimas žmogui / Ir sau pačiam“ – tvirtino poetas rinkinyje „Langas“ (Metai, 1991, Nr. 1, p. 116).

Pareigos ir ištikimybės tautai etika Putino kūryboje ypač svarbi, kelianti ne tik žmogaus, bet... ir pačios tautos sąmoningumo būtinybę bei reikšmę, jo vadinama „tautine idėja“. Okupacijos metais ši Putino kūrybos savybė buvo ne tik tušuoji, bet ir laikoma poeto dvasinės orientacijos įkalčiu. „Putino stipriai išplėtotas humanistinis sąmoningumas ir yra pagrindinis jo žmogaus ginklas, jo liberalinio nusistatymo išėities taškas siekti dvasinės ir pilietinės laisvės... Etninio išgyvenimo intensyvumas ir

sudaro ypač ryškų Putino kūrybos šviesratį. „Reikėtų rasti (surinkti) paliudijimų, – pažymi Justinas Marcinkevičius, – ką Lietuvai, mūsų kultūrai, inteligentijai reiškė jau vien tik Putino buvimas, gyvenimas su visais ir tarp visų – čia didžiulė jo pasilikimo, ne emigravimo prasmė. Jis buvo dvasinė užuovėja, žmogaus ir kultūros matas. Argi tai ne rezistencija, kai žmogus vien tik savo buvimu skatina tautos gyvybę ir stiprybę, kūrybingumą ir valią išlikti? Toks žmogus yra visada šūvis į priespaudą. Reikėtų įtvirtinti šitokią sampratą, šitokio buvimo sudėtingumą, dramatiškumą, jos rezistencinę prasmę. Šiandien tai lengvabūdiškai užmirštama“ (Kostkevičiūtė I. Ten pat, p. 129–130).

„Kaip viena iškiliausių, dvasinę tautos kultūrą vienijančių, jos suskaidytas dalis jungiančių asmenybių poetas skelbė ištikimybę ir žmogui, ir tėvynei. Žengdamas su istorija ir drauge jai besipriešindamas, sutardamas ir prieštaraudamas, jis kūrė žmogaus Vilties ir žmogaus Tikėjimo poeziją“, – taip savo gilų straipsnį baigia kritikė Irena Kostkevičiūtė.

BALYS SRUOGA

Balys Sruoga

*Ko tylite sustingę kaip belaisviai?
Karalius mirė?.. Ne! Karalius – gyvas!
Iš aukšto sosto pergale jis skelbia!
Iškelkit vėliavas! Ir vainikus
Ištieskit vieškeliu plačiu: karalius
Mus veda Vilniun, sostan Gedimino!*

Balys Sruoga

Balys Sruoga – paskutinis prieškario nepriklausomos Lietuvos neoromantikas. Jis buvo įsitikinęs, kad „Pajusti savo šaknis ilgaamžėje tautos būtyje, šalia nepriklausomybės išlaikymo – yra pats svarbiausias uždavinys“. Kaip rašė literatūros kritikas prof. Vytautas Kubilius, „Sovietinis totalitarizmas stengėsi išplauti tautinio tapatumo pagrindus: mankurtus lengviau valdyti negu piliečius, prisimenančius savo šalies nepriklausomybę ir švenčiančius jų kunigaikščių jubiliejines datas. Toks nupilietintas, istorinės atminties netekęs žmogus įtraukiamas į traiškančių socialinių permainų verpetą, o jauna ir silpna valstybė negali jo apsaugoti nuo nedarbo ir skurdo. Kadangi valstybė jo neperkelia iškart į pertekliaus visuomenę, jis nusigręžia nuo tos valstybės, nusivylęs ir piktai grūmodamas“ (Kubilius V. Tautinė literatūra globalizacijos amžiuje. K., 2003, p. 16).

Ar ne to siekia ir mūsų valdžia, Kultūros ministerija ir kitos už kultūrą atsakingos dabartinės Lietuvos institucijos, neleidamos išvysti saulės šviesos tautinei literatūrai, kuriančiai jaunimui idealus ir siekiančiai, kad jis tais idealais vadovautųsi? Nutautinta ir nupilieta literatūra, nutautintas teatras, nutautinta televizija. Į Lietuvą atėjo sutemos. Kur bepažvelgsi – kultūros griuvėsiai, laistomi krauju ir postmodernizmo nuodais.

Mūsų istorijoje to jau būta. Bet tą darė amžini Lietuvos priešai lenkai, vėliau rusai. Ir tai buvo suprantama. Bet kuris okupantas stengiasi sunaikinti pavergtųjų kultūrą. O dabar tai daro savi... Lietuviai. Vos tik jie prieina prie valdžios sotaus lovio. O kas užsakovas dabar? Kam rūpi sunaikinti tautą ir jos gyvybingumą? „Kodėl Lietuva, apgynusi Europą nuo mongolų „nuoga krūtine“, buvo išstumta į istorijos užribį? – klausia literatūrologas V. Kubilius. – Kodėl baltų gentys tapo savo kaimynų kolonizacijos ir asimiliacijos grobiu, o pastanga išlikti – vieninteliu gyvybės likučių tikslu?“ (Tėn pat, p. 39). Ar tos gyvybės kibirkštėlė dar išliks po dabartinėje Lietuvoje siaučiančių nusikalstamo godumo vėjų mūsų šalies viduje ir atšiaurių globalizacijos vėjų, draskančių Lietuvą iš išorės?

Balio Sruogos istorinėje dramoje „Milžino paunksmė“ (1932, pastatyta 1934, 1974, 1979) vaizduojama XV amžiaus pradžios lenkų didikų kova prieš jų pavergtą, bet nepaklusnią Lietuvą ir jos valdovą Vytautą; sukurtas tragiškas pardavusio Lietuvą ir lenkų niekinamo karaliaus Jogailos paveikslas. Jis atskleidžiamas dramoje paties karaliaus Jogailos lūpomis:

*Aš – užkurys! Ar tu žinai, ką reiškia –
Karalius užkurys?! Kur tu matei,
Kad kalinys galėtų pasirinkti
Kalėjimo sargus? Taip pat ir aš.
Gal yra karaliai kur kitur. Ne Lenkuos.
Parduos tave su sąžine, su siela
Už menką pinigą, už žemės šiukšlę.*

*Tau įsakys, ką tu turi daryti.
Kalbėti ką. Mylėti. Jausti. Vesti...
Nepažiūrės, ko trokšta tavo siela.
Sutuoks tave. Vaikų tau prigimdys!
Laiške ne tai parašo, ką man skaito,
Ir skaito man ne tai, kas parašyta!..*

(Sruoga B. Milžino paunksmė. V., 1997, p. 294).

O pačiame karaliaus dvare – intrigos, paleistuvystė, girtavimas, didikų ir vyskupų klasta bei veidmainystė įnirtingoje kovoje dėl valdžios pačioje Lenkijoje ir siekiant parklupdyti Lietuvą... tikra Sodoma. Ypač lenkų didikai ir vyskupai daug energijos iš-eikvojo intrigoms prieš Vytautą, kad jam nebūtų uždėta karaliaus karūna. Taip ateina ir lemtingieji 1430 metai, kai Vytautui paduodamas nartus žirgas ir jis, krisdamas nuo jo, susižaloja bei miršta. Krokuvos vyskupas Zbignievas, kreipdamasis į savo karalių Jogailą, sako:

*Komedija dėl Vytauto karūnos
Kaip muilo burbulas dabar baigta, –
Visų komedijų pati kvailiausia!
Tau nebėra ko veikt daugiau čionai, –
Ir bėk, skubėk, karališkas seneli,
Kol dar žeme tave nešioja kojose, –
Kol sukvailėt visai nesuskubai....*

(Ten pat, p. 301).

Lietuvių tauta – dramos choro giedotojų lūpomis – nuliūdusi dėl savo mylimo valdovo mirties ir išsigandusi dėl savo ateities gieda:

*Kas mums pakels nuo žemės veidą
Ir mūsų širdį apvalys?..*

.....
*Verk, tėviškėle, verk, Lietuva...
Jau nusileido saulė tava!*

(Ten pat, p. 309, 312).

B. Sruogos apdainuotu istorijos tarpsniu Lietuvoje dar buvo vyrų, stiprių Asmenybių. Tarp jų ir kunigaikščio Algirdo sūnus Švitrigaila, ilgai kalintas lenkų Karūnos požemiuose, stebuklu iš jų ištrūkęs. Priešingai negu Jogaila, sugniuždytas lenkų ponų ir vyskupų įžūlumo, Švitrigaila išdrįsta eiti „prieš srovę“, gindamas jo pavergtos tautos orumą. Prie Vytauto Didžiojo karsto jis prisiekia:

Karaliau Vytaute!

.....

Dangaus vardu palaimink tu mane,

Kad aš galėčiau eit keliu tavuoju, –

Pakelt galėčiau tavo našta!

Tu dėl tėvynės mūsų nemarios

Kaip milžinas vargai, kaip viešpats koveis!

Prisiekiu Tau, – laisva tėvynė tavo

Galinga ir didi per amžius bus!..

Ir iš tikrųjų kunigaikštis Švitrigaila tęsė Vytauto Didžiojo žygį. Jam pavyko išlaikyti Lietuvą dvejus metus – galingą ir didžią... Tai buvo paskutinis Lietuvos valdovas, kuriam rūpėjo jo tauta...

Į tautinės idėjos turinį Balys Sruoga kunigaikščio Švitrigailos asmenyje įnešė naują elementą – Asmenybės valią, kuri 500 metų tėkmėje subrendo į Tautos valią. Ją 10 metų pokario partizaninėse kovose per kraujo klanus, kančias, tremtis ir mirties siaubą kaip Prometėjo liepsną nešė Lietuvos partizanai. Su ja Sąjūdžio dainuojančioje revoliucijoje iškovojome laisvę... Ir ją praradome... kai ji suskilo į 3 milijonų „nežabojamas“ laisves... Tarp jų ir laisvę vogti, skriausti artimą, smurtauti, žudyti... Ar suspėsime suvokti, kol dar tauta kvėpuoja, kad ne globalizacija ir ne kažkokios objektyvios istorijos jėgos kaltos dėl visų mūsų nelaimių, bet mes patys?.. Mes patys savo „laisvėmis“ smaugiame ir žudome mūsų tautą ir mūsų valstybę.

Istorija žengia per Lietuvą, pasirodo, dar baisesniu ir klastingesniu savo pasekmėmis, negu karai ir okupacijos, globalizacijos keliu. Ar netaps Lietuva to kelio auka?

2.2. LIETUVIŠKOSIOS TAUTOTYROS TEORINIŲ PRADMENŲ IR TAUTINIO UGDYMO PAGRINDŲ KŪRĖJAI

Kaip jau minėjome skyriaus pradžioje, Lietuvai atgavus nepriklausomybę, Vinco Mykolaičio-Putino žodžiais tariant, Lietuvos inteligentija, susižavėjusi įvairiausiais laisvės vėjais, pučiančiais iš Rytų ir iš Vakarų ir susiskaldžiusi į įvairias tarpusavyje besipešančias literatūros sroves ir sroveles, jau nebepajėgė formuoti Tautos idealų, jos Tautinės idėjos bei numatyti jos kelio į ateitį strateginių kryptių. Tą suvokę patriotiškiausi ir sąžiningiausi rašytojai dar mėgino tokią chaotišką lietuvių literatūros situaciją gelbėti, lenkų pavyzdžiu gaivindami tautinio idealizmo ir romantizmo patirtį literatūroje, sąmoningai ir pasiaukojamai susibūrę į neoromantinę literatūros kryptį. Jų buvo nedaug. Tai jau minėti Vydūnas, Vincas Mykolaitis-Putinas, Vincas Krėvė ir Balys Sruoga – ir jie jau nebepajėgė tapti Lietuvos inteligentijos viršūne, vesti pasakui save Tautą, tautinę idėją įgyvendinti literatūroje ir visuomenėje. Jų gražios pastangos ir darbo rezultatai taip ir liko tik tautinio romantizmo tąsa, jo aidas. Tautotyrai, beje, jis buvo naudingas, nes į jos teorinį lobyną įnešė nemažai naujų sąvokų, tarp jų – „tautinė idėja“, „tautinė literatūra“, „tautiškumas“, „tautos garbė“ ir kitas, ženkliai praturtinusias lietuviškąją tautotyros teoriją.

Visuomenėje, kaip ir gamtoje, tuštumos nebūna. Kai viena pozityvi paradigma išsisemia, atsiranda kita. Išsisėmus literatūros, kaip pagrindinės tautotyros versmės, paradigmai, visų akys nukrypo į domėjimąsi pedagogika ir ugdymo filosofija. Šios paradigmos atsiradimą lėmė objektyvūs to meto Tautos poreikiai. Kaip rašo literatūrologas R. Paulauskas, „1918 metais lietuvių tauta atsidūrė ant realaus tautinio, valstybinio, kultūrinio ir dvasinio atgimimo slenksčio, ir žengiant pirmus žingsnius į brandą buvo reikalinga nauja tautos, visuomenės ir asmenybės ugdymo koncepcija. Vienas iš pirmųjų šio darbo ėmėsi 1920 metais iš Šveicarijos

sugrįžęs Stasys Šalkauskis“ (Paulauskas R. Stasio Šalkauskio ir Antano Maceinos filosofinė pedagogika. V., 1990, p. 25).

Vydūnas, Antanas Maccina ir Stasys Šalkauskis, daug nuveikę lietuviškos tautotyros srityje, jos pamatą matė ne literatūroje, bet filosofijoje, tuo praplėsdami tautotyros tyrimų ribas naujais aspektais, parodydami dideles šios mokslo krypties plėtros galimybes.

STASYS ŠALKAUSKIS

Stasys Šalkauskis gimė 1886 metų gegužės 16 dieną Ariogaloje, gydytojo šeimoje. Motinos protėviai buvo kilę iš garsios Lietuvos didikų Goštautų giminės. Šeimoje augo 9 vaikai. 1890 metais Šalkauskių šeima persikėlė gyventi į Rygą, tačiau prie svetimos aplinkos nepritapo ir 1891 metais grįžę į Lietuvą apsigyveno Šiauliuose. Čia Stasys baigė Šiaulių gimnaziją ir 1905 metais įstojo į Maskvos universiteto Teisės fakultetą. Jį baigė 1911 metais. Kurį laiką dėl

Stasys Šalkauskis

plaučių džiovos gyveno Samarkande. Dirbo Komercijos banke juriskonsulu ir papildomai – prisiekusiojo advokato padėjėju. 1915 metais išvyko į Fribūrą ir čia iki 1920 metų universitete studijavo filosofiją. 1920 metais apgynė filosofijos daktaro disertaciją.

1919 metais, dar studijuodamas Fribūro universitete, Stasys Šalkauskis paskelbė savo pirmąjį mokslinį darbą prancūzų kalba „Ant dviejų pasaulių ribos“ (Sur les Confins de deux Mondes – Geneve, 1919), kuriame, remdamasis daugybe šaltinių, paskelbtų Rytuose ir Vakaruose, įrodinėjo, kad Lietuvoje „po rytietiško

pasyvumo, būdingo Lietuvos valstybingumo pradžiai, ir po vakarietiško aktyvumo, atėjusio per lenkus ir vokiečius, seks nauja abiejų kultūrų sintetinio era“ (Cit. pagal R. Paulauską. Ten pat, p. 30).

Ši jo studija sukėlė gana aštrią diskusiją ne tik Lietuvoje, bet ir Vakaruose. Matyt, tai ir lėmė, kad S. Šalkauskiui buvo pasiūlyta dėstyti specialų kursą Fribūro universitete apie Rytų ir Vakarų filosofijų ryšių tendencijas.

1920 metais grįžęs į Lietuvą S. Šalkauskis aktyviai įsitraukė į visuomeninę veiklą. Įkūrė „Romuvos“ draugiją, kuri įtikinamai propagavo idėją, kad lietuvių tautos ateitį lems trys veiksniai: lietuviškumas, krikščioniškumas ir demokratija. 1921 m. inicijavo „Romuvos“ draugijos žurnalą „Romuva“, kurį jis pats 1921–1922 metais ir redagavo. Įsikūrus Kauno universitetui 1922 metais Stasys Šalkauskis buvo pakviestas į Teologijos-filosofijos fakultetą dėstyti įvairių tuo metu universitetui reikalingiausių mokymo kursų. Dėstė filosofijos, pedagogikos, logikos, etikos, estetikos, kalbos kultūros ir kitus kursus bei specialius kursus (1922–1940). Jo paskaitos buvo įdomios, populiarios, mėgstamos ne tik studentų. Jų paklausti ateidavo ir universiteto dėstytojai, o prof. Vosylius Sezemanas, ateidamas į S. Šalkauskio paskaitas, net savo kėdutę atsinešdavo.

Ir dėstytojaudamas universitete Stasys Šalkauskis liko aktyvus visuomenininkas. 1922 metais, tapęs profesoriumi ir įgijęs akademinį svorį, Kaune įkūrė Lietuvių katalikų mokslų akademiją, 1933 metais tapo LKMA akademiku, o 1938 metais – jos pirminku. 1939 metais jis tapo Vytauto Didžiojo universiteto rektoriumi. 1927–1930 metais vadovavo Ateitininkų draugijai. 1932–1934 metais redagavo katalikišką žurnalą „Židiny“; bendradarbiavo su kitais tos pačios krypties moksliniais žurnalais „Logos“ ir „Soter“. Parašė ir išleido knygas: 1926 metais – „Bendrieji mokslinio darbo metodikos pradai“, „Kultūros filosofijos metmenys“ ir pirmąjį Lietuvoje filosofinės pedagogikos mokslinį darbą „Lietuvių tautos ugdymo uždaviniai“. Tai – vienas pirmųjų ir lietuviškosios tautotyros pedagogikos darbų, kuriame autorius aptarė lietuvių tautos istorinio paveldėjimo sąlygotus tautos bruo-

žus: polinkį į servilizmą, iniciatyvos stoką, nesugebėjimą organizuotis, amorfiską kultūrą, pasiduodančią kitų įtakai, numatė tautos auklėjimo tikslus, pirmiausia siekiant išgyvendinti šiuos įvardintus jos bruožus, būtinybę spartinti kultūrinę kūrybą ir jos brandą, daugiausia dėmesio skiriant tautiniam, patriotiniam, nacionaliniam ir tarptautiniam tautos auklėjimui.

1928 metais pasirodė jo „Filosofijos įvado“ 1 dalis. Filosofijos ciklo straipsniai ir pasirodžius monografijai buvo tęsiami žurnale „Logos“. Tais pačiais metais pasirodė kita jo knyga, parašyta, matyt, esant būtinybei, „Fizinis lavinimas ir jo tikslai“, 1932 m. – „Visuomenės auklėjimas“, 1933 m. – „Lietuvių tauta ir jos ugdymas“, iki šiol naudojama aktyvioje mokslinėje veikloje, plačiai cituojama ne tik pedagoginėje, sociologijos, filosofijos, bet daugiausia – tautotyros literatūroje. 1935 m. pasirodė S. Šalkauskio „Įvedamoji pedagogikos dalis“, 1936 m. – „Bendrieji pedagogikos pagrindai“, 1938 m. – „Bendroji filosofinė terminija“, o rankraščiuose liko jo monografija „Bendroji estetika“. Jos išleisti mokslininkas jau nebespėjo.

1940 m. birželio 15 d. Rusijos ginkluotosioms pajėgoms okupavus Lietuvą, Kauno universitetas buvo uždarytas, kaip ir daugelis jo profesorių, prof. Stasys Šalkauskis buvo atleistas iš darbo. Nei Kaune, nei Vilniuje jam nebuvo pasiūlyta jokio darbo. Jis pats bandė ieškoti kokio nors darbelio, bet dėl katalikiškų pažiūrų negavo jokio. Iš kuklaus bibliotekininkės atlyginimo šeimą išlaikė S. Šalkauskio žmona. Artimiausių draugų nebeliko: dalis jų komunistų buvo ištremti į Sibirą, dalis suspėjo emigruoti į Vakarų. Kazys Pakštas buvo radęs lėšų Šalkauskių šeimai išvykti į Vakarų, be to, dar ir garantavo tolesnį šeimos materialinį aprūpinimą. Tačiau „filosofas pasielgė sokratiškai – šaltakraujiškai priėmė jam siunčiamą išbandymą“ (Paulauskas R. Ten pat, p. 39). Nuolatinė socialinė ir dvasinė įtampa padarė savo – nuolinią mąstytojo sveikatą, be to, jis dar ir peršalo. 1941 m. gruodžio 4 d. prof. Stasys Šalkauskis mirė Šiauliuose, savo tėvų namuose. Šiauliuose ir palaidotas.

Stasio Šalkauskio filosofinė pedagogika plačiai tyrinėta. Apie ją parašyta dešimtys straipsnių, monografių, apgintos kelios disertacijos. Jo filosofijos ir filosofinės pedagogikos idėjas plačiai aptarė jo mokinys Antanas Maceina, A. Salys, J. Eretas, J. Grinius, A. Sverdiolas, V. Pikutis, R. Plečkaitis, A. Šliogeris, B. Genzelis, T. Bukauskienė, R. Paulauskas ir kiti. Filosofo grįžimas į tautotyrą dar tik prasideda.

S. Šalkauskio filosofinės pedagogikos metmenyse gausu tautotyrynio pobūdžio aukso kruopelyčių, jau dabar, žiūrint iš laiko perspektyvos, surinktų ir sudėliotų į darnią tautiškumo ugdymo mozaiką.

Bendrojoje ugdymo teorijoje S. Šalkauskis nurodo tris pagrindines funkcijas: perteikimą, išvystymą, išitraukimą; tris ugdymo priemones – pratinimą, pamokymą, įteigimą arba įkvėpimą; tris aspektus – teorinį, praktinį, estetinį ir keturis lygmenis – individualų, visuomeninį, tautinį ir tarptautinį.

Jo mokyme pedagoginės teleologijos (*tele* – tikslas; *logos* – mokslas) sąvokų hierarchijos viršūnėje yra bendrasis ugdymo idealas (tautotyroje jį vadiname tautos idėja). Kaip jau minėjome ankstesniuose skyriuose, istorinėse epochose, priklausomai nuo dominuojančios pasaulėžiūros, ugdymo idealai kito.

Istorijos tėkmėje susiklostė tokie tipiškiausi idealai: realistinis – orientuotas į materiją, buitį; humanistinis – orientuotas į žmogiškąsias ir kultūrinės vertybes ir pietistinis – orientuotas į religines vertybes.

Svarbiausias pedagogo uždavinys – stebint savo ugdytinius nustatyti jų siekius, polinkius, charakterio bruožus, orientaciją aplinkoje ir t.t., siekius ir vertybines nuostatas, jau suformuotas šeimoje, ugdymo tikslus, kurie turėtų tapti jo ugdytinių gyvenimo tikslais, ir parinkti tinkamiausius metodus jiems realizuoti ugdymo procese.

Ugdymo procese svarbu yra suvokti santykius tarp žmogaus individualybės, asmens ir asmenybės interpretavimo. Žmogus kaip individas visada „tam tikru laipsniu yra prigimties daviny; as-

muo – protingo pažinimo, laisvo apsisprendimo ir teisių bei pareigų subjektas, o asmenybė – idealinių vertybių nešėja ir reiškėja“ (Šalkauskis S. Kultūros filosofijos metmens. K., 1926, p. 19). Mokytojas, ugdytojas visada yra asmenybė, nes jis formuoja ugdytinį. Ugdyimo procese turi „sugestyvinės reikšmės ne tiek tai, ką (mokytojas – O. V.) skelbia, bet tai, koks jis yra pats“ (Šalkauskis S. Lietuvių tauta ir jos ugdymas. K., 1933).

Asmens ir asmenybės tautinio ugdymo procese galioja tie patys bendrieji ugdymo principai. Tauta, kaip ir asmuo, ir asmenybė, privalo turėti savo idealą, atitinkantį to laikotarpio Tautos idėją, kaip tikslą ir kaip siekinį įtvirtintą tautinėje ideologijoje. Jo nuomone, 1918 metais Lietuvai atgavus nepriklausomybę, tautos idėja turėtų tapti „dviejų pasaulių, tiksliau, dviejų pasaulio pusių (Rytų ir Vakarų) kultūrų sintezė“ (Šalkauskis S. Sur les Confins de deux Mondes. Geneve, 1919). Kultūrų sintezė – „tai ne tik svetimų kultūrų perėmimas ir sujungimas, bet ir jų transformavimas tautiniu idealu“. „Idealas suteikia tautos civilizacijai savąjį stilių, kuris padaro ją vienintele savo rūšyje, kuo ji tampa visai nepakeičiama žmonijos gyvenime“ (Ten pat, p. 55).

Rytų ir Vakarų kultūrų sintezės idėjos S. Šalkauskis niekada neatsisakė, nors jam labai gricžtai oponavo ir Pranas Dovydaitis, ir Antanas Maceina, ir A. Gobis, ir kiti.

S. Šalkauskis laikėsi nuostatos, kad lietuvių tauta yra kilusi iš Azijos lopšio, persikėlusį į Europą, bet išlaikiusi archajines tradicijas. Rytietiška lietuvių prigimtis sąlygojo iš vienos pusės – intelektualinių galių turtingumą ir kūrybiškumą, iš kitos – lietuvių abejingumą, pasyvumą ir pasidavimą išorės jėgoms. Po Liublino unijos 1569 metais per lenkus Lietuva persiėmė vakarietiška orientacija: išgaliojo krikščioniškoji pasaulėžiūra, tautos kultūra skilo į liaudies ir bajoriškąją lenkišką šviesuomenės kultūras. Tik 1883 metais prasidėjus tautinio atgimimo sąjūdžiui, lietuvių tauta pradėjo konsoliduotis. Liaudies kultūra garbingai atliko savo pareigą ir kultūrinę misiją, o šviesuomenės kultūra neįstengė ant liaudies kultūros pamato įgyvendinti savo kultūrinės misijos. Ne

sintezuodama, bet visiškai pasiduodama įvairiausioms Rytų ir Vakarų įtakoms, Lietuvos šviesuomenė neteko savo tautinės individualybės ir lietuvių kultūrą padarė amorfišką, neatsparią jokiems kultūriniais ir politiniams vėjams. Kultūrinio amorfiškumo eliminavimą S. Šalkauskis laikė svarbiausiu tautinio auklėjimo ir auklėjimosi uždaviniu (Paulauskas R. Stasio Šalkauskio ir Antano Maceinos filosofinė pedagogika. V., 1990. p. 53).

Tautos idealas – sukurti sąlygas visapusiškam asmenybės susiformavimui, jos brandai, gerovei ir kūrybinio genijaus visapusiškam realizavimui. Joks asmuo ir net valstybė to padaryti negali, nes tik „Tauta yra toji draugijos gyvatos lytis, kuri savaime organizuojasi prigimties būdu ir sudaro tiesiogines sąlygas pilnutiniam individui išsiplėtoti. Pilnutinis individas tegalimas pilnutinėje tautoje“ (Šalkauskis S. Lietuvių tauta ir jos ugdymas. K., 1933, p. 7–8).

Bet kuri tautinė kultūra yra sudaryta iš dviejų lygmenų: liaudies kultūros, kuri tautinei kultūrai teikia materialųjį pagrindą, ir šviesuomenės (elitinės) kultūros, kuri tautinei kultūrai teikia teorinį-idėjinį turinį. Tik glaudžiai bendradarbiaudamos ir viena kitą papildydamos tos tautinės kultūros dalys gali sukurti stiprią ir vientisą, viena kryptimi orientuotą kultūrą, nukreiptą į tautos idėjos įgyvendinimą.

Tautos ugdymo procese Stasys Šalkauskis matė tris lygmenis: tautinį (kalbos ir tautinės literatūros, istorijos puoselėjimą, tradicijų, papročių, tautinių ir religinių švenčių organizavimą, puoselėjimą, praktikavimą ir naujų tradicijų kūrimą), patriotinį (tėvynės meilės, pareigos tėvynei ir atsakomybės už jos likimą ir išlikimą ugdymą, nepakantumą tautiečių asmeninėms ydoms, dorovės pažeidimams ir t.t.) ir tarptautinį (pozityvaus kitų tautų istorinio patyrimo pažinimo ir įsisavinimo, tobulinant savo tautinę kultūrą, kultūrinių galimybių ir subjektyvių siekių derinimo, kitų tautų kultūros naujovių pažinimo ir jų transformavimo, panaudojant savo Tautos dvasiai tobulinti ir t.t.).

Siekiant tautinės lietuvių kultūros brandos ir lokaliu, ir globaliu mastu, S. Šalkauskis tautos ugdymui kėlė tokius uždavinius:

1) tautinių ir kultūrinių tautos galių išvystymo; 2) išorinio ir vidaus tautos integraliteto išlaikymo ir adekvačių santykių tarp liaudies ir inteligentijos nustatymo; 3) subjektyvių tautos trūkumų nugalėjimo; 4) švietimo darbo optimizavimo; 5) tautinio pašaukimo vykdymo; 6) sąmoningo pašaukimo įvertinimo; 7) siekimo išlaikyti tarptautinę pusiausvyrą ir nepriklausomybę; 8) visiškos Rytų ir Vakarų pasaulio sintezės realizavimo; 9) jaunosios kartos ugdymo politinės pusiausvyros ir kultūrinės sintezės dvasia; 10) aktyvaus kūrybinio dalyvavimo sprendžiant bendražmogiškąsias problemas; 11) tautinės formos siejimo su universaliu turiniu kūryboje; 12) intelektualinio elito ugdymo tarptautiniam bendradarbiavimui (Ten pat, p. 151).

Jo tautos ugdymo koncepcijos viena svarbiausių tezių buvo „ne tautos skaitlingumas ir galingumas, bet vidinis kultūrinis vertingumas lemia jos buvimą nacijų tarpe“ (Ten pat, p. 54). Realizuojant šiuos uždavinius ypač svarbu išugdyti tautinį atsparumą, nugalėti polinkį į servilizmą, pasyvumą, iniciatyvos stoką, nesugebėjimą organizuotis, kitus neigiamus dorovės reiškinius. „Pašalinimas visų šių ydų ir silpnųjų iš tautos gyvenimo naujųjų kartų atitinkamu auklėjimu yra vienas iš aktualiausių uždavinių mūsų pedagogams... Tautų šeimoje mes tik tada begalėsime garbingai užimti prideramą vietą, jei savo kultūrinės kūrybos kilnumu prilygsime kitoms kultūringesnėms tautoms“ (Šalkauskis S. Ten pat, p. 55–56).

Mąstytojo nuomone, tik per tarptautinį bendradarbiavimą tauta gali garantuoti savo nariams universalaus kultūrinio gyvenimo sąlygas... nes tik solidarumas yra pagrindinis kultūrinio tautų gyvavimo principas ir kūryboje, ir jos skleidime po visą pasaulį, vadovaujantis lygybės, teisingumo ir lygiavertiškumo principais. Tarptautinis kultūrų bendradarbiavimas sukuria pačias palankiausias sąlygas taikai pasaulyje. „Taikos reikalu svarbiausia nuginkluoti žmonių sielas, nes tuomet savaime nusiginkluoja ir žmonių rankos“, – teigė filosofas savo kūriniuose.

Deja, jo paties fizinis likimas buvo sunaikintas ginkluotų žmonių rankomis.

ANTANAS MACEINA

Antanas Maceina

Antanas Maceina, prof. Stasio Šalkauskio mokinys, nuoširdžiai žavėjęsis savo Mokytojo asmenybe ir jo darbais, kartu su juo į Lietuvos tautotyros istoriją įrašė ne eilutę ir ne vieną kurį nors paragrafą, bet visą Tautos ugdymo lietuviybės dvasia skyrių... Tol, kol jo nepaviliojo kitos mokslo mūzos. Tačiau savo mokslinį kelią jis pradėjo kaip tik nuo filosofinės pedagogikos ir čia daug nuveikė.

Antanas Maceina gimė 1908 m. sausio 27 d. Bagrėnuose (Prienų r.). 1924–1928 ir 1929–1930 metais mokėsi Vilkaviškio kunigų seminarijoje Gižuose. 1928–1932 metais studijavo literatūrą, filosofiją ir pedagogiką Lietuvos universitete (nuo 1930 metų – Vytauto Didžiojo universitete), Teologijos filosofijos fakultete, 1932–1935 metais studijavo filosofiją Leuveno, Fribūro, Strasbūro ir Briuselio universitetuose. 1934 metais, vadovaujamas prof. S. Šalkauskio, VDU apgynė daktaro disertaciją. 1935–1940 metais VDU dėstė filosofiją ir pedagogiką. 1940 metais pasitraukė į Vokietiją. Prasidėjus karui grįžo į Lietuvą ir vėl dėstė VDU. 1942 m. tapo VDU Filosofijos fakulteto dekanu. 1944 metais, artėjant rusų-vokiečių frontui prie Lietuvos, pasitraukė į Vokietiją. Iki 1949 metų gyveno pabėgėlių stovyklose. Nuo 1956 metų dėstė Freiburgo, 1959–1970 – Miunsterio universitetuose filosofiją, Rytų Europos dvasios istoriją, vadovavo Lietuvos emigrantų atietininkų sąjungai.

Antanas Maceina buvo plačių mokslinių ir kūrybinių interesų žmogus: dirbo filosofijos, įvairių jos kryptių, filosofinės peda-

gogikos, politologijos, teologijos, psichologijos ir kitose srityse ir daugelyje iš jų daug pasiekė, fundamentaliai įrašė savo vardą jų istorijoje. Apie tai liudija išspausdintų jo darbų gausa ir įvairovė. Filosofinės pedagogikos srityje pasirodė knyga „Tautinis auklėjimas“ (K., 1934), išleista jo daktaro disertacijos pagrindu, „Kultūros filosofijos įvadas“ (K., 1936), „Prometėjizmo problema“ (K., 1938), „Socijalinis teisingumas“ (1938), „Buržuazijos žlugimas“ (K., 1940), „Didysis inkvizitorius“ (Weilheim-Teck, 1946), „Jobo drama“ (Schweinfurt, 1950); „Saulės giesmė“ (Bruklinas N. Y., 1952), „Didžioji padėjėja“ (Putnamas, 1958), „Niekšybės paslaptis“ (Bruklinas, 1964), „Dievo avinėlis“ (Putnamas, 1966), „Sovjetische Ethik und Christentum“ (Krikščionybė ir sovietinė etika) (Witten, 1969), „Bažnyčia ir pasaulis“ (Čikaga, 1970), „Didieji dabarties klausimai“ (Čikaga, 1971), „Krikščionis pasaulyje“ (Bostonas, 1974), „Religijos filosofija“, 1 d. (Putnamas, 1976), „Filosofijos kilmė ir prasmė“ (Roma, 1978), „Asmuo ir istorija“ (Čikaga, 1981), „Dievas ir laisvė“ (Čikaga, 1985), „Išlaisvinimo teologija“ (Torontas, 1985), „Ora et labora“ (Salei Umbra, 1987). A. Jasmanto slapyvardžiu išleido du poezijos rinkinius: „Gruodas“ (Bruklinas, 1965) ir „Niekad ne namolei“ (Čikaga, 1981).

Tautotyros mokslui ypač svarbi jo knyga „Tautinis auklėjimas“, parašyta iki Antrojo pasaulinio karo, kai ir jo mokytojas prof. Stasys Šalkauskis, ir jis pats ypatingą dėmesį skyrė kultūros tyrimams. Natūralu, kad mokinys tuo metu perėmė daugelį savo mokytojo filosofijos ir pedagogikos idėjų bei jas papildė. Jaunystėje A. Maccina žavėjosi O. Špenglerio Vakarų gyvenimo žlugimo idėja, ją aptarė ir savo darbuose, brėždamas savo Tautos orientacinę kryptį į ateitį. Jo nuomone, tautos ugdymas „galimas tik tuomet, kai yra suvokiama žmogaus gyvenimo prasmė ir jo buvimo šiame pasaulyje tikslas. Pirma negu pradedama ugdyti, reikia žinoti, kam ugdyti... Tuo tarpu ugdymo tikslas nieku būdu negali būti suprastas... be gyvenimo tikslo... Kovoje už ugdymo tikslus visados pasirodo pasaulėžiūra. Taip yra ne tik su ugdymo

tikslu, bet ir su pačiu objektu“ (Maceina A. Kultūros filosofijos įvadas. K., 1936. p. 117).

Beveik visais auklėjimo klausimais sutikdamas su savo mokytojo S. Šalkauskio nuostatomis ir jo išvadomis, A. Maceina kategoriškai pasisakė prieš savo mokytojo siūlomą tautinį idealą, t.y. Rytų ir Vakarų kultūrų sintezę. Jo nuomone, S. Šalkauskio taip įvardijamas lietuvių tautos idealas visiškai neatitinka lietuvių tautos individualybės: lietuvių kultūra yra autonomiška, dvasinga, jai būdingas krikščioniškasis turinys ir tautinė lietuviška forma, kurios esminiai bruožai yra subjektyvumas ir vidaus pasaulio turtingumas. Išnagrinėjęs svarbiausius Vakarų pasaulio filosofijos veikalus ir realaus gyvenimo situaciją, jis, remdamasis O. Špenglerio darbais, teigė, kad Europa, einanti į savo saulėlydį, praradusi dorą ir turtėjimo saiką, persmelkta buržuazinės dvasios, kuri ieško tik naudos ir pelno, ir tuos reiškinius atspindinti ir toleruojanti Europos kultūra lietuvių tautai jau negali duoti ko nors teigiamo („Buržuazijos žlugimas“, „Socijalinis teisingumas“, „Kultūros filosofijos įvadas“). Antra vertus, Rytų kultūra, kurioje tuo metu dominavo bolševizmas su savo klasių kova, revoliucijomis, kruvina žmonių prievarta ir antikristine bedievyste, bei bolševizmo jėgos ir žiaurumo kultą propaguojanti ir šlovinanti jos kultūra irgi lietuvių tautai nieko pozityvaus duoti negali. Jo nuomone, lietuvių tauta, turinti savo galias istorines ir kultūrinės šaknis, į nieką nesidairydama turi pati formuoti savo ateities idealus ir juos tapatinti su tautos ugdymo tikslais. Vienas iš svarbiausių ateities idealų – grįžimas „į kadaise viešpatavusią artimo meilę“ tautoje ir tokią tvarką valstybėje, kad jos svarbiausiomis vertybėmis taptų – valstybės autoritetas, laisvė ir solidarumas, teisingumas ir artimo meilė. „Valstybė turi būti tvarkoma taip, kad galėtų patenkinti visos tautos opiausius reikalus ir siekius, kad atitiktų tautos prigimtį ir gyvenimo sąlygas, kad nepratintų lietuvių tautos būti tik iš viršaus diriguojama, kad darytų tautą ir krašto gyventojus sąmoningesnius, aktyvesnius, sumanesnius, sąžiningesnius, ne

tik suprantančius, bet ir giliai jaučiančius nepriklausomos valstybės prasmę. Tai galima pasiekti tik per korporatyvinę santvarką, kultūrinę autonomiją ir teisinę valstybę“ (Maccina A. Individidas, asmuo ir valstybė // *Naujoji Romuva*, 1936, Nr. 12, p. 265–269).

A. Maccinos mokytojas S. Šalkauskis kalbėjo apie realistinius, humanistinius ir pietistinius ugdymo idealus. Jo mokinyš A. Maccina priešino dvi pedagogikos kryptis: pedagoginį vitalizmą ir pedagoginį spiritualizmą arba transcendentizmą. Jo nuomone, „Vitalinis pradas persveria tiktai ten ir tiktai tada, kai vitalinės vertybės yra laikomos... vertybėmis savyje ir sau“ (Maccina A. Pedagoginio vitalizmo problema // *Židinys*, 1936, Nr. 5–6, p. 544). Sportinis jaunimo ugdymas, svarbiausia pedagoginio vitalizmo dalis, „tėra ženklas apie pavargusių dvasių ir prarastą Dievą“ (Ten pat, p. 547). Didžiąją jo paties darbų ugdymo klausimais dalį sudaro antrosios – pedagoginio spiritualizmo (transcendentizmo) darbai, „o jų propaguojamas ugdymas gravituoja į žmogaus sielą ir jos santykį su gyvenimu“ (Paulauskas R. Ten pat, p. 86).

Auklėjimo sąvoką A. Maccina sieja su dora. Auklėjimas kreičia žmogaus brandą į tam tikrą idealą. „Tauta, kaip vienetas, yra prigimties ir kultūros sintezė... Pilnutinė tauta yra žmonių grupė, vieningos individualybės sujungta į bendruomenę ir apsisireišianti draugijine – valstybine lytimi“.

Tautos sąvoka A. Maccinos mokyme neatsiejamai yra susijusi su Tėvynės sąvoka. Savo ruožtu tėvynės pagrindas yra tėviškė, ji – tarpinė grandis tarp gimtųjų namų ir tėvynės... Vaikystėje tautinės savimonės formavimuisi ypatingą reikšmę turi „*terra patria*“ – tėviškės gamta ir žemė, jaunystėje – tėviškės istorija, o suaugusiam dėl ryšio su artimais žmonėmis tėviškė tampa etine vertybe. Tuo būdu ontologiniai ir psichologiniai santykiai su tėviške tampa moraliniais santykiais (Paulauskas R. Stasio Šalkauskio ir A. Maccinos filosofinė pedagogika. V., 1990, p. 81).

Tautinio auklėjimo objektu jis laikė žmogų – tautinį individą.

Auklėjimas nėra vien tik tautos ugdymas – jis kartu yra ir ugdymas tautai. Tauta, kuri ugdoma, yra tautinė tikrovė, o tauta, kuriai ugdoma, yra tautinis idealas. Tautinė tikrovė tautiniam auklėjimui teikia materialinę atramą, o tautinis idealas nustato tautiniam auklėjimui konkrečias gaires. A. Maceina teigia, kad tais atvejais, kai tauta, bendraudama su kaimynais, į savo individualybę įsileidžia per daug svetimų pradų, tokie nukrypimai yra pavojingi tautiniam ugdymui. Svetimos tautinės vertybės gali būti pateikiamos jaunimui tik tada, kai savosios jau yra pakankamai įsisavintos (Paulauskas R. Ten pat).

Medžiagos tautiniam ugdymui A. Maceina siūlo semtis iš tautos istorijos, jos kalbos, literatūros, papročių ir tradicijų, savo tautos laimėjimų, pripažintų savame krašte ir kitose valstybėse, ir iš tų kultūros vertybių, kurios visai arba bent iš dalies atitinka ugdomo individo išsivystymo laipsnio struktūrą. (Maceina A. Tautinis auklėjimas. K., 1934, p. 72). Tautiškumas yra tautinis žmogaus kryptingumas ir jo veikimo būdas atitinkama kryptimi. Patriotizmas – tai savo tautos, savo valstybės, savo tautinės kultūros meilė ir pagarba sau kaip savo tautos atstovui. Tautiškas auklėjimas išugdo tautinę individualybę, kuri pasižymi tautinėmis ypatybėmis; patriotinis auklėjimas ugdo meilę savo tėvynei ir savo valstybei; nacionalinis auklėjimas turi paruošti tautinę individualybę bendrauti su kitų tautų atstovais pagarbiu ir lygiaverčiu kultūriniu lygiu.

Kalbėdamas apie tautinio ugdymo metodų efektyvumą, A. Maceina ypač vertina veiklą ir kūrybingumą skatinančius metodus, taip pat vadovavimą ir pamokymą. A. Maceinos nuomone, tautinis auklėjimas „apima visą ugdymo plotą ir visas pedagogines disciplinas“ (Ten pat).

Lietuviškosios tautotyros istorijos kelyje S. Šalkauskio ir A. Maceinos darbai – patys reikšmingiausi. Ypač A. Maceinos. Ir ne tik tuo, kad jie sukūrė darnią tautinio ugdymo sistemą, iki

šiol niekieno nepralenktą ir tautotyros požiūriu neturinčią sau lygių visoje Europoje, bet ir tuo, kad jie abu, Mokytojas ir Mokinys, įrašė aukso puslapį ir į tautotyros teorijos raidą. Iki jų Lietuvos kūrėjai į tautotyros istoriją įrašė po eilutę, geriausiu atveju – paragrafą, o S. Šalkauskis ir A. Maceina parašė visą tautotyros mokslo – tautinio ugdymo skyrių, sukūrė tautotyros teorijos ir metodologijos pradmenis.

A. Maceinos knygoje „Tautinis auklėjimas“ pateikta per 40 tautotyros sąvokų, atskleista ir paaiškinta jų esmė. Tai beveik visa iki šiol žinomų tautotyros sąvokų sistema, sudaranti didžiąją dalį tautotyros teorijos skyriaus (prie jo dar grįšime). Knygoje pateikiami ir vidiniai tų sąvokų ryšiai, ir jų ryšiai su kitais tautotyros tyrimo objektais.

Nors A. Maceina savo knygoje „Tautinis auklėjimas“ ir neužsiminė apie tautinės ideologijos kūrimą savo darbuose, jos elementai yra akivaizdūs. Tautinė ideologija – tai pažiūrų ir idėjų visuma, jungianti tautos idėją, tautinį idealą, tautinę politiką ir jų realizavimą. A. Maceinos nuomone, tautinis idealas yra tauta, kuriai ugdomas individas, jis numato tautinio auklėjimo gaires, jis jį veda. Jis suformuoja ugdytinio tikslus ir uždavinius ir apsprendžia ugdymo eigą bei veiksmus. Tautos gyvenimo tikslas yra josios idealas, kuriam realizuoti ji ir yra pašaukta. Jam pasiekti kuriama tautos kultūra, dėl jo tauta atlieka savo žygius ir jais pateisina savo buvimą pasaulyje. Kiekviena tauta, kaip ir kiekvienas individas, yra pašaukti įgyvendinti tam tikrą tautinę idėją ir tuo būdu įprasminti savo gyvenimą. „Tautinė individualybė darosi tautinio idealo vykdytoja, o tautinis idealas tampa jos vedėju ir josios žygių apsprendėju (Ten pat, p. 100). Tikrasis patriotizmas yra tautinio idealo meilė ir pastangos įkūnyti jį tautinėje tikrovėje“ (Ten pat, p. 230). Pagrindinis patriotizmo reikalavimas yra pakelti tautinę tikrovę į tokį tobulumo laipsnį, kad idealas sutaptų su realybe.

Kaip jau minėjome ankstesniuose skyriuose, kiekvienas Tautos

istorijos laikotarpis jai kelia tam laikotarpiui aktualiausią tautos idėją. 1918–1940 metų Lietuvai aktualiausia buvo siekti savo tautos dvasinės didybės ir padaryti ją visuotinio reikšmingumo nariu tautų šeimoje (Ten pat, p. 231). Materialinės gėrybės padeda tautos dvasiniam tobulėjimui, tačiau nėra lemiamos, jos yra tik priemonė tautai išlikti. Bet kai jos atitrūksta nuo dvasios, pradeda didėti nepriklausomai nuo kultūros, tada jos pražudo kultūrą, o kartu ir pačią tautą (Ten pat, p. 231).

Svarbiausia yra iškiepyti naujųjų kartų tikėjimą savo tautos idealais. Be tokio tikėjimo tauta negali gyventi. „Tauta, kuri neteko pasitikėjimo pačia savimi ir atsisakė savo idealo garbės, yra mirusi“ (Ten pat, p. 324).

Tautinėje ideologijoje, be tautinės idėjos ir tautinio idealo, labai svarbi tautinė politika. Ji visada turi du pagrindinius uždavinius: 1) žadinti savo tautos energiją ir aktyvumą, ir 2) varžyti svetimų, nepageidautinų gaivalų veržimąsi į tautos gyvenimą. A. Maceinos nuomone, tautinę politiką turi vykdyti valstybė, o ją vykdo tik tada, kai „ji rūpinasi išvystyti tautinę individualybę, pažadinti patriotinį nusistatymą, kelti kultūrą į aukštesnį jos laipsnį, žodžiu, kai valstybė veda tautą į josios idealą ir sykiu auklėja tautą“ (Ten pat, p. 114). Valstybė, pasak A. Maceinos, turi vadovauti visam tautos gyvenimui (Ten pat).

Šią, pastarąją, A. Maceinos nuostatą savo darbuose gana kategoriškai kritikavo Vladas Putvinskis-Pūtvis, lietuviškosios tautinės ideologijos kūrėjas.

A. Maceina mąstė ir apie tautotyros metodologiją. Knygoje „Tautinis auklėjimas“ yra pateiktas vienas iš specialiųjų tautotyros tyrimo metodų, kurį knygos autorius pavadino etnologiniu. Jo nuomone, tautinę literatūrą būtina nagrinėti kaip tik tuo metodu, nes tik jis yra pajėgus atskleisti literatūrinę kūrybą kaip tautos tapsmo, josios mąstysenos ir josios ideologijos atvaizdą (Maceina A. Ten pat, p. 206). Atskiri veikalai dažniausiai yra vertinami kaip menininko kūrybos išraiška. To nepakanka. Kiekvie-

nas literatūros kūrinys turėtų būti vertinamas visų pirma kaip konkretaus istorinio laikotarpio, klasės ir tautinės bendruomenės išraiška... Visur, kur tik atsiranda tautinė savivoka, praeities ir dabarties kūrėjai turėtų būti nagrinėjami sąryšyje su tauta. Tik šitoks metodas gali atskleisti literatūros tautiškumą ir parodyti, kad ji iš tikrųjų yra tautos dvasios apraiška (Ten pat).

Kaip jau minėjome ankstesniuose skyriuose, visavertė mokslo šaka susiformuoja tada, kai ji turi susiformavusias visas mokslo šakai privalomas struktūrines dalis – jos teoriją, metodologiją, istoriją ir praktiką (mokslinių rezultatų realizavimo sritis).

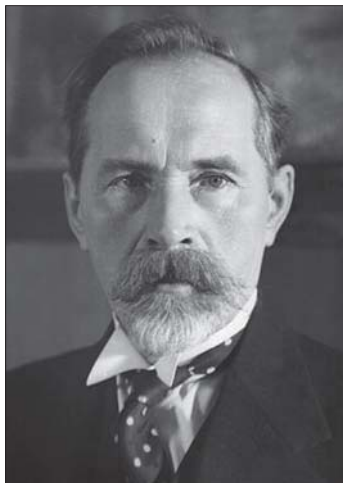
Tautotyroje dėl Lietuvai nepalankiai susiklosčiusių istorinių aplinkybių tautotyros mokslas buvo pasmerktas išnykti. Nors kai kurios lietuviškosios tautotyros problemos buvo sprendžiamos po etnografijos ir etnologijos stogais, vis dėlto fundamentalūs teoriniai tautotyros tyrimai nebuvo leidžiami. Matyt, komunistinei ideologijai jie buvo pavojingi savo tautinės dvasios jėga. Gal kaip tik dėl to tokie tyrimai ir nebuvo atliekami. Kas gali žinoti? Tačiau tautotyros teorijos ir metodologijos pradmenis filosofas Antanas Maceina sukūrė, ir tolesni tautotyros teoriniai tyrimai yra galimi tik jų bazėje.

Tačiau tautotyros mokymo ir tautinio ugdymo skyrių abu filosofai – ir Mokytojas, ir Mokinys parengė be priekaištų. A. Maceinos tautiškumo ugdymo programoje, pateiktoje jo knygoje „Tautinis auklėjimas“, be autoriaus žodžio, įvado ir pagalbinių knygos skyrių – bibliografijos, asmenvardžių ir dalykinės rodyklių, yra skyriai: „Tauta ir Tėvynė“, „Tautinis auklėjimas kaip pedagoginis veikimas“, „Tautiškas auklėjimas“, „Patriotinis auklėjimas“, „Nacionalinis auklėjimas“ ir „Pabaiga. Nacija ir žmonija“.

Kiekvienas skyrius atskleidžiamas keliais poskyriais, kurie savo branda iki šiol tebėra aktualūs ir unikalūs, nes nieko geresnio tautinio ugdymo klausimais nėra sukurta nei Lietuvoje, nei išeivijoje.

2.3. LIETUVIŠKOSIOS TAUTINĖS IDEOLOGIJOS KŪRĖJAI

LIETUVOS PREZIDENTAS ANTANAS SMETONA

Prezidentas Antanas Smetona

„Šimtas metų riba, kurią peržengus prasideda Amžinybė. O Amžinybė yra laiko matas: jeigu žmogus peržengia šią ribą, vadinasi, jis nebus užmirštas niekad.“

Istorikas Zenonas Ivinskis

Mažai Lietuvos istorijoje yra žmonių, sulaukusių tiek amžininkų, tiek ir istorikų dėmesio, kokio sulaukė Antanas Smetona. Apie jį parašyta šimtai straipsnių, P. Klimo, S. Kairio, M. Yčo, K. Musteikio, J. Audėno, S. Raštikio atsiminimai, kelios monografijos.

Kaip jau rašėme ankstesniame straipsnyje „Asmenybės ir jų likimai“, siekiant nustatyti asmenybės vaidmenį istorijoje, tikslinga asmenybes diferencijuoti: 1) pagal jų vaidmenį, atliktą kuriant valstybę; 2) suvaidinusius ryškiausią vaidmenį kultūroje – moksle, mene, literatūroje, muzikoje ir t.t. Tai – istoriko Zenono Ivinskio, to meto istorikų pripažinto pačiu europietišiausiu mokslininku Lietuvoje, požiūris į asmenybę (Voverienė O. Asmenybės ir jų likimai // *Lietuvos aidas*, 2004, liepos 30, p. 8).

Beveik visose monografijose apie Antaną Smetoną jis yra vertinamas tik kaip politikas. Gal tik K. Masiliūnas savo studijoje „Antano Smetonos raštų žodynas su sintaksės ir stilistikos pavyzdžiais“ (K., 1934) palietė Antano Smetonos biografiją kultūros kontekste. Tačiau Antano Smetonos vaidmuo, žadinant tautos dvasią, skiepijant lietuvių pasitikėjimą savo jėgomis ir tautinį pasididžiavimą savo istorija, ugdant tautinį orumą, jo visa publicistinė veikla ir ypač laikraščio „Lietuvos aidas“ inicijavimas, redagavimas bei administravimas, o per jį tautos dvasios puoselėjimas – tai nė kiek ne mažesnis žygdarbis negu jo politinė veikla. Tai parodo, kaip sumaniai dr. Antanas Smetona derino žodį su politiko ir kultūrininko veikla.

Jau redaguodamas „Viltį“ Antanas Smetona, sekdamas aušrininkais ir varpininkais ir net būdamas vienas iš jų, budino Tautos dvasią, aštriai pasisakė prieš bolševizmą, kritikavo savo gimnazijos bendraklasį Vincą Mickevičių-Kapsuką, brėžė svarbiausią lietuvių tautos uždavinį – „Mūsų viltis vienybėje“, jį tapatindamas su jo redaguojamo laikraščio kryptimi. „Viltyje“ jis drąsiai kėlė tautinio išsivadavimo iš Rusijos priespaudos būtinybę, politinę veiklą laikė tik priemone, siekiant svarbiausių Tautos tikslų.

„Ar darbas yra gyvenimo tikslas? – klausė Jis. – Ne! Jis tik priemonė aukščiausiam tikslui, kuris yra amžinosios dvasinės gėrybės. Atminkite visi: aukščiausias tikslas yra mūsų Tautos laisvė!“

Didžiųjų žmonių biografijos Tautos istorijoje yra tokia pati vertybė, kaip ir svarbiausi jos istoriniai įvykiai. Todėl jos turi būti kartojamos kaip malda, kad taptų tautiečių savastimi. Nors Antano Smetonos biografija daug kartų kartota minėtoje literatūroje, nepakenks ją priminti dar kartą.

Antanas Smetona gimė 1874 m. rugpjūčio 14 d. Taujėnų valsčiaus Užulėnio kaime (Ukmergės r.). Šeima turėjo 10 ha žemės. Jo tėvas Jonas Smetona buvo kaimo šviesuolis, mėgo daug skaityti ir kitiems papasakoti, ką buvo skaitęs. Ypač mėgo Žemaičių

vyskupo Motiejaus Valančiaus rašinius. Vedė Julijoną Kartanavičiūtę iš gretimo kaimo. Šeima susilaukė septynių vaikų. Antanas buvo šeštasis. Būdamas 14 metų jis baigė Taujėnų pradžios mokyklą ir įstojo į Palangos progimnaziją, tačiau tėvai ir giminės jį norėjo matyti kunigu ir įkalbėjo stoti į Žemaičių kunigų seminariją. Jis taip ir padarė, tačiau greitai supratęs, kad iš jo rimto kunigo nebus, iš seminarijos pasitraukė ir įstojo į Mintaujos gimnaziją. Čia jis susipažino su draudžiama lietuviška spauda. Gabų ir apsisikaičiusį jaunuolį greitai pastebėjo jo mokytojas Jonas Jablonskis ir įtraukė į rytų aukštaičių tarmės tyrinėjimus. Jei-gu Antano Smetonos nebūtų pavilijusi politinė veikla, tikriausiai jis būtų tapęs mokslininku, kalbininku.

Jonas Jablonskis, pastebėjęs, kaip sunkiai materialiai verčiasi gabus jaunuolis, jį rekomendavo turtingo dvarininko Chodakausko šeimai korepetitoriumi mokyti vyriausio sūnaus Romano. Ten jis ir sutiko viso savo gyvenimo meilę Sofiją Chodakauskaitę. Ją vedė 1904 m. 1902 m. Antanas Smetona baigė Peterburgo universitetą, įgydamas teisininko specialybę. 1902–1907 m. dalyvavo Lietuvos demokratų partijos veikloje, buvo aktyvus varpininkas. 1903–1918 m. dirbo Vilniaus žemės banke ir aktyviai dalyvavo politinėje veikloje: redagavo „Lietuvos ūkininką“ (1905–1906), 1907–1913 m. vadovavo „Vilties“ bendrovei ir redagavo jos laikraštį „Viltis“, 1914–1915 ir 1923–1924 m. redagavo žurnalą „Vairas“. 1917 m. rugsėjo 6 d. pasirodė pirmasis „Lietuvos aido“ numeris. Laikraštis buvo inicijuotas dr. Jono Basanavičiaus ir A. Smetonos. Pirmasis oficialus jo redaktorius buvo Antanas Smetona. Pirmojo numerio vedamajame A. Smetona suformulavo ir pagrindinius „Lietuvos aido“ uždavinius, kurių bendras vardiklis buvo – atkurti ir suvienyti lietuvių tautą.

Svarbiausiu taktiniu „Lietuvos aido“ uždaviniu A. Smetona laikė: „Sutelkti lietuvius inteligentus, kurie tik valdo plunksną, nepaisant nei srovių, nei pažiūrų skirtumo“ (Smetona A. Rinktiniai raštai. K., 1990, p. 98–100), iškelti vienybės šūkį visai tautai,

kurios „šviesuomenės yra palikę namie tik mažas būrelis“, atmesti viską, kas mus skiria, ir „stotis ant bendrųjų darbo pamatų, kurie mus šlieja krūvon“ (Ten pat). „Nebenorime grįžti Rusijos valdžion, kuri nedavė augti nei plėtotis Lietuvos sąmonei... Norime būti laisvi ir savo rankomis, kad ir kitų padedami, atstatyti nuniokotą Lietuvą, – rašė vedamajame A. Smetona (Ten pat). – Nepriklausomos, savarankiškos Lietuvos geisti mes turime teisės ir Tautos laisvės vardu... Šiandien mes norime Lietuvos tomis ribomis, kuriose iš senų senovės gyvena lietuvių giminė... Mūsų praeitis privalo šiuo atžvilgiu būti pavezdu mūsų ateičiai“ (Ten pat).

„Lietuvos aido“ pirmojo numerio vedamajame Antanas Smetona perspėjo, kad siekiant laisvės pačioje Lietuvoje gali atsirasti lietuvių ir kitataučių, kurie nesupranta laisvės reikšmės arba piktybiškai jos nenori ir jie stosis lietuviams skersai kelio ir trukdys „visomis išgalėmis“ (Ten pat). „Mums reikia pažinti jų siekimai, – protino Tautos šauklys, – ir apsisaugoti nuo kenksmingų jų darbų ir žingsnių“ (Ten pat).

Jis kvietė visus „Lietuvos aido“ skaitytojus telktis apie laikraštį, dirbti, vienytis ir ruoštis Lietuvos laisvės sutikimui, kad „nepražiopsotume svarbios valandos“ (Ten pat, p. 110).

Tų pačių metų rugsėjo 24 dieną Antanas Smetona tapo Lietuvos Tarybos pirmininku (iki 1919 m. balandžio 4 d.), 1918 m. vasario 16 dieną – Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataru.

Tuo metu Lietuva dar buvo okupuota vokiečių, kurie tautai bruko provokišką laikraštį „Dabartis“. Lietuviams šviesuoliams pasipriešinus, po ilgiausių derybų, pažadų ir visokiausių išipareigojimų, įvedus vokiečių cenzūrą, „Lietuvos aidas“ vis dėlto pradėjo gyvuoti, nors vokiečiai ir kategoriškai reikalavo niekada jame nekalbėti ir nerašyti apie būsimą Lietuvos valstybę. Iš pradžių „Lietuvos aido“ straipsniai buvo iškošti cenzūros ir gerokai išblukinti. Tik vėliau aidiečiai išmoko rašyti Ezopo kalba ir apeidavo cenzūrą. Numatę, kad „Lietuvos Nepriklausomybės Akto“ vokiečių cenzūra neleis spausdinti, aidiečiai išspausdino naktį iki

jo paskelbimo kelis šimtus „Lietuvos aido“ egzempliorių su Nepriklausomybės Aktu pirmajame puslapyje ir anksti ryte tuos slap-
tus numerius išsiuntinėjo po visą Lietuvą. Cenzūra, kaip ir tikėtasi,
Akto spausdinti neleido. Kai vokiečiai sužinojo, kad po Lietuvą
pasklido laikraščio numeriai su Nepriklausomybės Aktu, Anta-
nui Smetonai teko aiškintis vokiečių okupacinei valdžiai, patirti
daug nemalonumų, pažadėti, kad laikraštyje daugiau nepolitikuos.
Ir nepolitikavo, tik išspausdino kelis tūkstančius lapelių su Lietu-
vos Nepriklausomybės Aktu ir platino po visą Lietuvą. „Lietuvos
aidas“ tapo Tautos laikraščiu. Jį prenumeravo 30 000 lietuvių.

Jau atkūrus Lietuvos valstybę ir nurimus politinėms aistroms
Antanas Smetona straipsnyje „Būkime nepriklausomi!“ rašė:
„Linksmos dienos mes sulaukėme. Rodos, visa mūsų tauta, pilna
džiaugsmo, turėjo sveikinti iš mirusiųjų atsikėlusią savo Tėvynę.
Tačiau ne visur tas džiaugsmas buvo matyti. Suprantama, kodėl:
visas pasaulis kone ugnyje tebedega, žmonės ir valstybės tebesig-
rumia dėl savo gyvatos, suvargę ir nukamuoti gyvena viena vilti-
mi... Lietuva, įgijusi nepriklausomybės teisę, dar nėra atsikračiusi
priešininkų, norinčių iš jos paveržti tą teisę. Jų nestinga pačioje
Lietuvoje...“

Kaip visa tai panašu į mūsų dienas. Tas pats šmeižikas. Tas
pats Lietuvos nepriklausomybės priešininkas. Tas pats melagis,
sulaukiantis palankiausių reitingų. Kur dingio lietuvių Tauta?

Antano Smetonos žodžiais tariant: „Budėkime! Mūsų prieši-
ninkai dar tebesiekia atimti iš mūsų laisvę. Jie viešai ir slapčia
prieš mus darbuojasi: žodžiu ir raštu...“ (Ten pat, p. 110). O da-
bar Lietuvoje, Mečio Laurinkaus tvirtinimu, yra 3000 Rusijos če-
kistų, kurie gerai dirba Rusijos naudai, „nematant“ ir „negirdint“
mūsų Saugumo komitetui, kurio darbuotojai, beje, ne sausą duo-
ną valgo...

Kaip jau rašėme savo knygoje „Antikomunizmas“ (V., 2010),
bolševikams, vadovaujamiems Lietuvos duobkasio V. Mickevi-
čiaus-Kapsuko ir jo sėbrų, Lietuvos išdavikų, sukėlus maištą Lie-

tuvoje ir jiems užėmus Vilnių, „Lietuvos aidas“ nutilo ilgam... Savo veiklą atnaujinimo tik 1928 metais. Visa Lietuvos Taryba pasitraukė į Kauną. Antanas Smetona buvo išrinktas Lietuvos Prezidentu (nuo 1919 m. balandžio iki 1920 m. birželio). 1923–1926 metais dėstė Lietuvos universitete, tapo docentu. Nuo 1926 m. gruodžio 19 d. iki 1940 m. birželio 15 d. – vėl Lietuvos Respublikos Prezidentas. Lietuvą okupavus rusų kariuomenei, pasitraukė į Vakarų. 1944 m. sausio 9 d. žuvo gaisre. Sklando mintis, kad buvo nužudytas komunisto žudiko, pasiūsto iš Lietuvos.

1928 m. Lietuvos Prezidentas Antanas Smetona vėl atgaivino „Lietuvos aidą“. Jis tapo tautininkų valdomos valstybės oficiozu. Čia Prezidentas dažniausiai ir spausdino savo straipsnius vidaus ir užsienio politikos klausimais. Ypač daug dėmesio skyrė tautinei mokyklai ir tautiniam jaunimo auklėjimui. A. Smetona savo straipsniuose akino stiprinti lietuvybės ugdymą, ypač Rytų Lietuvoje ir Klaipėdos krašte, stengtis lietuviams diegti valstybinį mąstymą ir šeiminingą jauseną savo krašte, nes kitos Tėvynės jie neturi, o kitataučius kvietė būti lojalūs valstybei, kuri jiems suteikė pastogę ir duoną.

„Už savo ribų lietuviai nesiverčia niekur ekspansijom. Bet jų tautiškas susipratimas dar nėra galutinai subrendęs. Tai ne italai, ne vokiečiai ir ne kitos tautos, – teigė jis 1933 m. gruodžio 15 d. Lietuvos tautininkų sąjungos suvažiavime, – kas kituose kraštuose savaime suprantama, tai Lietuvoje tuo dar labai abejojama. Šitai galima išaiškinti tuo, kad dar toli gražu ne visų lietuvių sąmonė yra tautiška“ (Eidintas A. Antanas Smetona. V., 1990, p. 139).

Gyvai domėjęsis lietuvių tautine tapatybe Antanas Smetona joje išžiūrėjo stiprų polinkį į nomadizmą ir kosmopolitizmą – „į tolimą erdvę ir į laimės ieškojimą svetur“. Tai ir vedė senovės lietuvius prie Juodosios jūros. Ten jie atsidėję savosios kalbos, pamiršo savo tautos kultūrą, tradicijas ir papročius, vedė svetimtautes ir... nutautėjo, ištirpdami svetimose žemėse po svetimu

dangum. Išnyko kaip rūkas... Vėliau plūstelėjo į Ameriką, kur „lengviau gyventi“. Anot A. Smetonos, „Lietuvi masina, kas svetima; jam atsibosta, kas sava; nenori atsilikti nuo mados; gėdisi kitiems pasirodyti, koks yra; nori būti panašus į prašmatniusius, prie jų prisitaikyti. Pavyzdys ėjo iš nutaustančių bajorų. Nei Daukša su Giedraičiu, nei Kulvietis neįstengė paveikti mūsų kunigaikščių ir bajorų, kad grįžtų į savo gimtąją kalbą“ (Eidintas A. Ten pat, p. 139). Kaip tik iš to A. Smetona kildino ir jo amžininkų lietuvių polinkį tarp kitataučių vartoti ne savo kalbą. „Neretai atsitinka ir dabar laisvojoje Lietuvoje, kad susiejus keliems lietuviams, ir tai inteligentams, ir atsiradus tarp jų kokiam nelietuviui, tuojau visi derinasi į jį ir ima kalbėti jo kalba. O koks mūsų šviesuolių pamėgimas daryti mišrias šeimas!“ (Eidintas A. Ten pat).

Tautiniu lietuviu bruožu A. Smetona laikė ir nesirūpinimą savo gimtąją kalbą. Jis rašė: „Kaip įsikerėjęs mūsų šviesuoliuose gimtosios kalbos negerbimas, tai rodo jų rūpinimasis taisyklingai rašyti: vokiškai, rusiškai ir prancūziškai, ir nesirūpinimas lietuvių kalbos geru mokėjimu“ (Smetona A. Tautiškoji mintis – kelias ateitin // *Lietuvos aidas*, 2002, gegužės 7, p. 8).

Įdomus ir kitas Lietuvos Prezidento pastebėjimas apie lietuvių „inteligentų ir pusinteligentų ydą“ – žodžio palaidumą. „Visokiomis apkalbomis įžeisti artimas ar aukštai pastatytas žmogus jiems vieni niekai, – rašė jis. – Kone visą laiką gyvename visokių prasimanymų ir gandų rūkuose. Tuo tarpu tamsios pajėgos, nedraugingos Lietuvai, užuodusios jos dujingą orą, džiaugiasi galėsiančios sukelti nerimą ar gal dar ir netvarką mūsų krašte ir pagaudyti sau naudą. Šia nuodėme serga ne vienas ir mūsų laikraščių. Neteisingai nušviesdami valdžios darbus, žemindami atsakinguosius jos žmones, jie pažemina mūsų tautą ir sumažina mūsų krašto svorį tautų santykiuose“ (Smetona A. Ten pat).

Straipsnyje „Lietuvių srovės ir jų vienybė“ Antanas Smetona aptarė ir tuometinio lietuviu politiką tapatybę, kuri, beje, visiškai

nepakito ir mūsų laikais. Jo nuomone, „Lietuviai dar nėra pilni piliečiai; jų visuomenė vos tepradeda mokytis politinės abėcėlės... Žmonės buriasi ne tiek apie paleistą obalsį, kiek apie atskirus asmenis, pasižymėjusius savo energija ir savo vikrumu. Šiandien jis karštas vienos srovės šalininkas, rytoj atkaklus jos priešininkas... Kiek kartų matome susirinkimuose vieną kitą inteligentą nemandagiai kėtojantis, kiek jo žodžiuose pasireiškia neapykantos, kiek demagogo priemonių, kiek noro žūtibūt įsiteikti tai miniai, už kurią jis dedasi visa galva aukštesnis... Yra padorumo dėsnis, privalomas kiekvienam, šiočia ar tokia jo pasaulėžiūra, šioks ar toks jo politikos katekizmas, tai organizacijos drausmė. Kartą įstojai draugijon, kol esi jos narys, neprivalai nieko daryti, kas jai kenktų, kas ją žemintų, negali niekinti nei smerkti, viešai spaudoje valkioti nei draugijos visuomenės, nei jos atstovų. Jei nebesusivaldai ir tau dygi liežuvis ją apspjaudyti, tai bent išstok pirma iš jos, nes to nepadaręs, spjaudydamas draugiją, ir pats save apspjaudysi. Gerai išauklėtas žmogus, branginąs savo asmens vertę, supranta tai niekieno nesakomas... Demokratijos pagrindinis principas: šiandien esi vadas, o rytoj paprastas kareivis... Nesilaikant jo, išeina negražus gudravimas: pateksiu pirmon vieton – girsiu draugiją, nepateksiu – išdėsiu ją visaip ir kur galėsiu, pavadinęs savo šmeižtą draugijos barnių „informacija“... Skaitydami laikraščius, šiokios ar tokios krypties, nematome skundžiantis... informuojant nei lenkų, nei armėnų, nei žydų, nei kitų tautų.... Jie mat jau turi tiek nuovokos, kad supranta, jog mėtyti savo šiukšles svetiman kieman nedera „demokratijos reikalams“. O mūsų Jurgiai Durneliai tarytum džiaugiasi... radę nepaprastą naują kelią demokratizman...“ (Smetona A. Ten pat; perspausdinta // *Lietuvos aidas*, 2003, spalio 23, p. 12).

Savo straipsniuose ir susitikimuose su jaunimu Antanas Smetona mokė juos gerbti savo tautos ir savo valstybės istoriją, imti pavyzdį iš didžiųjų mūsų tautos asmenybių, mokytis iš jų meilės Tėvynei, narsos ir pasiaukojimo, teisingumo. „Kai mokėsime

būti teisingi, darbštūs ir stiprūs visokiems būdo silpnumams, nebaisūs bus jokie pavojai“, – kalbėjo jis studentams. Jis kvietė jaunimą siekti aukštų idealų, puoselėti savo kalbą ir kultūrą, dauginti jos lobius. „Juk tik toji tauta verta laisvės, kuri ne veltui gyvena pasaulyje, kuri įstengia išauklėti iš savo sąmonės dvasinių žiedų. Kol ji nepamiršta to tikslo, tol ji tarpsta ir gyvuoja, įneša savo indėlį į tautų lobyną“ (Smetona A. Ten pat, p. 419). Iki šiol lieka itin aktualūs jo žodžiai: „Kaip senovėje mūsų vaidilutės kurstė ir saugojo šventąją ugnį, kad ji neužgestų, taip mes dabar turime saugoti savo krašto laisvę, nuolat žadindami tautos sąmonę, kad ji neužmigtų. Sunku inskelti ugnis, kai ji išblėsta, sunku pažadinti tautą, kai ji apsnūsta. Lietuvos nepriklausomybė tebėra jaunas medis, kuris reikia rūpestingai auklėti, kad šalnoms nenugautų jo žiedų, kad vėtros neišlaužtų jo šakų ir nenudraskytų lapų. Tai dar laisvės pavasaris, o jis nepastovus. Tautinė sąmonė yra šilimos gaivinama, dėl to mums visiems reikia daugiau meilės savo Tėvynei. Ne visą laisvę, o tik jos pradžią tesame laimėję. Jeigu ji įgyjama, tai ir prarandama. Žiūrėkime, kad nebūtų prarasta, stiprinkime ją išmėgintu vienybės keliu. Lietuvių sąmonė turi būti vieninga, nes ji mus tesutelkia krūvon. Būvio imtynėse išliks gyvos tik tos tautos, kurios supranta vienybės dėsnį ir jo laikosi. Turime įsakyti savo partiniams jausmams, kad nusileistų bendriems tautos ir valstybės reikalams. Kas Tėvynei gražu ir prakilnu, tai visus mus turi traukti“ (Ten pat, p. 420).

Po tokių Lietuvos Prezidento Antano Smetonos žodžių šiuo metu ir šioje Lietuvos politinėje situacijoje visi kiti atrodo banalūs.

2011 m.

VLADAS PUTVINSKIS-PŪTVIS

*Lengva Tėvynę mylėti, kada ji kles-
ti, – daug svarbiau*

Tėvynę mylėti, kai jai sunku.

Vladas Putvinskis-Pūtvīs

Vladas Putvinskis-Pūtvīs

Vinčą Kudirką tautos atgimimo kelyje galėtume įvardinti kaip „Žodį“, keliantį ir kviečiantį į tautos ateitį, o Vladas Putvinskis-Pūtvīs visa savo esybe ir darbais įamžino „Veiksma“. Jis ne tik suformavo tautos ir valstybės išlikimo strategiją, bet ir sukūrė tautinę ideologiją, kurią pats savo veikloje stengėsi įdiegti.

V. Putvinskio-Pūtvio sukurta lietuviškoji tautinė ideologija kol kas tebėra vienintelė, galinti atsispirti komunistinei ideologijai. Todėl ir stengiamasi ją išrauti su šaknimis iš Tautos atminties. Nors dabar Lietuvoje yra atkurta Lietuvos šaulių sąjunga, pagal veiklos efektyvumą jai toli iki tos, kurią buvo įkūręs ir išpuoselėjęs Vladas Putvinskis-Pūtvīs. Nors įvairiuose šaulių sambūriuose ne kartą kalbėjau, kad būtina išleisti Vlado Putvinskio-Pūtvio „Raštus“ – balsas liko tyruose. O kūnas be dvasios, koku dabar yra tapusi Lietuvos šaulių sąjunga, tėra tik numirėlis.

Vladas Putvinskis-Pūtvīs gimė 1873 m. rugsėjo 24 d. grafitės Idalijos Pliaterytės ir Rapolo Putvinskio šeimoje Rygoje. Gavusi

caro šeimos leidimą apsigyventi savo dvaruose Šiaulių apskrityje, šeima persikėlė gyventi į Lietuvą. Vladas Putvinskis kurį laiką mokėsi Šiaulių gimnazijoje, vėliau – Mintaujos realinėje mokykloje. Studijavo žemės ūkio mokslus Halės universitete Vokietijoje. Susirgus tėvui, 1896 m. grįžo į Lietuvą ir ėmėsi ūkio reikalų. 1897 m. vedė bendramintę Emiliją Gruzdytę. Iki vedybų abu su tuoktiniai nemokėjo lietuvių kalbos. Tapti lietuviu Vladas Putvinskis-Pūtvis nusprendė dar studijuodamas Halėje, kur bendravo su tautiškai nusiteikusiaisiais studentais iš Lietuvos.

Abu su žmona greitai ir gerai išmoko lietuvių kalbą.

Vlodo ir Emilijos Putvinskių Šilo Pavėžupio dvaras tapo vienu žymiausių lietuviybės centrų Lietuvoje. Čia kryžiovosi knygnešių takai, buvo slepiama ir platinama uždraustoji lietuviška literatūra, čia būrėsi pažangioji Lietuvos inteligentija – Žemaitė, Jonas Jablonskis, Povilas Višinskis, Jonas Biliūnas, Gabrielė Petkevičaitė-Bitė ir kiti. Putvinskiai savo dvare įkūrė ir lietuvišką mokyklą. Už nepaklusnumą caro valdžiai V.Putvinskis du kartus – 1906 m. ir 1914-aisiais buvo suimtas ir kalinamas.

Lietuvos Nepriklausomybę 1918 m. Vladas Putvinskis-Pūtvis sutiko džiaugsmingai. Kartu su R. Skipičiu ir Mikelkevičiumi 1919 m. įkūrė Lietuvos šaulių sąjungą – tautos kariuomenę, 1919–1922 m. buvo jos vadas. 1928 m. Lietuvos šaulių sąjungoje buvo 68 tūkstančiai Lietuvos vyrų ir moterų iš daugelio miestų, miestelių ir kaimų. Šiai sąjungai skiepijo tautinę ideologiją. Tos ideologijos pagrindines mintis skelbė to meto žiniasklaidoje – „Varpe“, „Darbininkų balse“, „Ūkininke“, „Vienybėje lietuvininkų“, įsteigė Lietuvos šaulių sąjungos žurnalą „Trimitas“. Pats aktyviai rašė į šį žurnalą. Po Vlodo Putvinskio-Pūtvio mirties išėjo trys tomai jo publicistikos ir literatūros apie jį – du tomai buvo išleisti Kaune 1933 m. 1973 m. Čikagoje, minint 100-ąsias V. Putvinskio-Pūtvio gimimo metines, buvo išleista jo kūrybos ir literatūros apie jį suvestinė „Vladas Putvinskis-Pūtvis. Gyvenimas ir parinktieji raštai“ (Čikaga, 1973).

Kaip ir Vincas Kudirka, V. Putvinskis-Pūtvis dirbo iki pat saulėlydžio. Paskutinį straipsnį „Būk stipresnis už laimę!“ parašė 1929 m. kovo 2-ąją, o 1929 m. kovo 5 d. Vladas Putvinskis-Pūtvis mirė. Jo paskutiniai žodžiai dabar skamba kaip Testamentas lietuvių tautai:

„Tikroji laimė yra toji, kuri laukia tavęs veiksmo ir vargo gale... Tikrąją laimę gali gauti tik dvasios stipruolis. Stipruoliu gali būti tiktai tas, kas juo būti nori...“ (Putvinskis-Pūtvis V. Gyvenimas ir parinktieji raštai. Čikaga, 1973, p. 227).

V. Putvinskio-Pūtvio tautinėje ideologijoje svarbiausia yra tautos idėja, suprantama kaip tautos kelio tikslas – tarnavimas savo tautai ir savo valstybei, siekiant jos kultūrinio pranašumo ir pripažinimo pasaulyje. Jo nuomone, pagrindinės žmogaus gyvenimo idėjos yra trys: tautos, tikybos ir socialinė. Iš visų tų idėjų svarbiausioji yra – tautos. „Ji yra tautos buities ir jos gyvio... tautinės kūrybos, kovos ir kooperacijos idėja“ (Putvinskis-Pūtvis V. Ten pat, p. 9, 10).

Tikybos idėja yra tautos siekiamų tikslų etinė-dorovinė idėja. „Jos problema, teisingai išspręsta, įneša darnų harmoningą ryšį tarp asmenybės, tautos, žmonijos ir viso gyvio, vis vien, kur jis apsidreikštų“ (Ten pat, p. 10).

Socialinė idėja yra viso tautos ūkio sutvarkymo idėja. Ją realizuoja valstybė.

Visos trys idėjos „teisingai suprastos, yra harmonija, ir visos trys kaip upės sueina į vieną pirmąpradį okeaną. Visos trys viena be kitos nustoja prasmės“ (Ten pat, p. 9).

Kaip jau minėjome, V. Putvinskio-Pūtvio ideologijoje tautinė idėja yra pati svarbiausia, „nes be jos kitos idėjos lieka pakibusios ore. Tauta be tautinės idėjos žūsta. O žuvusiai tautai nereikalinga nei teisinga ūkiškoji buitis, nei jokie galutiniai tikslai“ (Ten pat, p. 11).

Tęsdamas romantikų ir neoromantikų puoselėtą Tautos garbės ir asmens savigarbos tradiciją, tautinės ideologijos kūrėjas mokė:

„Menka ta tauta, – rašė Vladas Putvinskis-Pūtvis, – kuri nėra rinkta... Menkas tas kareivis, kuris nesiruošia būti didvyriu ir širdyje nelaiko save tokį“ (Ten pat, p. 14). Tauta rinkta tampa tik darbo, etikos, tautinės kūrybos ir kultūros kaina. „Tai yra kilni kultūros kova, tobulinimosi varžytynės, lenktynių idealas“. Įsigilinę į Šventąjį Raštą, kur surašyti visi įstatymai, skirti žydų tautai, matome, „kad jie yra visi nuostabiai harmoningai sudėti, lyg tam tyčia, kad vestų tautą tobulybės idealan“. Ten pirmoje eilėje tautos etika: „Negerbkite svetimų dievų, nesekite svetimais kultais, bet vien tik savo Dievą. Čia kartu su platesne bendra etika, tikusia visiems kartu, apsaugojamas ir tautos savitumas, kaip aukščiausia jos brangenybė“ (Ten pat, p. 12).

Tautos, turinčios stiprią tautinę motyvaciją, siekia pirmauti, veržiasi į aukštumas „Nuo amžių tautos kovojo, varžėsi, grūmėsi – ar ginklu, ar šiaip sveika savo gyvio jėga, kurią šiandien vadina kultūra, – rašė V. Putvinskis-Pūtvis. – Kultūra – tai tautos dvasia ir jos Gabija. Jei tauta savo kultūros neišlaikys – ji žus! Jei išlaikys, užkariaus ateitį“... (Putvinskis-Pūtvis V. Ten pat, p. 24) „Gyvosios tautos svarbiausias požymis – jos kūrybiškumas“ (Ten pat, p. 105).

Trečia idėja, svarbi tautinei valstybei ir tautos egzistencijai – tai nepriklausomos valstybės saugumas. Šiuo klausimu Vladas Putvinskis-Pūtvis buvo kategoriškai griežtas.

Kai bolševikų mitinguotojai perša darbininkų rojų žemėje, lietuviai neturi užmiršti, – mokė V. Putvinskis-Pūtvis: „...Ko man vertas tas dangus, jei jo nematys mano tauta, jeigu būsimoji laimė bus tik svetimųjų puota ant manosios, nesugebėjusios gyventi ir nukankintosios kapų“ (Ten pat, p. 24).

1928 m. Šaulių sąjungos leidinyje „1928 metai. Vasario 16-oji“ pasirodė Vlado Putvinskio-Pūtvio straipsnis, pavadintas „Tauta ir valstybė“. Tenka tik stebėtis, kad mintys, parašytos daugiau negu prieš 80 metų, šiandien skamba ypač aktualiai, tarsi šiandien parašytos. Jame rašoma: „Tautinės idėjos svarbiausia problema yra valstybė. Tik nepriklausomoje, laisvoje valstybėje gali

atsiskleisti tautos vaikų talentai, tauta gali gyventi kūrybingai, kurti savo gyvenimą. Tačiau net ir nepriklausomoje valstybėje kiekvienas privalo suvokti ir griežtai apibrėžti santykius: 1) tarp tautos ir valstybės; 2) tarp lietuvių ir piliečio; 3) tarp tikrųjų tautos sūnų ir svetimtaučių geruose santykiuose ir kovoje demokratinėje valstybėje“ (Ten pat, t. 2, p. 53).

Kaip šitas problemas sprendžia pats Vladas Putvinskis-Pūtvis? Štai kai kurios jo mintys: „Valstybė yra istorinis politinis padaras. Jos esmė – garantuoti žmonių taikų bendravimą... Tauta yra gamtos ir kultūros reiškinys. Jos esmė – pačiame žmogaus turinyje... Vadinasi, – tvirtina V. Putvinskis-Pūtvis, ...valstybė ir tauta yra susijusios taip, kaip forma ir turinys, indas ir tai, kas tame inde tilpsta, vulgariškai sakant, lyg batas ir koja... Tautinės varžytinės valstybės viduje, organizacijos ir žmonių susigrupavimai netautiniais pagrindais, ekonominės sąlygos, tarpvalstybinė politika ir kitos sąlygos atitraukia valstybę nuo tautos (formą nuo esmės), duoda jai daugiau ar mažiau autoriteto ir savarankiško gyvenimo. Atsiranda savitas, nuo tautinio daugiau ar mažiau atplėštas, valstybės ūkis, daugėja žmonių, susijusių su valstybės likimu, atsiranda tam tikra valstybinė ideologija, kuri nori atsiriboti nuo tautinės. Gali atsitikti taip, kad jau ne valstybė tarnauja tautai, o tauta valstybei... Tauta pasidaro tik reikalingos valstybei žmogienos gamintoja. Valstybė tampa tautai Prokrusto lova, koja, vartojama, kaip kurpalis, kuris gyvas skutamas ir kalamas vinimis. Batas lieka tikslas, koja tik priemonė“ (Ten pat, p. 53–54).

Kokia išeitis iš tokios padėties, kuri susikūrė kaip klasikinis valstybės dominavimo modelis dabartinėje nepriklausomoje Lietuvoje?

V. Putvinskis-Pūtvis ir tai apmąstė. Jo nuomone, „Tauta, jeigu nori būti gyva, turi šalia valstybės varyti savo nepriklausomą nuo valstybės gyvenimo vagą... Jeigu tauta to nepadarys, valstybė ją panaudos kaip medžiagą savo statybai, bet ne kaip poną valdovą. Ir tai bus teisinga. Demokratinė valstybė yra jos veikiančiųjų

jėgų išdava. Jeigu tautinė sąmonė miega, valstybė netgi teisės neturi eiti prieš budinčiųjų direktyvas. Tauta pati kalta. Valstybė negali būti tik tautos butas. Ji visada yra tautų bendrabutis. Ir su bendrabučio teisėmis... Valstybė turi būti paruošta gintis, kovoti, kariauti už save. Tauta turi būti paruošta tam du kartu smarkiau negu valstybė ir du kartu didesniai frontų skaičiui negu valstybė“ (Ten pat. T. 2, p. 76).

Jeigu mes norime, kad Lietuvos valstybė taptų tikra lietuvių tautos tėvyne, be kita ko, turime rūpintis, kad mūsų valstybės politika būtų tikrai tautiška, tikrai lietuviška. Valdžia sugebės vesti tautinę politiką tik tuomet, jei turės tvirtą lietuvių bendruomenės ir jos organizacijų paramą. Jos duos valdžiai tvirtą pagrindą ir veiks ją pačią (Ten pat, p. 77). „Jei valstybė žūsta, ji gali būti daug kartų atkurta, kaip mašina. Jei žūsta tauta, tai ji žūsta amžinai. Mes žinome apie stebuklus, kad atgijo miręs žmogus, bet mirusi tauta neatgyja niekad. Štai kodėl tautos idealai yra svarbesni, negu valstybiniai (Ten pat, p. 78). Vykusiai pakreipti politiką į norimą pusę sugebės tik tie, kurie supranta, kaip politika daroma, kurie supranta, kas kraštą valdo, kas yra valdžia“ (Ten pat, p. 78).

Valstybė savo iniciatyva negali kelti iš esmės bet kurių tautinių idealų ir rūpintis vien tik jos ateitimi. Negali ir neturi. Tai ne jos uždavinys. Demokratinėje valstybėje tautos reikalais ir tautine ideologija turi rūpintis tautinės organizacijos. Demokratinės visuomenės idealas yra tas, kad abu reiškiniai – tautiškumas ir demokratiškumas – reikštųsi kuo stipriausiai ir veiktų tikroji harmonijoje. Pavyzdžiui, kur taip veikia abu reiškiniai, galėtų būti anglai. Tai tauta, kuri moka jungti tautinę sąmonę ir toleranciją. Tačiau turime prisiminti visur ir visados, kad mes, lietuviai, kitos tėvynės neturime niekur pasaulyje ir niekad jos ten neturėsime. Todėl privalome atitinkamai žiūrėti ir į kitataučius mūsų tėvynėje. „Negalima drausti jiems laikytis savo tautybės ir programų... Už tai jie turi elgtis su mumis taip, kaip patys norėtų, kad mes elgtumės jų tautų tėvynėje... Mūsų tėvynėje jie yra tik

svečiai. Svečiams šeimininkų namuose duodamas tik patariamasis balsas ir dori svečiai tuo visiškai tenkinasi“ (Ten pat, p. 81).

Visokio plauko internacionalistai ir kosmopolitai varo svetimų kraštų kolonizavimo ir užkariavimo politiką, tęsdami grobuonių valstybių imperialistines tradicijas. Valstybė privalo rūpintis savo tautos saugumu ir dabartimi, tam panaudodama visus esamus resursus, siekdama sukurti gerovę savo tautai šiai dienai. Tautos pareiga – „statyti ribas vartojimui“, kad „ateities kartos nebūtų apkrautos materialinėmis paskolomis ir būsimos sveikatos atžvilgiu“ (Ten pat, p. 56). Tautos uždavinys – taip „sugebėti paveikti valstybę, kad jos politika didintų jos tolimos ateities turtus“ (Ten pat, p. 56).

Valstybės valdymo aparatas visada siekia centralizacijos ir direktyvinės valdymo sistemos. Tautinės organizacijos turi būti atsvara valstybės valdymo siekiams ir eiti kitu keliu – ieškoti atramos demokratijoje ir pačioje gyvenimo gilumoje. „Ir juo krašto demokratija gilesnė, juo dviejų srovių priešingumą paverčia harmoningu bendradarbiavimu“ (Ten pat, p. 56).

Manau, kad šių Vlodo Putvinskio-Pūtvio minčių komentuoti nereikia. Jos naujos, niekieno nepakartotos – darni demokratinės tautinės valstybės strategija ir ideologija. Jų vainikas – Vlodo Putvinskio-Pūtvio testamentiniai žodžiai: „Tautos ateitis reikalauja, kad prablaivėtumėm ir grįždami į tautinę dirvą tuo sugrąžintumėm pusiausvyrą ir tuo pačiu sutvirtintumėm pačią valstybę“ (Ten pat, p. 57).

Vlodo Putvinskio-Pūtvio mintys, išsakytos anos, prieškarinės, nepriklausomos valstybės gyvavimo metais, ne tik nepaseno, bet ir pasaulio žymiausių politologų išvalgo, tokių kaip Zbigniewas Brzezinski, Fransuaza Thom ir Alenas Bezanconas, rado naują skambėjimą. Tik kažkodėl nei mūsų valdžiai, nei intelektualiam elitui šio talentingiausio Lietuvos politiko ir rašytojo darbų nereikia. Ak, kaip bijo tautiškumo ir tautinės ideologijos ir mūsų kairieji, ir dešinieji, komunistai ir konservatoriai bei liberalai.

3. TAUTOTYRINĖ MINTIS LIETUVOS IŠEIVIJOJE

„Jokie meilūs superlatyvai, skirti išeivijos intelektualams, neatrodys persistengimu, nes pošalkauskinė karta, išaugusi savo Mokytojo intelekto spinduliuose, atsidūrusi Vakarų tremtyje, mokė ir tebemoko mus pažinti ir suvokti žodžio, laisvo nuo režimo draudimų, skonį ir svarbą. Tik laisvas žodis yra būtina sąlyga mąstyti, tik mąstymas skatina laisvo žodžio gimimą.“

Aldona Žemaitytė

Antanas Adomėnas ir Linas Saldukas Klaipėdos universitete leistame moksliniame žurnale „Tiltai“ rašė apie 1944 metais į Vakarų pasitraukusiųjų, tiksliau – bėgusiųjų nuo raudonojo teroro intelektualų vertybes ir jų viltis greitai sugrįžti į Tėvynę.

Jų duomenimis, didžiausia pabėgėlių iš Lietuvos stovykla buvo įsikūrusi Hanau apylinkėse, įėjusiose į JAV, Anglijos ir Prancūzijos zoną. Čia 1945 m. rugsėjo mėnesį gyveno 2837 lietuviai. Jungtinių Tautų Pagalbos ir atstatymo administracijos – UNRA – duomenimis, tuo metu šioje zonoje gyveno 47 269 lietuviai. 1946 m. gruodžio mėnesį pabėgėlių iš Lietuvos čia buvo užregistruota 57 495. Tai buvo didžioji dalis iš 65 tūkstančių lietuvių, palikusių Lietuvą (Adomėnas A., Saldukas L. Nationality as a Condition of Mind // Tiltai. 2000, Nr. 2, p. 1–8).

1940 metais, rusams okupavus Lietuvą, etniniams vokiečiams buvo leista išvykti į Vokietiją. Jų išvyko apie 50 tūkst. Straipsnio autoriai mano, kad didžioji jų dalis buvo lietuviai arba vokiečiai iš mišrių šeimų. Dalis jų vėliau įsitraukė į lietuviškųjų bendruomenių veiklą.

Įvairiose Hanau apylinkėse pabėgėlių iš Lietuvos šeimose buvo apie 12 tūkstančių vaikų ir jaunimo, todėl 1945 m. liepos 20 d. buvusiose vokiečių kareivinėse buvo įkurta lietuviška mokykla. Tos mokyklos pavyzdžiu lietuviškos mokyklos kūrėsi ir kitose Hanau apylinkėse. Čia buvo dėstoma lietuvių kalba ir literatūra, reli-

gijos mokslas, anglų, vokiečių ir lotynų kalbos, matematika, fizika, visuomenės mokslas, chemija, geografija, pasaulio istorija, įvadas į filosofiją, muzika, menas, namų ūkio ekonomika ir fizinis lavinimas. Prof. M. Židonis vadovavo 1946 m. spalio 4 d. įkurtai Švietimo tarybai, kurios biudžetą sudarė lietuvių bendruomenės aukojamos lėšos. Prof. I. Malinauskas-Malėnas koordinavo mokyklų inspektorių darbą, rūpinosi Hanau lietuvių bendruomenės švietimo reikalais. UNRA lietuvių bendruomenę aprūpino maistu ir iš vietinės valdžios išreikalavo, kad ji lietuviškų mokyklų mokytojams mokėtų atlyginimus. Lietuvių bendruomenės pirmininkas Hanau apylinkėse buvo P. Gaučys, kuris pasiaukojamai rūpinosi visais Lietuvių bendruomenės finansiniais reikalais.

Lietuvių bendruomenė – daugiau negu 30 tūkst. – kiekvieną mėnesį aukėjo pinigų jos reikmėms. „Tai liudija svarbų nemažos dalies lietuvių, – rašo straipsnio autoriai, – perkeltųjų asmenų įsipareigojimą lietuvybei. Ši lietuvių generacija pasirodė turinti stiprų sampratų „mano“ ir „mūsų“ suvokimą. Kitaip tariant, „mano“ ir „mūsų“ reikšmės buvo suderintos, siekiant naudos individui ir bendruomenei“ (Adomėnas A., Saldukas L. Ten pat, p. 6).

Į Vakarus pasitraukę lietuviai buvo ne tik pabėgėliai, bet ir savo Tautos apaštalai bei misionieriai. Tokiame kontekste VLIK'as 1949 m. birželio 14 d. Hanau paskelbė 13 straipsnių Pasaulio lietuvių chartą dabarties ir ateities kartoms, kurios gyvens už etninės Lietuvos ribų.

Pasaulio lietuvių chartoje sąvokai „lietuvis“ buvo suteikta dvasinė dimensija, vienijanti gyvenusius, gyvenančius ir gyvenšančius lietuvius į reikšmingą bendruomenę, kurioje „mes“ yra svarbiau negu „aš“.

Minint Pasaulio lietuvių chartos penkiasdešimtmetį Vasario 16-osios lietuvių gimnazijoje Hiutenfelde (Vokietija) JAV lietuvių aktyvistas, Amerikos pilietis A. Rugienius kalbėjo: „Šiandien, po penkiasdešimties metų, jau keliamas klausimas, ar Chartos teiginiai yra atgyvenę, gal juos reikia keisti. Pagalvokime: ar tiesa gali būti keičiama? Jei Lietuvių chartos teiginiai buvo tiesa prieš

50 metų, tai jie yra tiesa ir šiandieną, o jei reikia keisti, tai jie buvo tik tuolaikinės idėjos ir mums reikėtų kurti naują ideologiją“ (Rugienius A. Pasaulio lietuvių bendruomenės filosofija. Pranešimas LB pirmininkų suvažiavimui Vasario 16-osios gimnazijoje. Huettenfeld, Vokietijoje // *Pasaulio Lietuvis*, 1999, Nr. 9, p. 2).

Straipsnyje rašoma apie tautiškumą, kaip jis buvo suprantamas tada, kai buvo kuriama, redaguojama ir tvirtinama Pasaulio lietuvių charta, ir kaip ji suprantama išivių dabar, po 50 metų. „Galima teigti, kad A. Rugienius suvokia tautiškumą kaip sąmonės būseną, kaip dvasinį turtą, kaip jausmų, mąstymo ir gyvenimo būdą. Jam ir kitiems pasaulyje lietuviškasis judėjimas nėra susijęs su geografija ir teisiniais apibrėžimais, bet nelyginant religija suaugęs su lietuvybės esme bet kur ir bet kada – 1940, 1946, 1949, 1999 metais ir vėliau. Ši A. Rugieniaus palaikoma filosofija turi istorinę ir intelektualinę kilmę, pagrįstą tautiškumo kaip sąmonės būsenos tyrimais. Filosofas E. V. Stonequist teigia: „Tautybė, kaip ir religija, yra subjektyvu, bet valstybingumas – objektyvu. Tautybė yra psichologinis, o valstybingumas – politinis faktorius. Tautybė yra sąmonės būseną, kai tuo tarpu valstybingumas yra teisinė būseną. Tautybė – dvasinis turtas, o valstybingumas – prievartinis įpareigojimas. Tautybė – jausmų, minčių ir gyvenimo būdas“ (Ten pat, p. 7).

„Nesupratus tautiškumo, kaip dvasios turto idėjos, neįmanoma suvokti dvasinių jėgų, leidusių lietuvių pabėgėliams sukurti Lietuvių chartą. Tautos dvasinio turto idėjos tvirtumas išreikštas pirmuoju Chartos sakiniu: „Tauta yra prigimtoji žmonių bendruomenė“. Kitaip tariant, 1944 m. „politinė išėivija“ domėjosi ne tik politika. Jų rūpestis buvo lietuvybės saugojimas. 1948 m. lapkričio 11 dieną politinių pabėgėlių susirinkime VLIK'o priimtame Pasaulio lietuvių bendruomenės konstituciniame projekte susidurta su likimo nublokštų už Lietuvos ribų lietuvių problema – išlaikyti savąją lietuvišką savimonę, buvusią sielos dalimi“ (Ten pat).

Amerikos lietuviai ją ir išlaikė. Iki pat Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo. Ir iki sovietinės „ekonominės išėivijos“ iš Lietuvos tarsi skėrių antplūdžio. Be motinos, be Tėvynės, be Tautos idealų.

LIETUVIŲ CHARTA

LIETUVIŲ TAUTA,

užsigrūdinusi amžių kovose dėl teisės laisvai ir nepriklausomai gyventi savo tėvų žemėse, vieninga valia siekia savo gyvybę, kalbą, tautines bei valstybines tradicijas išlaikyti, kurti ir ugdyti, kad savo tautine kultūra visuotinei žmonių giminės pažangai bendradarbiaudama, vykdytų Visagalio valią ir laisvo žmogaus pašaukimą. Lietuvių Tautos amžinųjų siekimų vardan skelbiama ši

LIETUVIŲ CHARTA

1

Tauta yra prigimtoji žmonių bendruomenė. Niekas negali būti prievartaujamas savo ryšį su tautine bendrija nutraukti. Pasaulyje pasklidę lietuviai sudaro vieningą Pasaulio Lietuvių Bendruomenę.

2

Žmogus turi prigimtąją teisę laisvai išpažinti ir ugdyti savo tautybę. Lietuvis lieka lietuviu visur ir visada. Savo tėvų išlaikytą Lietuvių Tautos gyvybę lietuvis perduoda ateities kartoms, kad amžinai gyventume.

3

Kalba yra stipriausias tautinės bendruomenės ryšys. Lietuvių kalba lietuviui yra tautinė garbė.

4

Šeima yra tautos gyvybė. Lietuvis kuria lietuvišką šeimą.

5

Tautinė kultūra yra kelias į tarptautinį pripažinimą ir bendravimą. Apreikšdama tautos genijų, tautinė kultūra įneša savaimingą indėlį į visuotinius žmonių giminės laimėjimus. Kiekvieno lietuviio priedermė sudaryti sąlygas tautinei kultūrai.

6

Valstybė yra aukščiausioji tautinės bendruomenės organizacija. Valstybinė nepriklausomybė yra tautinės kultūros ugdymo ir išlikimo sąlyga. Darbu, mokslu, turtu ir pasiaukojimu lietuvis kovoja, kad apgintų ir išlaikytų nepriklausomą Lietuvos valstybę.

7

Mokykla yra tautinės dvasios židinys. Kiekvieno lietuvio kilniausioji pareiga būti lietuvių mokyklos rėmėju.

8

Draugija yra tautinės kultūros veiksminga talkininkė. Lietuvis kuria ir palaiko religines, kultūrines, jaunimo, savišalpos, profesines ir kitas lietuvių draugijas.

9

Mūsų tėvų kovos ir aukos dėl lietuviškos knygos yra testamentinis įpareigojimas visoms Lietuvių Tautos kartoms. Lietuvis organizuoja ir remia spausdintą lietuvišką žodį.

10

Tautos istorija yra geriausia tautos mokytoja. Lietuvis brangina savo tautos praeitį ir tautinius papročius. Lietuvis stengiasi būti vertas savo protėvių, kad paliktų pagarbų pasididžiavimą savo palikuonims.

11

Tautinis solidarumas yra aukščiausia tautinė dorybė. Lietuvis ugdo tautinį solidarumą. Visi lietuviai yra lygūs tos pačios tautos vaikai, tarp savęs broliai. Tautinio susipratimo ir lietuvių vienybės ženklai kiekvienas lietuvis moka nuolatinį tautinio solidarumo įnašą.

12

Lietuvio tautinės spalvos: geltona – žalia – raudona. Lietuvio tautinė šventė – Vasario 16-oji. Lietuvio šūkis: „Lietuviais esame mes gimę, lietuviais turime ir būt!“

13

Lietuvis yra lojalus savo gyvenamajam kraštui. Lietuvio santykius su nelietuviu nustato artimo meilė ir pagarba kiekvieno žmogaus laisvei, garbei, gyvybei, sveikatai ir turtui.

Vyriausiasis Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas
Tremtyje, 1949 m. birželio 14 d.

3.1. LIETUVIŲ CHARTA – POKARIO IŠEIVIJOS GYVENIMO KELRODIS IR TIKSLAS

Lietuvių charta buvo sukurta ir pasirašyta 1949 metais Vokietijoje. Ji padėjo suburti išeivijos lietuvius į Pasaulio lietuvių bendruomenę ir skatino jų veiklą. Lietuvos Prezidentas Valdas Adamkus, 1999 m. švenčiant Lietuvių chartos 50-metį, kalbėjo: „Parašytas Vokietijoje dokumentas jungė visos Tautos – Rusijos okupuotos Lietuvos ir beteisių Sibiro tremtinių – rūpesčius, reišė valią, viltis. Apie jį negalima kalbėti tik būtuojų laiku. Šiandien jame galime rasti dvasinę atramą, ne vieną atsakymą į kilusius klausimus... Lietuvių charta prieš penkiasdešimt metų nubrėžė savitos pasaulio bendruomenės ir lietuvių išeivijos gaires. Išeivijos būtis buvo susieta su pavergtos tėvynės likimu, ilgamete jos laisvės byla“ (Adamkus V // Saulė Pauliuvienė. Tautinis solidarumas prieš 50 metų laikytas didžiausia vertybe // *Lietuvos aidas*, 1999, rugsėjo 15, p. 2).

Iškilmėse dalyvavęs Pasaulio lietuvių bendruomenės valdybos pirmininkas Vytautas Kamantas, Seimo pirmininkui įteikdamas Lietuvių chartos tekstą, sakė, kad „ji įpareigojo lietuvių tautą amžinai išlaikyti tautinę gyvybę, kalbą, tautines ir valstybines tradicijas, šeimą, kultūrą, mokyklą, spaudą, solidarumą ir kitas vertybes... Kiekvienas Lietuvių chartos straipsnis buvo ir yra kasdien įgyvendinamas 30 kraštų Pasaulio lietuvių bendruomenės šeimose nuo Argentinos ir Australijos iki Venesuelos ir Vokietijos. Lietuvių tauta yra viena ir nedaloma, nesvarbu, kur gyvename. Mus sieja lietuvių kalba, praeitis, giminės ir Lietuvių chartos tikslai. Visi esame lygūs, tos pačios tautos vaikai“ (Ten pat). „Lietuvos aido“ korespondentei, cituojamo straipsnio autorei V. Kamantas kalbėjo, kad „asmeniškai jam Lietuvių charta yra gyvenimo kelrodis ir tikslai. Ji rodo, kaip gyventi, dirbti, padėti Lietuvai, išlikti lietuviu, auklėti vaikus ir anūkus“ (Ten pat).

Seimo pirmininko pavaduotojas Arvydas Vidžiūnas kalbėjo, kad „Charta buvo žodis, po kurio buvo veiksmas – gimė Pasaulio lietuvių bendruomenė. Lietuviai svetur tvirtai nusprendė neišnykti ir pareiškė esą atsakingi už tautos ir valstybės likimą. Tremtį jie suvokė kaip galimybę padaryti tai, ko nebuvo galima padaryti tėvynėje. Lietuva tapo matoma, girdima ir suprantama net už neperskeliamų geležinių uždangų. Lietuvių išeivija tikėjo pasiekianti Lietuvos nepriklausomybę. Tai buvo deklaruojama jau tada, kai būsima didžiųjų pasaulio valstybių Atlanto chartija laisvę ir nepriklausomybę tautoms tik žadėjo, Jungtinėse Tautose vyravo SSRS veto, kai nebuvo užsimenama apie Baltijos šalių okupaciją. Pasaulio lietuvių bendruomenė tada tapo ir liko Lietuvos atspindžiu pasaulyje“, – kalbėjo parlamentaras.

Seimo pirmininkas prof. Vytautas Landsbergis sakė, kad „Chartos kūrėjai Vakaruose galėjo tikėtis tik stebuklo – greito Lietuvos išsivadavimo. Iš tikrųjų šitas dokumentas rašytas ilgas dešimtmečius, kartais vadinamus Vakarų tremtimi. Dabar ją vertiname šiandienos žvilgsniu. Charta skelbė ir mokė, patarinėjo ir liepė. Dokumente paprastais žodžiais kalbėta apie tautos teisę gyventi ir išlikti. Kas nors galėtų pasakyti – tai senų laikų ar atskiro krašto dokumentas: Lietuva liko savo žemėje – nebėra kuo rūpintis. Tačiau Lietuvių chartos nuostatos nepaseno ir niekotai Lietuvai jos aktualios. Kiek turime tėvynainių, nelojalių Lietuvai, niekinančių ir plūstančių ją? Dažnai pasigendame čionykščio lietuvių pagarbos tautiečiams, jeigu skiriasi pažiūros ir amžius. Iš kur atsirado naujieji lietuviai – gal tai ateiviai iš kitos šalies ar civilizacijos? Kas jiems parašys elgesio chartą?“ (Ten pat).

VYTAUTAS ALANTAS

„Tautinės ideologijos rėmuose gali sutilpti visokių pažiūrų bei konfesijų tautiečiai, net ir mažumos. Bet kai tu eini į tautos Panteoną svarstyti ir spręsti bendrų valstybės klausimų, palik už durų partines programas ir konfesijas ir vieningai kelk ranką už bendrą tautos ir valstybės labą.“

Vytautas Alantas

Vytautas Alantas

Jis pratęsė neoromantikų tradiciją išėivijoje, parašęs dviejų dalių istorinį romaną „Šventaragis“. Jame pasakojama apie viduramžių Lietuvą, karalių Mindaugą: jo pastangas įkurti Lietuvos valstybę, gilią diplomatiją, siekiant suvienyti susipriešinusius Lietuvos kunigaikštukus, kurie, kaip ir dabar skirtingų partijų vadai, troško būti vienvaldžiais ir vieninteliais valdžios solistais. Tai idealistų ir kietų kovotojų charakteriai, būdingi ir vėlesnių laikotarpių lietuviams, kovojusiems už savo laisvę, išlikimą ir garbę.

Romanas ir sumanytas buvo, kad ne tik papasakotų, bet ir pamokytų, pagal himno žodžius, „Iš praeities tavo sūnūs te stiprybę semia“. Romane – laisvės ilgesys, ryžtas aukotis už Tėvynės laisvę, už lietuvių tapatybės išsaugojimą, kad ir kokios negandos ištiktų mūsų tautą.

Tokias pat idėjas Vytautas Alantas skelbė ir savo publicistikoje. Ištikimas Vlado Pūtvio-Putvinskio mokinys, tautinės ideologijos puoselėtojas ir saugotojas, Vytautas Alantas visą savo

sąmoningą gyvenimą neturėjo kitos Mūzos – tik Lietuvą ir jos laisvės žvaigždę.

Vytautas Alantas-Jakševičius gimė 1902 m. birželio 18 d. Sidabrave, Naujamiesčio valsčiuje. Mokėsi ir baigė Šiaulių gimnaziją. Būdamas ketvirtoje klasėje, jis su ginklu rankose savanoriškai išėjo ginti Lietuvos laisvės 1918–1920 m. laisvės kovose. Vienerius metus studijavo Kauno universitete. Mokytojavo Plungės gimnazijoje. 1925 m. įstojo ir 1929 m. baigė Monpeliero universitetą Prancūzijoje. Grįžęs iš Prancūzijos į Lietuvą 1930–1934 m. dirbo naujienų ir telegramų agentūroje ELTA prancūzų skyriaus redaktoriumi. 1934–1939 metais buvo „Lietuvos aid“ vyriausiasis redaktorius. 1936 m. buvo apdovanotas Vytauto Didžiojo ordinu už nuopelnus žurnalistikai. 1941–1944 m. – Vilniaus valstybinio teatro direktorius. Vytautas Alantas buvo vienas žymiausių tautinės kultūros ir tautininkų kultūros politikos ideologų. Dar anoje nepriklausomoje Lietuvoje išleido apsakymų rinkinius „Artisto širdis“ (1930), „Tarp penkių ir septynių“ (1934), publicistikos knygą „Žygiuojanti tauta“ (1939), sukūrė pjesių. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, nuo 1949 m. gyveno Amerikoje. 1967–1971 m. buvo Lietuvių žurnalistų draugijos pirmininkas. Išėivijoje parašė romanus: „Pragaro pašvaistės“ (1951), „Tarp dviejų gyvenimų“ (1960), „Amžinasis lietuvis“ (2 d., 1972), „Šventaragis“ (2 d., 1972–1974), „Liepkalnio sodyba“ (1977), „Aušra Paliūnuose“ (1986), novelių rinkinius „Ant siūbuojančios žemės“ (1946), „Svetimos pagairės“ (1954), „Nemunas teka per Atlantą“ (1970), „Atspindžiai ūkanose“ (1976), „Gelmių balsai“ (1984), apybraižą „Romas Kalanta“ (1976), dramų, eilėraščių.

Romanuose vaizduojama Lietuvos senovė, aukštinama baltų kultūra, daug sentimentų skirta anos nepriklausomos Lietuvos ūkio ir kultūros strategijai, tautinei mokyklai, rašoma apie Lietuvos partizanų priešinimąsi okupacijai, šlovinamas jų žygdarbis, atskleidžiamos išėivijos lietuvių kultūrinio gyvenimo aktualijos ir problemos. Novelėse vyrauja romantinės meilės kolizijos, melodramiškumas.

Lietuvoje žurnalisto Algimanto Zolubo dėka plačiau žinomas tik Vytauto Alanto publicistikos rinkinys „Tauta istorijos vingiais“ (1991). Iš jo straipsnio ir sužinojome, kad Lietuvoje 1992 metais pasirodė fotografuotinis knygos leidinys. Knygos pratarinėje jos autorius rašė: „Knygą rašiau nežinau kiek metų. Kartais pagalvoju, tarsi būčiau rašęs visą gyvenimą... Sunku nusakyti, kada Tautos ideologijos dalykai prasideda ir kada baigiasi. Tauta yra gyvas, nuolat pirmyn žengiantis organizmas, tad ir savaime peršasi išvada, kad tautą reikia nuolat kurti. Po ilgų mąstymų ir gyvenimo patyrimo priėjau išvadą, kad tautai, ypač mažai tautai, neribotas politinis susiskaldymas yra pragaištingas klystkelis į savižudybę. Piliečių politinis savitarpio susiklausymas yra vienintelis kelias į vidaus santvarkos pastovumą; solidarumą bei visokeriopą pažangą, užtikrinančią valstybės saugumą bei gerovę“ (Alantas V. Tauta istorijos vingiais. V., 1992, p. 6).

V. Alanto knyga – svarus indėlis į lietuviškosios tautotyros aruodą. Joje pateikta ypač giliai išmąstyta „tautinės ideologijos“ sąvoka. Jo nuomone, „Tautinė ideologija yra tautos kūrybinės pažangos, santvarkos bei jos aspiracijų linkmės formulavimas“ (Ten pat, p. 9). „Tautinės ideologijos tikslas ir prasmė susmaigstyti į ateitį gaires, kurių prisilaikydami galėtume sėkmingai siekti politinio saugumo, tautinės kultūros suklestėjimo ir medžiaginės gerovės“ (Ten pat, p. 12). „Tautinės ideologijos vienas svarbiausių uždavinių yra rūpestingai smaigstyti tautinės kultūros gaires, kaip pagrindinius tautos gyvybės Likimo kelrodžius“ (Ten pat, p. 145). „Ideologija nėra vien tik gerų norų bei intencijų formulavimas ir deklaravimas: ji yra drąsus ir atkaklus ryžtas daryti perversmą savo galvosenoje ir telkti visas jėgas dideliame tikslui siekti“ (Ten pat, p. 13). „Tautą reikia nuolat kurti, o tai reiškia, jog ideologija nėra sustabarėjusi į geležinius rėmus įrėminta doktrina, o gyva, besikurianti, atsinaujinanti pasaulėžiūra, atremta į tvirtą tautinį pagrindą“ (Ten pat, p. 9). „Be supratimo, kur ketinama eiti, nėra pasaulėžiūros, o tuo pačiu ir ideologijos. Priešas mūsų tautą per

prievartą nuvairavo žalinga kryptimi. Mūsų uždavinys bus išdraskyti jų gaires ir susmaigstyti savas“ (Ten pat, p. 10). „Patriotizmas yra neatsiejama tautinės ideologijos dalis“ (Ten pat, p. 11).

Giliu V. Alanto įsitikinimu, tautinė ideologija yra kelio ieškojimas, siekiant išeiti iš Rytų ir Vakarų kryžkelės, iš mums nepalankių geopolitinių sąlygų ir lemties mūsų gyvenimą tvarkyti kitiems, „kol galų gale mus galutinai sumals kaimynų imperializmo girnos“. Mums būtina „įsisprausti į kietus tautinės drausmės rėmus, norint išvengti pavojų ir išlaviruoti į saugų krantą“ (Ten pat, p. 12). Jo manymu, tautinė ideologija – tai Rubikonas, prie kurio turi pritilti nuomonių priešingybės ir visi jungtis į bendrą žygį. „Tuo atveju dingsta pozicija ir opozicija ir visi piliečiai susiburia aplink Tautos židinį. Ta prasme tautinė ideologija yra ideologijų ideologija, vienijanti ir cementuojanti piliečius aplink tautos kamieną, kuris gali išleisti daugybę atžalų. Mylėti tautą reiškia jai tarnauti. Patriotizmas – tai meilė, pasiaukojimas ir atsidavimas Tėvynei; siekimas jos visokeriopos gerovės; pastangos išvystyti tautos kūrybinę galią, ginti jos laisvę“ (Ten pat, p. 32). Lietuvių tauta už savo laisvę ir savo valstybės nepriklausomybę, praradusi 6000 savanorių Lietuvos nepriklausomybės kovose 1918–1920 m. ir Tautos sukilime 1941 m. birželio 22–28 dienomis, 30 000 Lietuvos partizanų gyvybių ir šimtus tūkstančių Tautos vaikų, moterų ir senelių gyvybių Sibiro platybėse – yra unikali tauta pasaulyje, todėl, jai kuriant savo tautinę valstybę ir tautinę ideologiją, į jokių kitų tautų patirtį dairytis nereikia, „jokių svetimų virtuvių prieskonių nereikia“ (Ten pat, p. 35). Kitos tautos gali tik iš mūsų pasimokyti, o ne mes iš jų.

Knogos autorius lietuvių tautinėje ideologijoje išžvelgia du svarbiausius jos bruožus – tautiškumo ir tikėjimo sintezę: „tikėjimas remia Tėvynės meilę; tėvynės meilė remia tikėjimą. Tikėjimas padėjo daugeliui pakelti kančias už Tėvynę“ (Ten pat, p. 37).

Kitas lietuviškos tautinės ideologijos bruožas, paveldėtas iš protėvių, tai lietuvių pasaulėjautos panteizmas. Senovės lietuviai

gamtą tapatino su dievybėmis ir garbino ją kaip nežemiškų būtybių įsikūnijimą. Gamta lietuvių žavėjo ir žavi ne tik savo išoriniu pavidalu, bet ir traukia jį savo vidiniu slėpingumu, kur baigiasi tikrovė ir prasideda mistika. „Tuo požiūriu tautos meilės ideologija yra apšviečiama gamtos meilės atošvaisčių, kitaip sakant, iš lietuvių sąmonės dar toli gražu nėra dingęs panteistinis gamtos supratimas ir išgyvenimas“ (Ten pat, p. 41).

Visais amžiais lietuvių tauta buvo žemdirbių tauta. Tautos meilė visada buvo tapatinama su valstybės ir žemės meile. Ta kibirkštėlė išliko gyva žemdirbio lietuvių sąmonėje per visus politinius kataklizmus. Kaimas buvo tas podirvis, iš kurio prasikalė tautiškumo daigai, ištryško nuostabus kaimiečių veržimasis į mokslą, buvo lemiamas žingsnis sąmoningo tautiškumo link.

Lietuvos istorija įtikinamai rodo, kad dar iki lietuviško kaimo sąmonėjimo joje buvo 200 metų laikotarpis nuo karaliaus Mindaugo iki kunigaikščio Švitrigailos, kai lietuviai kovojo dėl savo valstybingumo, ugdė politinį tautiškumą – nacionalizmą. Netgi LDK laikais sulenkęję bajorai mėgo didžiulis savo buvusiu valstybingumu ir kilme iš lietuvių (Ten pat, p. 18–19).

Lietuvos kaimą pabudino „Aušra“ ir „Varpas“. Kaimiečiai, kartais ir labai sunkių gyvenimo sąlygų prislėgti, savo gyvenimo tikslu laikė vaikus leisti į mokslus. Iš jų ir išaugo kovotojai su okupacine rusų valdžia. Aušrininkai, vildamiesi atgauti spaudą per švietimą, kaip rašo Vytautas Alantas, iš pradžių prieš valdžią „nesišiaušė, bet pamatę, kad šilkinų pirštinaičių taktika nieko nepadedą, pradėjo atvirą kovą“ (Ten pat, p. 29). Ir laimėjo. Pasipriešinimo centru vėlgi tapo kaimas. Kaip tik jis davė Lietuvai tūkstančius knygnešių, lietuviškos spaudos platintojų ir lietuviško rašto mokytojų – daraktorių. Pasipriešinimas pareikalavo daug aukų, tačiau jis pagimdė ir užaugino lietuvių patriotizmą, kuris giliai įleido šaknis lietuvių pasaulėžiūroje. Remdamasis lietuvių kaimiečių inteligentų patriotizmu dr. Vincas Kudirka kanonizavo Lietuvos praeitį „Tautiškos giesmės“ žodžiais:

*Lietuva, Tėvyne mūsų,
Tu didvyrių žemė.
Iš praeities tavo sūnūs
Te stiprybę semia* (Ten pat, p. 29).

Patriotizmas lietuvių tautoje išsikristalizavo į herojiškiausią Tėvynės meilės idealą.

Kaip ir daugelis tautotyrininkų, Vytautas Alantas domėjosi ir savo knygoje pateikė pakankamai gerai argumentuotą išvalgą apie lietuvių tapatybę. Apibendrinęs daugybę iki jo skelbtų šaltinių, jis padarė išvadą, kad būdingiausi tipiško lietuvių bruožai yra: 1) kovingumas; 2) dosnumas ir imlumas; 3) polinkis į meną; 4) neužmiršimas jam padarytos skriaudos; 4) drąsa pasitinkant įvairiausias audras; 5) drungna lietuviybė, su kuria jis lengvai išsiskiria ir ją išduoda ir 6) „Aktyvios kovos lauke mes didvyriai ir laimėtojai, pasyvios – parsidavėliai ir pralaimėtojai“ (Ten pat, p. 94).

Ši paskutiniji lietuvių bruožą ypač ryškiai pademonstravo anos nepriklausomos Lietuvos seimokratija 1922–1926 metais, susiskaldžiusi į daugybę viena kitos nekenčiančių ir viena prieš kitą šlykščiausiais metodais kovojusių partijų, atvedusių Lietuvą į katastrofą. Ar ne tokią pačią situaciją matome ir dabar nepriklausomos Lietuvos Seime, kai demokratija tarpusavyje besiriejančių seimūnų yra paversta seimokratija, kur homo homini lupus est?

Rašytoja Alė Rūta Vytauto Alanto šimtųjų gimimo metinių proga rašė, kad „Rašytojo gyvavimas tautoje nesibaigia jo fizine mirtimi... knygų, paskaitų, kalbų mintys ir idėjos tebėra lietuvių tautoje – žmonių atminty ir širdyse. Yra jį gerbusių skaitytojų ir jo idėjų pildytojų gyvenime, kurių kūryboje kartojasi ir sklinda rašytojo V. Alanto senosios Lietuvos, jos herojų išaukštinimas ir pasigrožėjimas jais laisvos valstybės (ir norinčios amžiais būti laisva!) gyvenime“ (Rūta A. Vytautas Alantas – dramaturgas, rašytojas, publicistas // *Draugas*, 2002, balandžio 20, p. 1). Deja, Lietuvoje rašytojo Vytauto Alanto mes dar nepažįstame. Mes tik dabar jį atrandame.

Kaip rašo Alė Rūta, „Lietuvai atgavus nepriklausomybę, prieš pat rašytojo mirtį teko su juo kalbėti telefonu. Aišku, jis džiaugėsi Lietuvos išsilaisvinimu iš raudonojo okupanto, tačiau liūdnai pranašavo: „Lietuvai bus dar ilgai sunku atsigauti, dar teks patirti daug vargų ir kančių... Bet ar gali idealistas netikėti galų gale gėrio pergale?“ (Rūta A. Ten pat).

Rašytoja Alė Rūta prisimena Vytautą Alantą kaip įdomią, savigarbę ir santūrią asmenybę, kuris, beje, buvo ištikimas tiems, kuriuos gerbė, su jais mėgo bendrauti – dažnai ir nuoširdžiai; buvo įdomus kalbėtojas – viešai, o draugiškuose pobūviuose būdavo linksmas, turėjo skoningą ir spalvingą humoro jausmą.

Ilgai ir sunkiai sirgęs (jaunystėje sunkiai dirbo „Ford“ automobilių fabrikuose) rašytojas Vytautas Alantas mirė 1990 metų balandžio 23 d. Detroite (Mičigano valstija).

Jo pageidavimu, žmona Irena jo palaikus parvežė į Lietuvą ir 1992 m. birželio 15 d. palaidojo Petrašiūnų kapinėse.

Apibendrinęs savo tyrimus, knygos autorius padarė išvadą, aktualią ir mūsų dienoms: „Tauta prisikėlė iš numirusių, atkūrė savo valstybę ir vėl jos laisvė dingo raudoname potvinyje. Kitaip sakant, mes išgyvenom laisvos valstybės atsikūrimo džiaugsmus ir laidotuvių maršo tragediją...“ (Ten pat, p. 222).

Rašytojas knygą baigia optimistine gaida: „Lietuvybė yra tas Tautos žiedas, kuris atlaikė žiauriausius istorinius klimatus nenuvysdamas. Jis laisvai žydėjo imperijos laikais ir plačiai išsiskleidė atsikūrusioje Lietuvos valstybėje. Išsivadavus tautai iš Kremliaus pančių, išauš ir trečioji gadynė, kai lietuvių žiedas galutinai išsiskleis“.

Tikėkime tuo, būkime idealistai!

DR. JUOZAS GIRNIUS

*Apie žymiausių lietuviškosios išeivijos tautotyryninką filosofą
Juozą Girnių, minint jo mirties 15-ąsias metines*

Juozas Girnius

širdyje; rašė tik lietuviškai ir tapo vienu iš žymiausių tautotyryninkų, tęsusių išeivijoje Lietuvos filosofų Vydūno, Stasio Šalkauskio, Antano Maceinos inicijuotą ir subrandintą tautotyros idėjų programą. Nepaisant karo, tremties sunkumų ir kitokių to meto politinių, ekonominių bei socialinių kataklizmų, jis jautė pareigą savo tautai ir savo pavergtai Tėvynei dirbti be atvangos, kovoti už jo Tautos išlikimą, tęsiant savo mokytojų pradėtą darbą – kurti lietuviškosios tautotyros teorinius pamatus. 1947 m. buvo išleista jo pirmoji knyga „Lietuviškojo charakterio problema“, „Tautiniai mūsų uždaviniai tremtyje“ (1947), „Žmogaus problema technikos amžiuje“ (1948, išspausdinta 1998), „Laisvė ir būtis“ (daktaro disertacijos „K. Jasperso egzistencialistinė filosofija“, apgintos 1951 m. Monrealio universitete, Kanadoje, rankraščio santrauka, 1953), „Tauta ir tautinė ištikimybė“ (1961, ją latvių

„Ateitis kuriama tik kovoje“ – šie Juozo Girniaus žodžiai – visos jo mokslinės kūrybos svarbiausias leitmotyvas, ypač akcentuotas jo monografijoje „Tauta ir tautinė ištikimybė“ (Čikaga, 1961; išleista mecenuojant kunigui dr. Petruui Celiešiui, nuo 1950 m. dirbusiam lietuvių parapijoje East Chicago).

Nors dr. Juozas Girnius gyveno ne Lietuvoje, ne savoje žemėje ir ne savo tautoje, jis visą gyvenimą nė minutės nenustojo būti lietuvis: gyveno tautai, su tauta

mokslininkas J. Zarinis išvertė į latvių kalbą ir išleido 1963 m.), „Žmogus be Dievo“ (1964), „Idealas ir laikas“ (1966), „Pranas Dovydaitis“ (1975). Net jeigu ir nebūtų parašęs kitų kūrinių, tik „Tauta ir tautinė ištikimybė“, dr. Juozas Girnius amžininkų ir ateities kartų mokslininkų būtų laikomas vienu žymiausių Lietuvos mokslininkų, nes moksle nėra kilnesnio, tauresnio ir reikšmingesnio darbo, kaip pastanga suvokti savo Tautą ir savo Valstybę, siekiant jų išlikimo pasaulio tautų, atsirandančių ir išnykstančių, bendrijoje.

Juozas Girnius gimė 1915 m. gegužės 23 d. Sudeikiuose, Utenos r. Baigė Utenos „Saulės“ gimnaziją. 1931 m. įstojo į Vytauto Didžiojo universitetą, Teologijos filosofijos fakultetą. 1936–1938 m. studijavo Freiburgo (lankė filosofo M. Heidegerio paskaitas; parašė pirmąją savo knygą „Heidegerio egzistencialinės filosofijos pagrindai“ (1936; išleista 2002 m.), Liuvono ir Sorbonos universitetuose. Dalyvavo ateitininkų veikloje, Lietuvoje buvo vienas iš šios organizacijos ideologų. 1941–1944 m. dėstė VDU. Bendradarbiavo žurnaluose „Logos“, „Židinyš“, „Į Laisvę“. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją. Iki 1949 m. mokytojavo lietuviškose gimnazijose Vokietijoje. 1949 m. persikėlė gyventi į JAV. 1955–1958 m. – JAV Lietuvių bendruomenės tarybos narys, 1959–1964 m. – Lietuvių fronto bičiulių tarybos narys, 1963–1967 m. – Ateitininkų federacijos vadovas, nuo 1950 m. – žurnalo „Aidai“ redkolegijos narys. 1952–1965 m. žurnalą redagavo Juozas Girnius, L. Andriekus ir A. Nyka-Niliūnas, vyr. redaktorius A. Vaičiulaitis. 1965–1980 m. Juozas Girnius – vyriausiasis „Aidų“ redaktorius, nuo 1953 m. – „Lietuvių enciklopedijos“ redaktorius, „Literatūros lankų“ redakcinio kolektyvo narys (Vasiliauskienė A. Dr. Girnius: konferencija filosofo gimtinėje // *Lietuvos aidas*, 2005 rugsėjo 17, p. 6). Parengė spaudai S. Šalkauskio „Raštų“ 2 tomus (1986–1991). Apdovanotas Lietuvos Didžiojo Kunigaikščio Gedimino 4 laipsnio ordinu (1994).

Dr. Juozo Girniaus monografija „Tauta ir tautinė ištikimybė“ – tai fundamentalus teorinis tautotyros veikalas, parašytas to meto

pasaulio tautytyros kontekste, lyginant, papildant ir patikslinant lietuviškosios tautytyros, plėtotos prieškario Lietuvoje, pagrindinius teorinius rezultatus, sąvokas, praplečiant jų sistemą ir patikslinant jų apibrėžimus, Europos tautytyros pasiekimų kontekste patikslinant jų vidinius ryšius ir įtraukiant iki jo nenagrinėtus tyrimo objektus, tautos bei mokslo apie ją išlikimo galimybėmis svetur, tremtyje arba emigracijoje. Monografijos tekstas persunktas savo Tėvynės patrioto ir piliečio nerimu dėl jo Tautos žmonių išlikimo nenutautėjus savo okupuotoje Tėvynėje, nes „lietuvių tauta istoriniame vyksme gali ir išnykti“ (Girnius J. Tauta ir tautinė ištikimybė. Čikaga, 1961, p. 6–7).

Tautos išlikimą ir jos buvimą pasaulyje kuo ilgesnį laiką mokslininkas mato tik nuolatiniame Tautos žmonių budėjime, stebint ir laiku išsiaiškinant Tautai gresiančius pavojus, ypač nutautėjimo, atpažįstant tų gresiančių pavojų pagrindinius veiksnius, jų reikimosi formas ir priežastis ir laiku juos šalinant, t.y. nuolat kovojant už Tautos išlikimą. Tačiau, kaip knygos pratarmėje rašo jos leidėjas dr. Vytautas Vardys, „Šiais dramatiniais nacionalizmo ir tarptautiškumo įtampos laikais budėjimas neįmanomas be atsakymų į pamatinius klausimus, liečiančius tautą, jos esmę, jos santykį su gyvu, egzistuojančiu asmeniu. Tie atsakymai reikalingi tautos gyvybei pratęsti“ (Vardys V. Įvadinis žodis // Ten pat). Į tuos klausimus ir atsako dr. Juozo Girniaus knyga „Tauta ir tautinė ištikimybė“.

Nors knyga buvo parašyta ir išleista 1961 metais, jos pagrindinės mintys ne tik neprarado reikšmės, bet tapo dar aktualesnės šiandieninėje Lietuvoje, kai iš šalies jau emigravo pusė milijono jaunų žmonių ieškoti sotesnės duonos kąsnio ir laimės svetur.

Todėl šviesaus atminimo mokslininko dr. Juozo Girniaus nerimas dėl Tautos ateities mūsų laikais mąstantiems tautos žmonėms yra puikiai suprantamas.

Knygą sudaro jau minėto Vytauto Vardžio ir Stasio Barzduko įvadiniai žodžiai (Barzdukas S. „Tikėjimas neviltyje ir ištikimybė

pavojuje“. Ten pat, p. 10–14), ir 4 pagrindinės knygos dalys: 1. Tauta. 2. Tautinė ištikimybė svetur. 3. Tautinės ištikimybės pagrindai ir 4. Rezistencinis tikėjimas kaip tautinės ištikimybės siela.

Pirmojoje dalyje knygos autorius nagrinėja pagrindinių tautotyros sąvokų sistemą: „bendruomenė“, „tauta“, „tautinė sąmonė“, „tautinė kultūra“, „tautinė valstybė“, „patriotizmas“, „kosmopolitizmas“, „nacionalizmas“, „nutautėjimas“. Jų analizę pagal dr. Juozą Girnių pateikiau savo straipsniuose, spausdintuose „Lietuvos aide“ (Voverienė O. Ar sugebėsime išsaugoti tautos atmintį ir tautinę savimonę? // *Lietuvos aidas*, 2001, lapkričio 26, p. 8; Tautiškas ir nacionalizmas // *Lietuvos aidas*, 2002, rugpjūčio 26, p. 5; Nutautėjęs lietuvis slaviška dvasia // *Lietuvos aidas*, 2004, sausio 24, p. 12; Nutautėjimas // *Lietuvos aidas*, 2004, sausio 20, p. 9; Šių dienų lietuviškasis tautiškas ir nacionalizmas // *Lietuvos aidas*, 2002, rugsėjo 2, p. 7; Tautiškas – vertybė globalizacijos kontekste // *Lietuvos aidas*, 2002, gegužės 25, p. 7; Tautos idėja – pati naujoviškiausia, gyvybingiausia ir perspektyviausia // *Lietuvos aidas*, 2004, birželio 12, p. 11; Tautos gyvybės šaknys – jos kultūroje // *Lietuvos aidas*, 2005, kovo 31, p. 8; Tautinė ideologija ir valstybingumas // *Lietuvos aidas*, 1999, kovo 4, p. 16; Tautinis mentalitetas ir jo deformacijos // *Lietuvos aidas*, 2001, spalio 27, p. 8; Tauta yra valstybės suverenas ir jos žodis turi būti lemiamas // *Lietuvos aidas*, 2004, spalio 12, p. 5 ir t.t.). Kai kuriuos straipsnius pateikiu šioje knygoje, tačiau didžioji dalis informacijos, paskelbtos minėtose publikacijose, lieka už knygos ribų kaip praradusi aktualumą, buvusį aštrų savo laiku.

Šioje dalyje dr. J. Girnius taip pat nagrinėja ir šių sąvokų vidinius ryšius, tokius kaip bendruomenė ir organizacija, jas suprantant kaip visuomeniškumo lytį, o žmogų kaip visuomeninę būtybę; tauta ir valstybė, akcentuodamas tautos bendruomeninį pobūdį, o valstybės – organizacinį; tauta ir kultūra, tautinę kultūrą vadindamas objektyviausiu tautos pagrindu, tauta ir asmuo, kur tauta

yra įvardijama kaip moralinė bendruomenė, o tautinė sąmonė – kaip subjektyvusis tautos pagrindas; patriotizmas iškeliamas į tautos moralinio ir dvasinio ryšio statusą.

Visas skyrius yra skiriamas patriotizmo, kosmopolitizmo ir nacionalizmo sąvokų analizei. Nutautimas vadinamas tautinio neįjautrumo viena iš priežasčių (egoizmo, sumaterialėjimo, dvasinumo praradimo, pasidavimo svetimos šalies kultūrinei įtakai, kosmopolitizmo ir t.t.), o patriotizmas suprantamas kaip dorinis asmens įsipareigojimas tautai, kaip žmogaus gyvenimo prasmės realizavimas.

Sąvoką „tauta“ J. Girnius apibrėžia kaip „prigimtinę bendruomenę“. „Bendruomenė yra visa, kas yra natūralu ir spontaniška“, o „organizacija – visa, kas yra sukurta (socialinės technikos prasme)“ (Ten pat, p. 27). Kultūra yra žmogaus atskirties iš viso biologinio pasaulio pagrindas, antroji „žmogaus prigimtis“. Tačiau ji priklauso ne atskiram žmogui, o visiems drauge dėl to, kad ji yra pačių susikuriama, o ne gimimu suteikiama“ (Ten pat, p. 29). Žmogus, perimdamas kultūrą, išauga į savo amžiaus žmogų, tampa kultūrine būtybe. „Būti kultūrine būtybe lygu būti visuomenine būtybe, esmiškai susieta su kitais“ (Ten pat). Laikydami kultūrą savo egzistencijos pagrindu, mes esame ne tik nuo kitų priklausomi, bet ir esame kitiems įsipareigoję. Solidarumas ūkinėje bei kultūrinėje veikloje įpareigoja moraliniam solidarumui. Moralinis solidarumas – „...tai ta vidinė kultūra, kurią vadiname dora, arba moraline kultūra. Kaip viena prasme žmogus pats turi susikurti savo egzistencijos sąlygas, taip antra prasme, jis privalo pats save sukurti vertinga asmenybe“ (Ten pat, p. 21).

Tautiškumo žiedai – kilmė, kalba, tradicijos, gyvenimo būdas, bendras likimas, istorija. „Be savos valstybės tauta negali būti laisva. Valstybė yra ta organizacija, kuri įgalina tautą laisvai gyventi ir laisvai kurti tautinę kultūrą. Tautos laisvė – jos valstybinė nepriklausomybė“ (Ten pat, p. 58, 59). Laisva tauta nepriklausomoje valstybėje – toks yra visų tautų autentiškas principas ir

politinis idealas. Tačiau kur yra laisvė, ten yra ir kova, nes visada tikrovėje vienu laisvė yra ribojama kitų laisvės. Tautos istorija – tai jos kovos istorija. Kiekviena valstybė faktiškai remiasi viena kuria tauta, net ir tada, kai joje gyvena ir daugiau tautų.

Tautinis idealas įprasmina visą lietuvių tautos gyvenimą. Tikėjimas tokiu idealu ir jo siekimas palaiko gyvą tautinę mūsų dvasią, o kur „dvasia gyva, ji pati randa savo sprendimus“ (Barzdukas St. Tikėjimas neviltyje ir ištikimybė pavojuje // Girnius J. Ten pat, p. 12).

Tautinis valstybės modelis istoriškai susiformavo su demokratinės valstybės samprata.

Demokratiškai laisvės aistrai susijungus su tautiniu jausmu, „Tautos, lyg praregėjo, žvelgdamos į save, susidomėdamos savo praeitimi ir drauge užsiedgdamos tautinės laisvės mintimi. Abstrakčiai suvoktą valstybę pakeitė tautinės valstybės modelis. XIX a. kilo visa eilė tautinių revoliucijų Vokietijoje, Vengrijoje, Italijoje. Ir nors jos buvo paskandintos kraujyje, tautų laisvės mintis vis giliau ir plačiau skleidėsi žmonių sąmonėje. Dalis tautų išsivadavo ir sukūrė savo valstybes po Pirmojo pasaulinio karo; tačiau didelė jų dalis vėl pateko į komunistinės Rusijos vergiją – po Antrojo. Tautos gyvena, valstybės kariauja“ (Ten pat, p. 42). Po komunistinės Rusijos imperijos subyrėjimo išsivadavusios tautos atkūrė savo tautines valstybes. Tačiau kai kurios iš jų, tarp jų ir Lietuva, dėl pragmatinių tikslų išsižadėjo tautinės valstybės idealų ir siekių ir tapo tik gerovės siekiančiomis valstybėmis. Todėl šiuo metu pralaimi laisvės kovą.

Tikėti Lietuvos istoriniu amžinumu autoriui reiškia „visomis pajėgomis kovoti, kad piktas likimas jos neištiktų, tai visomis pastangomis rūpintis, kad nemirtume Lietuvai, kur bebūtume atsidūrę“. Tikėti lietuviškosios dvasios kūrybiniu nemirtingumu – „tai kiekvienam pagal savo pajėgas įsipareigoti lietuviškosios kultūros ugdymui“ (Barzdukas S. Ten pat).

Tautinėje valstybėje tautos kultūra yra tautos forma, „kuri

materialius tautos siekius sulydo į vieną visumą ir tuo būdu suformuoja tautinę individualybę – tautinę dvasią (R. Eisleris). Kultūra sukuria tautą, nes ji formuoja visus ryšius, kurie tautą sieja“ (Ten pat, p. 79).

Dėl tautinės kultūros stokos Didžioji Lietuvos Kunigaikštystė, nors ir buvo išaugusi į galingą valstybę, jos šviesuomenė iš pradžių pasidavė gudų bei rusų, vėliau lenkų kultūrų įtakai, o liaudis, neturėdama atramos ryškesnėje kultūroje, tirpo kaimynų naudai. Nesukūrę pajėgios kultūros ne tik praradome nepriklausomybę, bet ir atsidūrėme prieš pačios tautinės gyvybės užgesimo grėsmę (Ten pat, p. 81).

Tautinė gyvybė ir vienybė yra susijusios su kultūrine vienybe; kultūra suteikia tautai dvasinę vienybę. „Kultūra tautai yra jos pašaukimas, suteikias jos egzistencijai žmogiškąją prasmę“ (Ten pat, p. 82).

Nepriklausoma tautinė valstybė žmogaus būtį pakeičia galimybėmis, kurių realizavimas priklauso nuo paties individo (Ten pat). Būdamas laisvas žmogus laisvoje valstybėje privalo pats realizuoti savo esmines galimybes ir šia prasme pats save sukurti. Todėl kaip atskiram žmogui, taip ir tautai kyla uždavinys vertingai egzistuoti, o ne tik laike trukti. Vertingai egzistuoti – tai išplėtoti savo galimybes kūrybiniais laimėjimais ir tuo būdu savo trukmę gyvenime pakelti į istorijos rangą (Ten pat, p. 83). Tautai vykdyti savo pašaukimą – tai kurti savo kultūrą.

Tauta kaip tauta papunda tik tada, kai joje subręsta tautinė sąmonė. Kol tautinė sąmonė nėra išsiskleidusi, tol tautos lyg ir nėra, nes ji pati savęs nežino. Čia yra skirtumas tarp minios, etninės bendruomenės ir tautos. Tautą nuo minios ir nuo etninės bendruomenės skiria tautinės sąmonės išsiskleidimas. Tik išsižiebus tautinei sąmonei minia, arba etninė bendruomenė, tampa tauta. „Kultūra kuria tautą, kaip objektą; tautinė sąmonė pažadina ją, kaip subjektą“ (Ten pat, p. 92). Taigi tauta – tai kultūra, tai sąmonė ir valia, sąmoningai savo vienybę teigianti bendruomenė. Tau-

ta susikuria suvokdama pati save ir norėdama būti sąmoninga ir valinga jėga.

Tautos žadintojui tauta yra idėja ir subjektas, ne tai, ką reikia tirti, o tai, ką reikia kurti ir į ką apeliuoti, kad tauta būtų tuo, kuo ji pati privalo būti. Tauta yra lygiai ir objektas, ir subjektas, faktas ir idėja, tikrovė ir uždavinys; „ji turi turėti bendrą garbingų žygių praeityje ir bendrą tikslą dabartyje, būti drauge atlikus didelių dalykų ir norėti dar jų atlikti – štai esminė sąlyga tautai“ (E. Renan).

Nepakanka tautoje tik būti, jai pasyviai priklausyti; privalu jai angažuotis ir išipareigoti. Faktinę tautos vienybę tautinė sąmonė pakeičia moraline vienybe ir įpareigoja asmenį gyventi tautai, būti jai ištikimą, rūpintis jos pažanga, ugdyti broliškumą, etc. Turėdama prieš akis savo pašaukimą, sąmoninga tauta save suvokia ne tik kaip faktą, bet ir kaip uždavinį. Etninės bendruomenės uždavinys – būti, kaip visi, tautos – asmens auklėjimas individualiai atsakomybei ir kūrybinei iniciatyvai. Etninei bendruomenei pakanka konformizmo, tauta remiasi sąmoningu patriotizmu. Tautinė sąmonė individe atsiskleidžia patriotizmu. Patriotizmas tautinę sąmonę padaro dinamine jėga, tautą sulydo į moralinę bendruomenę. Patriotizmas yra tautos širdis (Ten pat, p. 97). Šv. Augustinas pagrindiniu patriotizmo principu paskelbė, o prelatas Mykolas Krupavičius lietuvių kultūroje įtvirtino nuostatą: „Tebūnie tau pirmieji tėvas ir motina, bet Tėvynė tau tebūnie aukščiau ir už tėvus“. To principo laikėsi visi pokario Lietuvos partizanai, ėję ginti ir žūti už Tėvynę ir jos idealus. Tėvynė mylima dėl to, kad ji yra sava, o ne dėl kokių nors istorinių ar pragmatinių jos savybių (joje sukurtos gerovės, žmonių kilnumo, krašto gražumo ar istorijos didingumo, etc.). Tėvynės ir Tautos meilė nėra akla: ji viską mato: ir „didvyrių žemę“, ir Tautos „arielkinius padlicus“, ir žmones, ir jų gerus, ir jų blogus darbus. Mylėti savo Tėvynę ir savo Tautą, tai reiškia kurti ją tokią, kuri būtų verta entuziazmo visu jos plotu. Meilė ne kitus įpareigoja, o pati išipareigoja. Ši pagrindinė tiesa slypi patriotizme. Būti patriotu – tai

pačiam įsipareigoti savo Tautai (Ten pat, p. 114). Tikras įsipareigojimas visuomet reiškiasi per darbą, veiklą ir auką. „Tikra savo Tautos meilė neleidžia nurimti matant joje netobulybių ir ydų; pasitenkinti tuo, kas yra jos gyvenime. Ji verčia kovoti su savo Tautos silpnybėmis ir nevykusiais polinkiais, ją drausminti ir net smarkiau paplakti, kai jos nukrypimai velka ją iš deramos pažangos kelio“ (Cit. pagal St. Šalkauskį, p. 119).

Tokių žodžių ir tokios doriškai subrandintos teorijos kažin ar rasime kurios nors kitos tautos tautotyroje. Turėdami tokį Vinco Kudirkos sukurtą valstybinį himną ir tokią tautotyros teorijos pamatą, kokį yra sukūrę Vincas Mykolaitis-Putinas, Antanas Maceina, Stasys Šalkauskis, dr. Juozas Girnius, Justinas Marcinkevičius ir Romualdas Grigas, esame tikrai stiprūs ir tikrai turime didžiulę potencialią atgavinti savo Tautos galią bei valią, jeigu tikrai laikysimės jų išmąstytų nuostatų ir jas savo gyvenime realizuosime. O tai dabar ir yra svarbiausia.

Kitos trys knygos dalys yra skirtos tautinei ištikimybei, gyvenant svetur. Antroje knygos dalyje analizuojamas tautos ryšys su kraštu; nutautimas – kaip nusikaltimas be kaltės jausmo; bendruomenės nusiteikimas kovoti prieš nutautimą; tautinė lietuvių išseivių santalka – Pasaulio lietuvių bendruomenė (PLB). PLB kaip lietuviškosios išseivijos organizacinė santalka, jos organizacinė forma ir bendruomenės dvasia, ryšys su tauta, vertinant save kaip tautos dalį, o ne atplaišą. Gyvenant tautai, jos idealams įgyvendinti, siekiant tautinio broliškumo, vienybės, solidarumo ir atsakomybės, nevengiant kovos su nukrypimais ir kritikos. Gyvenant lietuviškąja kultūra ir ją kuriant, skleidžiant jos laimėjimus pasaulyje, į mecenavimą žiūrint irgi kaip į kūrybą, auklėjant jaunąją kartą lietuviybės dvasia, ugdant joje lietuviybę per kalbą, tautos istoriją, tautinę kultūrą, tautinį charakterį; stiprinant lietuvišką šeimą, lietuviškas mokyklas, vasaros stovyklas, jaunimo organizacijas, ugdant tautinės ištikimybės idealus, rezistencinį tikėjimą kaip tautinės ištikimybės sielą, asmeninį

idealizmą ir ištikimybę kaip kūrybinę atsakomybę už savo tautos ir Tėvynės ateitį.

Dr. Juozas Girnius mirė 1994 m. rugsėjo 13 d. Bostone. Palaidotas Lietuvoje, Sudeikiuose. Žurnalistė, buvusi „Dienovidžio“ redaktorė Aldona Žemaitytė viename iš savo straipsnių, skirtų filosofo Juozo Girniaus atminimui, pacitavo prof. Juozo Brazaičio „Raštų“ IV tomo eilutes, įtvirtinančias filosofo atminimą, šiais žodžiais: „Dr. Juozas Girnius pataikė suprasti tekamo amžiaus srovę. Suprasti jo idėjinius rūpesčius. Ne tik suprasti, bet juos priimti. Pataikė suprasti ir prisiimti ir šio amžiaus formas ir jomis reikštis. Sakytum, sugebėjo rūpintis šio amžiaus rūpesčiais ir kalbėti šio amžiaus kalba... Dr. J. Girnius yra nusileidęs į savo amžiaus gyvenimo srovę ir savo veiksmus, kartais desperatiškai, dažniau herojiškai mėgina srovei vadovauti, įspėdamas nuo povandeninių uolų, rodydamas švyturius...“ (Brazaitis J. Cit. pagal A. Žemaitytės straipsnį In Memoriam // *Dienovidis*, 1994).

Tarsi testamentinį perspėjimą išeinantiems dabar iš Lietuvos filosofas paliko žodžius: „Savo versmių vanduo gaivesnis už svetimų šalių vyną, savajai tautai laimėtoji šviesa brangesnė už pasaulinio garso vardą. Tebūnie pirmuoju rūpesčiu, kad kūrybinė šviesa neišblėstų mummyse, besistengiant ja svetimuosius nušviesti. Ne pasaulinė istorija ir ne visuotinė kultūra išlaikys mūsų tautą gyvą, o tik mūsų pačių tautinė kultūra“.

Nors Lietuvoje yra išleisti Juozo Girniaus „Raštai“ (4 tomai, V., 1991–2001), mūsų dinamiškame informacijos amžiuje jų, esančių tik bibliotekose, nepakanka, reikėtų dideliu tiražu valstybės lėšomis išleisti knygą „Tauta ir tautinė ištikimybė“, kad ji būtų prieinama visiems dar nevisiškai nutautėjusiems lietuviams, išversti ją į anglų kalbą, kad ji taptų prieinama visoms lietuviškoms diasporoms užsienyje. Tik taip išliksime – patys šviesdamiesi ir šviesdami“ (Juozas Girnius).

BERNARDAS BRAZDŽIONIS

Minint poeto Bernardo Brazdžionio 100-ąsias gimimo metines

Bernardas Brazdžionis

*Tepabunda krūtinės užmige,
Tepradės mūsų širdys vėl plakti,
Ir išėję į vieškelių žygi,
Šviesiu rytu paversim tą naktį.*

Bernardas Brazdžionis

Bernardo Brazdžionio, Lietuvos poetų karaliaus, jubiliejinį renginių maratoną pradėjo kauniečiai, parengę ir išleidę naują jo eilėraščių rinktinę „Sugrįžimas“ (Kaunas, 2003). Vasario 5 dieną Lietuvos ateitininkai (Ateitininkų federacijos pirmininkas Vyngantas Malinauskas) pakvietė į gražų jubiliejinį renginį Vilniaus rotušėje, gražiai pavadintą „Bernardas Brazdžionis – jaunimo idealizmo šauklys“. Vytės Nemunėlio mokyklos pradinukai maloniai nuteikė jų atlikto koncerto programėle, buvo parodyta ištrauka iš dokumentinio filmo „Vėtrose nepaklydęs“, Bernardo Brazdžionio eiles skaitė aktoriai Virginija Kochanskytė ir Petras Venslovas.

Iki šiol tebesiginčijama dėl tikslios Bernardo Brazdžionio gimimo datos. Vieni tvirtina, kad ja reikėtų laikyti vasario 1-ąją, remdamiesi paties B. Brazdžionio liudijimu, kad Jis gimęs per

pačias Grabnyčias; enciklopedijose ir žinyuose nurodyta vasario 14-oji. Manau, tai – ne bėda. Vienas žymiausių mūsų tautos poetų, tribūnų ir šauklių, perėmęs iš Jono Basanavičiaus „Aušros“, Vinco Kudirkos ir Maironio Tautos žadintojų estafetę, švenčiant 100-ąsias jo gimimo metines, tikrai nusipelnė, kad tos dienos tarp vasario 1-osios ir 14-osios būtų užpildytos įvairiais renginiais, minėjimais, koncertais, skirtais šiai iškiliai datai, jo eilėraščių skaitymui.

Lietuvos radijas vasario 1-ąją gražiai paminėjo poetą Bernardą Brazdžionį, įvertino jo didžiulį indėlį į Lietuvos laisvės ir nepriklausomybės kovas, akcentavo jo kaip Tautos šauklio ir tribūno vaidmenį Lietuvos istorijoje. Laidoje dalyvavusi mokytoja iš Kretingos Aldona Krušnevičiūtė (atsiprašau, jeigu nenugirdau ir iškreipiau pavardę – *O. V.*) aiškino, kad B. Brazdžionis, savo laiku garsėjęs kaip tribūnas ir šauklys ir kvietęs į kovą, šiuo aspektu jau prarado savo aktualumą, nes nepriklausomybės kovas jau laimėjome; esame laisvi ir laimingi, ir dabar pačiais aktualiausiais jo kūryboje tampa jo eilėraščiai vaikams, mokantys gražaus lietuviško žodžio ir skleidžiantys gėrį bei grožį.

Visiškai pritariu antrajam mokytojos teiginiui, tikrai taip yra, bet pirmąjį – kategoriškai atmetu. Neturime šiandien nei tikros laisvės, nei tikros nepriklausomybės. Klaidžiojame, kaip ir Brazdžionio eilėraštyje – komunizmo ir rusizmo pavergto proto naktyje. Apie tai liudija mūsų nutautėję ir suzombėję „piliečiai“, keliantys į valdžią svetimtaučius svieto perėjūnus ir nusikaltėlius. Todėl kol kas nė vieno tautos šauklio ir žadintojo kūryba neprarado savo aktualumo ir jo nepraras, kol Tauta neišraus iš savo gyvenimo, protų ir vertybių sistemų pačių baisiausių piktžolių – nostalgijos komunizmui ir rusizmui.

Gaila, kad po Kęstučio Genio, perėmusio iš Bernardo Brazdžionio Tautos žadintojo ir tribūno kūrybos estafetę, mirties Lietuvoje taip ir neatsirado Žodžio, kuris su savo vėliava keltų ir

vestų mus į dvasinį atgimimą ir kovą su komunizmo liekanomis, iki šiol nuodijančiomis mūsų gyvenimą. Todėl tautiečiams, ieškantiems dvasinės atramos, Bernardo Brazdžionio kūryba iki šiol tebelieka neišsenkanti gaivinanti versmė.

Ačiū kauniečiams, pabudusiems ir kenčiantiems dėl Lietuvos nutautėjimo ir daug darantiems, kad tos negandos Lietuvoje liktų mažiau. Ačiū ir už Bernardo Brazdžionio „Sugrįžimą“ (K., 2003).

Šį Poeto eilių rinkinį į gyvenimą palydinti S. Dovydaičio prarmė – reikšminga ir giliamintė. Jis rašo:

„Tabariškių mokyklos salė pilnutėlė. Aš pirmas mokinys ir dar iš tų, kuriuos vežė ir dar veš, ir aš deklamuuju eiles. O už nugaros visas choras pro sukąstus dantis niūniuoja pritardamas:

*...Kalnuos Altajaus pušys, pasilenkit,
Aukštyn tu debesį pakelk, sunkus Dangau...*

Margo šilko suknele salėje sėdi motina mano ir šluosto ašarą neklausnią. O POETO eilės jaudina ir kvapą gniaužia ir įsimena visam gyvenimui:

*...Atgal atgręžk sparnus, vakari vėjau,
Į Baltijos pakrantę baltą grįžk.
Laukuos pavasario kur brolis grūdą sėja.
Sesuo kur ievų kvapsniui veria langus ir duris...*

Ir mes sugrįžom, nors mus degino ir šaudė. Sugrįžom net ir tie, kurie išėję nebuvom. Nors ne visi.

Bet dainos ir Poetai gelbėjo kaip ginklas bunkeriuose šaltuose ir miškuose, kai tvarstėme žaizdas. Ir drėgnuose saugumo karceriuose, kai alpome nuo šalčio ir kančių. Be Poeto eilių nebūtume ištvėrę.

Sugrįžome ir aptvėrėme savanorio kapą. Tik mano Motinos kapas nežinomas... Ir vėl eiles kartoju, čia randu paguodą ir amžiams liks jos nemariai ir Tavo Poete, šviesus atminimas“ (Dovydaičis S. Sugrįžimas. K., 2003, p. 3, 4).

Atmintis atgaivina vaizdą, kai Poetas, tribūnas, sugrįžęs į Lie-

tuva, pakėlęs ranką sveikino savo tėvynę ir beldėsi į mūsų jaunimo, tuntais ir būriais traukiančio į Vakarus laimės ieškoti, sielas, primindamas jiems sunkią pasaulio klajūno dalią, kurią priverstinai teko patirti pokario jaunimui:

*...Ir einu tolyn, kaip vaikas, mielą motiną praradęs,
Be takelio ir be kelio kryžkelėm didžiom einu,
Kaip gimtų namų pakluonėje audros išrautas medis,
Nieku, niekur neprigijęs gyvenu negyvenu.*

*Ypatingai, ypatingai, ypač vieno trokštu –
Kad pavargus nepriглаustų mūsų svetimi kapai,
Kad išvysčiau saulę tekant ant baltų Pažaislio bokštų
Ir kaip gaudžia aleliuja Kauno Katedros varpai.*

Kitame eilėraštyje jaunas poetas, su skausmu širdyje palikdamas tėvynę, klausia:

*Lietuva – mano Šiaurės pašvaistė
Ir gėlė sidabrinių rytų,
Kas krauju tavo veidą nulaistė
Ir ko raudi prie kryžkelės tu?*

*...Ak, norėčiau raudoti iš džiaugsmo
Ir pajust, kad po kojom esi,
Lietuva, žemės žodi švenčiausias.
Lietuva, žemės laimė šviesi...*

Poetas žinojo, kad pavergtai tautai beliko vienintelė vertybė – jos Žodis, ikūnijantis ir dvasios laisvę, ir viltį, ir amžiną Tautos siekį turėti savo laisvą ir nepriklausomą valstybę. Poetas Žodį mato ir kaip jo Tautos ginklą jos kovoje už savo Tautos ir dvasios laisvę:

*O, mūs šventas lietuviškas žodi,
Ilgą naktį vergijoj kalėjęs,
Ne kaip vergas šiandien pasirodyk,
Bet kaip laisvas pavasario vėjas.*

*Šauk į žygi prieš svetimą jungą,
Iš kapų kviesk pakilti vaidilą, –
Apie skaudų likimą ir sunkų
Užmirštųjų dienų teprabyla.*

*O, mūs šventas lietuviškas žodi,
Kaip ramunė mūs žemėj pražydęs,
Iš gimtųjų viensėdžių ir sodžių
Tu, skambėk stebuklingas ir didis.*

Lietuvių pasaulėjautoje mūsų mirusieji neišeina – jie gyvena šalia mūsų, stebi mūsų elgesį ir veiksmus, padeda mūsų nelaimėse ir skriaudose, užtaria prieš Dievą, nes jie arčiau jo ir primena mums mūsų pareigas. Taip ir poetas Bernardas Brazdžionis, stebėdamas iš Anapus mūsų dienų moralinį nuosmukį ir chaosą Tautos dvasioje, beldžiasi į mūsų tautiečių širdis „Paskutinio pasmerkto myriop žodžiu“:

*Man duotas žodis. Laisvas. Paskutinis.
Ir savo kaltę dar, kaip žaizdą užmirštą, nuplėšt galiu.
Akte kaltinamajam pasakyta: nemylėjau aš Tėvynės...
Ne! Mylėjau, bet idealų neišniekinau šventų!*

*Mačiau jos veidą skausmo ir kančios pervertą,
Mačiau vergijoj jos laukus ir miestus jos gražius,
Verčiau kaip kūdikis iš gailėsčio ne kartą,
Ir sąžinės nenunešiau parduot į rinką už grašius.*

*Verčiau kaip kūdikis, bet nešaukiau prieš vėją,
Ėjau tik nešinas tyliu skausmu po krūtine.
Mačiau, kaip brolis broliui laisvę vagia, bet tylėjau,
Kaip be burnos... Aš kaltas. Bauskite mane!*

O kiek dabar kaltųjų-abejingųjų savo Tėvynės likimui Lietuvoje. Kiek jų išduoda Lietuvą visokio plauko perėjūnams,

girtuokliams ir parazitams, ateinantiems į valdžią per rinkimus, kai rinkėjai, neva mylintys Tėvynę, neina balsuoti. Jie pavojingesni už atvirus priešus ir išdavikus. Juos mes pažįstame. O patys pavojingiausi dabar yra abejingieji... Ir šie Poeto žodžiai skirti jiems, besimeldžiantiems svetimiems stabams, garbinantiems svetimas vertybes. Visiškai pritariu Poeto žodžiams – šie miniažmogiai neverti gyvenimo, jų dvasia pasmerkta myriop. Nes ko gi vertas jų gyvenimas? Kokia jo prasmė? Tik – prikimštas pilvas, palepinta papildvė ir dar viena pripildyta tualetu duobė...

Poetas Bernardas Brazdžionis savo tautos atgimimo kelyje mato dvi viena kitą papildančias gaires: Tikėjimą ir Tėvynės meilę.

Pirmasis kelias veda į sugrįžimą prie Dievo, mūsų Tautos amžinąją vertybę:

*Iš Tavo rankos, Dieve, gaunu savo rytą,
Iš Tavo rankos ir šviesi darbų diena,
Iš Tavo rankos man ir laimė mano krito,
Ir praeitis, ir dabartis, ir rytdiena.*

Tik per Tikėjimą Tauta atgaus dvasios ramybę, įvertins ją kaip vertybę. Tik Tikėjimas sugrąžins mūsų Tautai taiką ir teisingumą, mūsų tėviškės sodybų grožį ir paukščio giesmę, ir žydinčios gėlės kvapą, ir grožį, pasitenkinimą tuo, ką turi iš Dievo malonės. Ir tada

*... bus ramu, ir man. Ir mano motinai, ir sesei,
Ir mūs tėvų, ir mūsų protėvių kapams....
Iš Tavo rankų mūsų meilė žemės dvasiai
Ir turtai dangiški mums, bėdiniems vaikams.*

Antrasis kelias į dvasios atgimimą – tai meilė savo tėvynei ir budėjimas jos sargyboje:

*Mirtimi mes užgrūdinti ir mirt nepabūge,
Tik mirtis arba laisvė tebus atgaiva, –
Prieš kiekvieną vergijon grąžinantį smūgį
Smogiam laisvės šventuoju žodžiu: LIETUVA*

*Budi narsūs pilėnai parlamento rūmuos,
Pabudėk, sesuva, irgi mudu eiva.
Dieną naktį ugniakuro kylančiuos dūmuos
Dangų remia vilties ugnimi Lietuva.*

Ir dar apie mūsų dienas ir Viltį, negėstančią, nušviečiančią
kelia ir vedančią:

*Kas paliko sieloj tau tą gilią žaizdą,
Lietuva, juk tai ne tu? Nejaugi Tu?
Pereisi, tikiu, Tu pereisi tą žaizdą
Pro bedugnę vedančiu krantu...*

*Įėjai į tunelį. Diena aptemo
O tačiau dar ne naktis... Dar ne naktis
Pro širdžių girdžiu raudojimą neramų
Šviesą akys, apsiverkę pamatys...*

*Einančią Tave Vilties išgelbės gėlės
Pasodintos... gintos Viešpaties valia
Žiba, žiba, žiba... žiburėlis
Tunelio tamsaus, regiu, pačiam gale.*

Šį eilėrašį poetas Bernardas Brazdžionis padovanojo „Lietuvos aidui“, ir mes, aidiečiai, juo labai didžiuojamės.

2007 m.

ADOLFO IR JADVYGOS DAMUŠIŲ ŠEIMA

Jadvyga ir Adolfas Damušiai

Lietuvai atgavus nepriklausomybę juos visada matydavome kartu. Adolfas Damušis (1908 06 16–2003 02 27) – aukštas, lieknas, besišypsantis, besidžiaugiantis atgauta Lietuvos laisve ir laimėjimais, besisielojantis dėl jos nesėkmių. Ji, Jadvyga Pšibilskytė-Damušienė – visada elegantiška, geranoriška, maloni, balta kaip pavasarį obelėlė ir, atrodo, niekada dėl to nesisielojusi, visada atrandanti gerą žodį sutiktajam, padrašinimą veikloje. Visada malonu buvo juos sutikti Vilniaus ir Kauno universitetų auditorijose, konferencijų salėse, išgirsti jų išmintingą žodį, akinantį neprarasti vilties ir pasiaukojamu darbu greitinti jos realizavimą.

Visiems mums jie atrodė kaip tvirtos lietuviškos šeimos etalonas, į kurį reikia lygiuotis ir imti pavyzdį.

Apie prof. Adolfą Damušį ne kartą rašiau įvairiomis progomis: kaip apie mokslininką (Žymieji XX amžiaus Lietuvos mokslininkai. V., 2009), politiką, visuomenės veikėją (viešojoje spaudoje). Jadvygos Damušienės bičiule Lietuvoje ir jos biografė

tapo dr. Aldona Vasiliauskienė. Jos darbais mielai pasinaudosiu, siekdama atskleisti Jadvygos Damušienės indėlį į lietuvybės sklaidą išsivijoje bei išsivijos jaunosios kartos ugdymą tautiškumo dvasia.

Adolfas Damušis 1928 metais baigė Panevėžio gimnaziją, 1934 m. – Vytauto Didžiojo universiteto Technikos fakultetą, įgydamas chemijos inžinieriaus technologo specialybę. Užaugęs gražioje katalikiškoje šeimoje A. Damušis anksti išitraukė į ateitininkų veiklą. 1930–1931 m. tapo Moksleivių ateitininkų sąjungos pirmininku.

Ypač žavėjosi filosofo Antano Maceinos darbais ir jo asmenybe. 1936 m. kartu su juo tapo deklaracijos „Į organiškiosios valstybės kūrybą“, paskelbtos „Naujosios Romuvos“ žurnale, signatarais. Deklaracijoje abu šviesuoliai, „regėdami pavojingai besiklostančią tarptautinę situaciją ir didėjančią socialinę atskirtį šalies viduje, bandė siūlyti būdus reformuoti autoritarinį tautinį režimą, valstybės žlugimo išvakarėse likusį be deramos politinės atramos visuomenėje ir tesilaikiusių valstybinių jėgos struktūrų galiomis“ (Valiušaitis V. Kapitalistinės dvasios žymė // *Lietuvos žinios*, 2008, sausio 31, p. 14).

1937–1938 m. A. Damušis specializavosi Berlyno ir Frankfurto universitetuose. 1937 m. vedė mokytoją ateitininkę, baigusią Klaipėdos pedagoginį institutą, Jadvygą Pšibilskytę. Jie prisiekė vienas kitam amžiną meilę. Visą gyvenimą liko ištikimi duotai priesaikai. 1940 m. A. Damušis apgynė daktaro disertaciją „Geležies ir aliuminio deginių santykio įtaka į cemento susitraukimą“, buvo pakviestas dėstyti chemijos disciplinų Vytauto Didžiojo universitete. Rusams okupavus Lietuvą, Adolfas Damušis su ištikimiausiais bendraminčiais išitraukė į pogrindinį pasipriešinimo judėjimą, aktyviai dalyvavo Lietuvos aktyvistų fronto, vėliau Lietuvių fronto, dar vėliau Vyriausiojo Lietuvos išlaisvinimo komiteto (VLIK'o) veikloje. Jadvyga visuose jo žygiuose ir susanymuose tapo ištikima talkininke. 1941 m. birželio 22–28 d. Adolfas Damušis tapo vienu iš Tautos sukilimo organizatorių. Pra-

sidėjus karui ir sukūrus Laikinąją Lietuvos vyriausybę A. Damušis joje tapo pramonės ministru. Neilgai. Vokietis pasirodė esąs toks pat okupantas kaip ir rusas, tik rusas raudonos spalvos – komunistinės, o vokietis rudos – nacistinės ideologijos. Abi jos buvo broliai dvyniai, vienodai plėšrios ir vienodai naikinančios pavergtąsias tautas ir fiziškai, ir dvasiškai. 1944 m. birželio 16 d. A. Damušis kartu su kitais Laikinosios vyriausybės nariais gestapo buvo suimtas ir įkalintas Vokietijoje. Jadvyga, kaip kadaise Rusijos dekabristų žmonos, nors buvo po sunkios operacijos, pasiėmusi abu mažamečius sūnus Vytenį ir Saulių ir jau gerokai pagyvenusius tėvus, ryžosi vykti į Vokietiją ir bet kokia kaina kalėjimuose surasti savo vyrą. Jai pavyko jį rasti Miuncheno kalėjime ir išgelbėti nuo bado mirties. Kai frontui artėjant prie Vokietijos kaliniai iš Miuncheno buvo pervežti prie Šveicarijos sienos, Jadvyga su šeima taip pat persikėlė iš Miuncheno ir apsigyveno kaimelyje netoli kalėjimo. Ten ir surado savo šeimą A. Damušis, JAV kariuomenės išlaisvintas iš kalėjimo. Jis svėrė tik 46 kg. Atgavęs sveikatą A. Damušis kurį laiką mokytojavo, buvo net pabėgėlių lietuviukų mokyklos direktorius. 1947 metais Damušių šeima emigravo į JAV, į Klyvlendą. Čia A. Damušis įsidarbino dažų pramonės cheminių tyrimų firmoje, aktyviai dalyvavo Amerikos lietuvių visuomeninėje veikloje: tapo Amerikos lietuvių Romos katalikų federacijos pirmininku, Lietuvių katalikų mokslo akademijos nariu, Tautos fondo nariu, Lietuvių enciklopedijos, leidžiamos Bostone, chemijos technologijos skyriaus redaktoriumi, aktyviai bendradarbiavo Amerikos lietuvių spaudoje, rašė straipsnius į „Draugą“, „Ateitį“, „Į Laisvę“, „Lietuvių dienas“, „Pasaulio lietuvių“. Jadvyga Damušienė įsitraukė į katalikiškąją lietuvių veiklą: išėivijos lietuviukus mokė lietuvių kalbos ir literatūros, rėmė vargingai gyvenančias lietuvių šeimas, parūpindavo jiems pastogę ir darbą, dainavo lietuviškos dainos moterų kvartete, giedojo bažnyčios chore. Įstojo ir baigė Veino universitetą Detroite, tapo menotyrininke. Visur jos buvo pilna. Daug metų J. Damušienė

dirbo lietuviškoje šeštadieninėje mokykloje. Lietuvių šeimų vaikai mokėsi angliškose mokyklose, savaitgaliais juos viliojo įvairios išvykos su bendraklasiais, sporto, golfo klubai ir įvairiausių būrelių veikla savo mokyklose, todėl šeštadieninių lietuviškų mokyklų vadovams ir mokytojams reikėdavo ypatingo išradingumo, kad vaikai šeštadienius norėtų leisti jose. Tokie jie ir buvo. Režisavo lietuviškus spektaklius vaikams, sugalvodavo visokių pramogų. J. Damušienė su vaikais statė spektakliukus, režisavo Bernardo Brazdžionio „Meškiuką Rudnosiuką“, Salomėjos Nėries „Eglę žalčių karalienę“ ir kt. Vaikų tėvai noriai lankydavo tuos spektaklius, jais džiaugdavosi.

1955 m. Damušiams kilo idėja organizuoti lietuviško Amerikos jaunimo vasaros poilsio stovyklą, kad joje lietuviukai iš visos Amerikos galėtų susipažinti, pabendrauti lietuviškai, o susipažinę gal ir kurti lietuviškas šeimas. Taip 1957 metais gražioje vietoje už Detroito, prie ežero, įkurta lietuvių jaunimo stovykla „Dainava“, dabar pavadinta A. Damušio vardu ir veikianti iki šiol. Stovyklos spiritus movens tapo Jadvyga Damušienė. Ji buvo ir administratorė, ir mokytoja, ir korespondentė, ir renginių organizatorė. Kaip rašo jos biografė dr. Aldona Vasiliauskienė: „Jadvyga mokė visus savo pavyzdžiu, darbais – niekada nesibodėjo valyti ir tvarkyti ateitininkų stovyklos patalpas, parengiant jas naujai pamainai. Gebėjo uždegti jaunimo širdyse meilę Lietuvai, jos istorijai, papročiams. Būdama giliai tikinti, ji mokėjo tikėjimą perteikti ir ją supusiems. Jadvyga Damušienė buvo ne tik pavyzdinga savo vaikų Motina, bet tapo mylinčia Motina visiems lietuviukams, atvykstantiems į „Dainavą“ (Vasiliauskienė A. Tarsi Anglijos karalienė: Jadvygai Damušienei atminti // *Lietuvos aidas*, 2010, rugsėjo 8, p. 7). Mėgstamiausias jos posakis buvo: „Nesvarbu, kad gimėte ne Lietuvoje. Svarbu, kad gimėte lietuviškose šeimose, todėl ir esate lietuviai“. Vyskupo metropolito Sigito Tamkevičiaus nuomone, „Dainava“ ir ypač Jadvyga Damušienė, „ugdė lietuvius ir dabar ugdo lietuvių ir katalikų“.

(Adolfas ir Jadvyga – *O. V.*) tapo ateitininkų švyturiais... žadino dvasinių vertybių ilgėsį“.

Norėdama būti arčiau savo įkurtos vasaros stovyklos, Damušių šeima persikėlė gyventi į Detroitą, jau išėję į pensiją – į Čikagą, lietuvių išeivijos kultūros centrą (čia jie gyveno 1983–1997 m.), dalyvavo visuomeninėje lietuviškoje ir katalikiškoje veikloje. Už katalikiškąją veiklą Popiežius Jonas Paulius II Adolfą Damušį apdovanojo Šv. Silvestro ordinu (1984). A. Damušio nuopelnus Tėvynei gražiai įvertino ir Lietuvos Vyriausybė. 1995 metais jis buvo apdovanotas Vyčio Kryžiaus 3-iojo laipsnio ordinu, 1997 metais A. Damušiu Vytauto Didžiojo universitetas suteikė Garbės daktaro vardą.

1978 m. A. Damušio iniciatyva ir didžia dalimi jo parengta Lietuvių fronto bičiulių leidinyje „Į laisvę“ pasirodė studija „Credo“, kurioje, sekant filosofo Antano Maceinos idėjomis, buvo aptartos pagrindinės valstybingumo vertybės – žmogaus laisvė ir socialinis teisingumas. Socialinis teisingumas ir anoje prieškario nepriklausomoje Lietuvoje ir dabartinėje Lietuvoje – nerealizuoti. Taip ir liko tik idealu, kaip rašo Vidmantas Valiušaitis, „prie kurio Lietuvai per visą savo istoriją niekad nepavyko net priartėti“ (Valiušaitis V. Kapitalistinės dvasios žymė // *Lietuvos žinios*, 2008, sausio 31, p. 14). Studijoje rašoma: „Socialinė sritis yra pats pagrindinis dirvonas, kuris turi būti suartas. Mūsų visuomenė, ypač jaunuomenė, tegali būti paveikta bei pajudinta naujomis moderniomis socialinėmis idėjomis. Jos turės būti svetimos prievartinei politikai be moralės. Socialinis teisingumas, bendrasis labas, demokratijos politinė, ūkinė, socialinė, kultūrinė ir tarptautinė – tai ateities gairės. Mūsų lietuviškoji visuomenė yra keista ir lėkš-tai buržuazinė. Ji tegali būti sukrėsta naujų socialinių idėjų, nukreiptų prieš smurtu vykdomą komunizmą ir anemijoje sukritusį liberalizmą“ (Ten pat).

Vidmantas Valiušaitis, komentuodamas A. Damušio studiją, savo ruožtu teigia: „Dvasiniai buržujai gyvena visuomet, kadangi

tai amžinas žmogaus tipas, kuris, susiklosčius atitinkamoms socialinėms sąlygoms, itin išryškėja. Buržuaziškumas pasižymi dvasiniu lėkštumu, materialinių gėrybių suabsoliutinimu ir naudos veiksnio iškėlimu į aukščiausių vertybių rangą. Buržujum, anot A. Maceinos, tampama tuomet, kai žmogus „prikimba prie medžiagos paviršiaus ir kai medžiagos idėją jis iškeičia į medžiagos duodamą naudą“. Naudingumo apskaičiavimas, racionalizmas, gamtos pasaulio apvaldymas, gyvenimo sutechninimas, taupumas yra būdingos kapitalistinės dvasios žmės, tačiau charakteringiausioji jų, lakiu A. Maceinos pastebėjimu, yra „kiekio meilė ir prisiirišimas prie krūvos“... nenuostabu, kad A. Maceina vienodai kritiškai vertino ir kapitalizmą, reikalaujantį, kad „žmogus savo asmenybę paaukotų ekonomikos pažangai ir ekonomikos reikalavimams“, ir komunizmą bei nacionalizmą, kurie prievartauja žmogų nusilenkti „klasės ar tautos psichologijai ir josios instinktams“. A. Maceinos įsitikinimu, žmogaus, kurio asmuo „krikščionybėje turi absoliutinės vertės“, nedera palenkti ūkio, technikos ar klasės poreikiams. Priešingai – tiek ūkis, tiek technika, tiek socialinių grupių raiška valstybėje turi tarnauti taip, kad susidarytų sąlygos asmeniui išlaikyti savo vertingumą bei išplėtoti prigimtines galias, kadangi „asmenybės laisvė yra aukščiausias principas, kurį respektuoja net pats Dievas... Kas išduoda nekaltą žmogų, kurį turi pareigos ginti, tas nusilaužia moralinį nugarkaulį“, – savo laiku rašė filosofas Antanas Maceina ir tai jo minčiai besąlygiškai pritarė A. Damušis. Todėl ir A. Damušiui socialinės demokratijos idėja, greta tėvynės laisvės, atrodė svarbiausia „socialinės veiklos kryptis, kuri demokratiją praplečia į socialinę ir ūkinę sritis. Tuo yra siekiama, kad tikrovėje kiekvienas krašto gyventojas būtų ir krašto ūkinės gerovės dalininkas“ (Ten pat).

Jadvogos ir Adolfo Damušių šeimoje gimė ir užaugo keturi vaikai: Vytenis (g. Lietuvoje 1940 m. vasario 28 d.). Dabar jis – socialinių mokslų daktaras, Purdeu universiteto profesorius, At-

aitininkų šalpos fondo direktorius. Saulius (irgi gimė Lietuvoje 1940 m. gegužės 31 d.) dabar – žymus kompiuterių specialistas Amerikoje, dirba pagal specialybę pažangioje kompiuterių kompanijoje. Indrė (gimė 1946 m. Vokietijoje, mirė Amerikoje jauna, sulaukusi vos 33 metų, susirgusi vėžiu) ir Gintė Damušytė trejus metus vadovavo Lietuvių informacijos centrui (jis veikė kaip Lietuvių katalikų religinės šalpos padalinys Katalikų bažnyčiai, sąžinės laisvės kaliniams bei žmogaus teisių gynėjams remti; 1991 m. G. Damušytė buvo viena pirmųjų Lietuvos Respublikos misijos prie Jungtinių Tautų delegacijos sudėtyje. Nuo 1992 metų ji oficialiai tapo diplomate. Jai teko būti lietuvių delegacijos vadove prie Europos Sąjungos ir Bendradarbiavimo organizacijos, ambasadore Austrijos Respublikoje, kartu ambasadore Slovakijoje ir Slovėnijoje, nuo 2001 m. – Lietuvos atstovė prie NATO, nuo 2008 m. – Lietuvos ambasadorė Kanadoje.

Nuo 1989 m. A. Damušis dažnai lankėsi Lietuvoje. 1997 m. birželio 12 d. Jadvyga ir Adolfas Damušiai grįžo į Lietuvą. Čia aktyviai įsitraukė į Lietuvių katalikų mokslų akademijos veiklą, skaitė paskaitas, važinėjo po Lietuvą, dalyvavo konferencijose. „Laisvosios Europos“ radijo paklaustas, kas lėmė jų apsisprendimą iš klestinčios ir saugios Amerikos grįžti į beatsikuriančią ir sunkiai ekonomiškai besiverčiančią Lietuvą, Adolfas Damušis atsakė: „Meilė Lietuvai. Aš tikiu Lietuva, tikiu tauta. Esam perėję ugnį ir vandenį. Išlikom. Ir tie, kurie išlikom, galim susiburti ir atstatyti savo kraštą. Tauta gali keistis. Ir keistis į gerąją pusę“ (Valiušaitis V. Ten pat).

Adolfas Damušis buvo vienintelis Lietuvoje gyvenęs Lietuvos Laikinosios vyriausybės ministras. Jis noriai liudijo Lietuvos sudėtingą 1940–1944 metų laikotarpį savo kalbose Seime, Vyriausybėje, viešose auditorijose. Išliko jo solidi knyga apie Lietuvos gyventojų aukas. Ši knyga – iki šiol nepaneigta atskaitos pozicija, tikslinant abiejų okupacijų – raudonosios ir rudonosios – genocido aukų skaičių Lietuvoje.

Jadvyga Damušienė aktyviai įsitraukė į Lietuvos ateitininkų veiklą, skatino jos plėtrą, savo išmintingais patarimais prisidėjo prie jos veiklos kryptių formavimo, ateitininkų vasaros stovyklų organizavimo Berčiūnuose, netoli Panevėžio. Ji buvo apdovanojama Ateitininkų federacijos padėkos raštu „Už ilgametę veiklą, globojant ir auklėjant ateitininkus, steigiant ir rengiant „Dainavos“ stovyklą, darniu šeimos gyvenimu ir uoliu talkininkavimu savo velioniui vyrui Adolfui Damušiui parodant, kaip vaisingai įgyvendinamas šeimyniškumo principas“ (Vasiliauskiene A. Tarsi Anglijos karalienė: Jadvygai Damušienei atminti. 1. Ateitininkai pagerbia savo mokytoją // *Lietuvos aidas*, 2010 rugpjūčio 21, p. 5). Viename iš paskutiniųjų susitikimų su Kauno miesto birutietėmis Jadvyga Damušienė, patyrusi pedagogę, kalbėjo, kad „Geriausių rezultatų pedagogikoje galima pasiekti tuomet, kai šeima, mokykla ir Bažnyčia dirba ta pačia kryptimi. Be šitos vienybės sunku išvengti bjaurasties: šurpina jaunimo „šventės“ prie Žaliojo ir Baltojo tiltų: alkoholis, narkotikai, prostitutija, net žmogžudystė...“ (Kačerauskienė A. Tautos šventėje – garbinga viešnia // *XXI amžius*, 2002 gruodžio 11, p. 4).

Adolfas Damušis mirė Vilniuje 2003 metų vasario 27 dieną, Jadvyga Damušienė – 2010 metų kovo 4, viešėdama pas sūnų Amerikoje. Jos palaikai parvežti ir palaidoti šalia vyro Adolfo Damušio mūsų Tautos panteone – Petrašiūnų kapinėse.

Užgeso ne tik ateitininkų, bet ir visos lietuvių Tautos švyturiai, visą savo gyvenimą skyrę Lietuvos valstybės atkūrimui, tautos gerovei, jos švietimui ir ugdymui.

3.2. TAUTOS FONDAS – DEGUONIES PAGALVĖ DŪSTANČIAI LIETUVYBEI LIETUVOJE

Kaip jau rašėme straipsnyje „Kad Tautos gyvybės medis žaliuotų ir lapotų...“, buvęs Pasaulio lietuvių bendruomenės pirmininkas, patyręs ir išmintingas žmogus Bronius Nainys, kelis kartus lankęsis Lietuvoje, jau 1995 metais suvokė, kad lietuviybės Lietuvoje yra likę mažiau negu Amerikos lietuvių bendruomenėje, o ir ta pati, kurios gyvybė vos berusena, dūsta nuo kosmopolitų ir sovietinių internacionalistų nuožmaus smaugimo.

Jurgis Valaitis

Matyt, tada ir gimė šviesiausių Pasaulio lietuvių bendruomenės žmonių galvose mintis, kad lietuviybę pirmiausia reikia gelbėti pačioje Lietuvoje.

Mums nėra žinoma Lietuvos mokyklų įdukrinimo priešistorė. Žinome, kad tą gražią iniciatyvą ir projektą Tautos fondas pradėjo vykdyti 1995 metais. Per tą laiką jis Lietuvoje jau įdukrino 130 mokyklų. Kaip pabrėžė Tautos fondo Mokyklų įdukrinimo komisijos pirmininkė dr. Nijolė Bražėnaitė-Paronetto, „Tautos fondas pageidavo, kad pinigai įdukrinimui būtų panaudoti švietimui, tautiniam, doroviniam, krikščioniškam jaunimo auklėjimui bei teisingam Lietuvos istorijos dėstymui“ (*Tėviškės šviesa*, 2002, spalio 15, p. 3).

Tautos fondo tarybos pirmininkas Jurgis Valaitis – dažnas svečias Lietuvoje. Susipažinęs su čia leidžiamais laikraščiais Tautos fondo atstovu Lietuvoje jis pasirinko „Valstiečių laikraščio“ priedą „Tėviškės šviesa“, leidžiamą Lietuvos mokytojams 20 000 egz. tiražu.

„Tėviškės šviesa“ išeina du kartus per mėnesį. Ją redaguoja Bernardas Šaknys, talentingiausias Lietuvos žurnalistas, rašantis švietimo klausimais, išsaugojęs dvasioje lietuviybės šviesą ir ją sklaidžiantis. Šiaulių rajono Raudėnų pagrindinės mokyklos direktorė Zita Bezarienė Tautos fondą ir „Tėviškės šviesą“ įvertino kaip dvasingumo šaltinius, kurie „gyvi, alsuojantys Lietuvos ateitimi“ praskaidrina nelengvą mokytojo darbą (Bezarienė Z. Dvasingumo šaltiniai // *Tėviškės šviesa*, 2003, birželio 17, p. 1). Jurbarko Naujamiesčio vidurinės mokyklos direktorė savo laiške Jurgiui Valaičiui rašė: „Ačiū Jums ir visam Tautos fondui už priedą „Tėviškės šviesa“... Čia randame tautinę dvasią“. Ji papasakojo apie tautinio ir religinio auklėjimo renginius Naujamiesčio vidurinėje mokykloje, joje aktyviai veikiančias maironiečių, jaunųjų miškininkų, skautų organizacijas, žymiausių Lietuvos žmonių arkivyskupo Sigito Tamkevičiaus, Lietuvos laisvės kovotojos Nijolės Sadūnaitės lankymąsi mokykloje, knygų pristatymus, mokyklos draugystę su Karaliaučiaus mokyklomis, puikią dvasinę atmosferą mokykloje, pasiaukojančius taurius mokytojus, puikius moksleivių mokymosi rezultatus (Gulbinienė R. Skubėkime daryti gera! // *Tėviškės šviesa*, 2001, lapkričio 20, p. 1).

Tautos fondo parama įdukrintoms mokykloms dvejoja: 1) materiali, teikiama pinigais, kompiuteriais, knygomis ir kitomis dovanomis, padedančiomis mokykloje įgyvendinti lietuviybės puoselėjimo programą; 2) dvasinė – idealistinė, teikiama „Tėviškės šviesoje“ per Tautos fondo narių publikacijas, gaivinančias lietuviškumą, ir Tautos fondo tarybos pirmininko Jurgio Valaičio laiškus mokytojams.

Abi šios kryptys – materiali ir dvasinė – reikalingos Lietuvos mokykloms, papildoma viena kitą, harmonizuoja pilietinio ir tautinio ugdymo siekį.

Ukmergės rajono Pabaisko pagrindinės mokyklos mokiniai ir mokytojai dėkoja Tautos fondui, jo tarybos pirmininkui Jurgiui Valaičiui ir dr. Rožei Šomkaitei už atsiųstus kompiuterius, spaus-

dintuvą, knygas, praturtinusias mokyklos biblioteką, popierių ir spalvotus pieštukus, kuriais „mūsų mokiniai pieš gražius mūsų krašto vaizdus ir jo šlovingą praeitį“ (Jastčembskienė J. Aukštaitiška padėka // *Tėviškės šviesa*, 2002, birželio 17, p. 1).

Turgelių vidurinės mokyklos direktorė A. Voverienė ir informatikos mokytoja J. Adamovič dėkoja Tautos fondo atstovei Karilei Arnold už mokyklai iš Švedijos atsiųstų 10 kompiuterių. Jais naudojasi pradinė ir aukštesniųjų klasių moksleiviai bei mokytojai. Mokiniai kompiuteriais piešia, spausdina, atlieka įvairias užduotis (*Tėviškės šviesa*, 2003, birželio 17, p. 2).

Tik Tautos fondo paramos dėka suremontuota Šalčininkų r. Dieveniškėlių „Ryto“ vidurinė mokykla. Joje – 53 moksleiviai ir 12 mokytojų. Įsteigta kompiuterių klasė, Čingų ir Sinkių šeimų fondai padėjo mokyklai įsigyti vadovėlių ir grožinės literatūros, finansavo moksleivių ekskursijas (Andriuškevičiūtė D. Dieveniškėlių vaikai // *Tėviškės šviesa*, 2002, spalio 15, p. 1, 2).

Tautos fondo įdukrinta Vilniaus rajono Bezdonių „Saulėtekio“ pagrindinė mokykla jau atšventė savo dešimtmetį. Joje mokosi 170 moksleivių. Mokyklos direktorė Aušrelė Šatienė sako, kad Tautos fondo atstovė Eugenija Bulotienė „...man buvo ir yra lyg geroji sesė, o mūsų vaikams – lyg motina“ (Šaknys B. Karti pelynų duona // *Tėviškės šviesa*, 2002, vasario 19, p. 1). Mokyklą globoja net keli Tautos fondo atstovai: p. Stasys Kligus dovanojo pinigų, už kuriuos mokykla įsigijo kompiuterį, p. Bronė Karškienė ne kartą mokyklai atsiuntė įvairiausių dovanų, Irena ir Eugenijus Slavinskai iš Floridos subūrė mokyklos rėmėjų būrelį, mokyklai kompiuterių ir knygų padėjo įsigyti Elena ir Mečys Krasauskai, Ona ir Pranas Michelevičiai, Bronė Miklienė. Kaip rašo žurnalistas Bernardas Šaknys, Tautos fondo, jo rėmėjų ir puikių pedagogų dėka „mokykla – kaip tikras saulėtekis, nešantis šviesiąją dieną. Miestelio žmonės, susirinkę į šventę (mokyklos įkūrimo dešimtmečio minėjimą – *O. V.*), džiūgavo, kad į Bezdonis įžengė Lietuva. Skambiai aidėjo mokyklos giesmė „Mes saulės vaikai“. Ačiū

Aušrelei Šatienei, ačiū mokytojams, kad sukūrėte šiuos saulės namus. Valgydami karčią pelynų duoną, kešdami nepriteklus, jūs atnešėte ir nešate kraštui šventą lietuvių kalbą (Šaknys B. Ten pat).

Ne kartą ir mane į savo renginius buvo pakvietusi, mano nuomone, pati lietuviškiausia Vilniaus mieste „Sietuvos“ vidurinė mokykla, įdukrinta Tautos fondo (kol jos direktoriumi buvo talentingas pedagogas A. Grauslys). Čia tautinis ir pilietinis ugdymas tapo šios mokyklos savastimi, tarsi duona kasdienė, tarsi oras ir vanduo. Mokinius ir jų tėvus kasmet nudžiugina išradingai organizuojamos Vasario 16-osios, Kovo 11-osios ir Motinos dienos šventės. Ilgai mokinių ir jų tėvų bei mokytojų atmintyje išliks įspūdingi „Sietuvos“ mokykloje organizuoti renginiai – „Duonos šventė“, „Medis – mano brolis“, „Skaičiai senovės lietuvių gyvenime“, „Senasis dvaras“ (pagal Šatrijos Raganos romaną „Sename dvare“, „Mes atėjome iš XX amžiaus“ (pagal O. Voverienės knygą „Žymiosios XX amžiaus Lietuvos moterys“, „Lino šventė“, padovanota ir Vilniaus pedagoginio universiteto dėstytojams, ir studentams. Visų šių renginių spiritus movens – neišsenkančios energijos, reto talento ir išradingumo, niekad nepavargstanti ir neišsenkanti idėjų mokytoja Janina Lukoševičienė ir 20 jos jaunų bendražygių bei kolegijų D. Kasinskienė, I. Gučienė, A. Sabaliauskienė, D. Katyšovienė, J. Goptaitienė, V. Mikšienė, N. Čiukšienė ir kitos (*Tėviškės šviesa*, 2002, vasario 19, p. 3).

Kartais negali atsistebėti, kokių reto grožio, Vaižganto žodžiais tariant, „deimančiukų“ dar turime Lietuvoje. Gaila, kad nėra kam pasirūpinti, jog jie tautoje ir jos istorijoje sužibėtų visomis savo talento saulės spektro spalvomis. Kiek daug būtų padaryta. Kiek saulės karoliukų būtų pasėta jaunųjų širdyse.

„Tėviškės šviesoje“ spausdinami p. Jurgio Valaičio laišakai mokytojams – tikra tautiškumo tyroji versmė, gaivinanti sielą, kelianti asmenybę. Kartu tai ir programa Lietuvos mokytojams, dirbantiems Tautos fondo įdukrintose mokyklose ir siekiančiose įdukrinimo.

Laiške jau minėtai Raudėnų mokyklos direktorei Zitai Bezarėnei Jurgis Valaitis dėkoja už jos „Tėviškės šviesos“ puslapius, kuriuose spausdinami moksleivių rašinėliai konkursui „Esu lietuvis (lietuvė) ir tuo didžiuojuosi“. Jis akina Lietuvos mokytojus nepamiršti Birželio 14-osios, Gedulo ir vilties dienos, nes „dabartinis jaunimas dar turi galimybę išgirsti gyvą žodį iš tų dienų. Tad kuo prasmingiau ir plačiau skleiskime tiesą apie išvežimus ir apie Lietuvos partizanų didvyriškas kovas su okupantais“ (*Tėviškės šviesa*, 2003, birželio 17, p. 1).

Tarsi atsiliepdamas į tą J. Valaičio laišką, Pakuonio (Priėnų r.) pagrindinės mokyklos moksleivis Valdas Baranauskas parašė apie jo mokykloje veikiančią kraštotyros muziejų, kurį įkūrė ir tvarkė mokytoja Irena Gedminaitė, dabar jį tvarko mokytoja lituanistė Ona Zmiejauskienė. Muziejus tapo kultūros židiniu. Į jo veiklą įtraukti mokyklos moksleiviai. Jie surinko medžiagą ir parašė rašinius apie lietuvių kovas už laisvę, „Lietuvių kariuomenės ir netekėjų istoriją“, dalyvavo Varniuose organizuotoje stovykloje „Žemaičių apygarda“, kurioje vyko seminaras moksleiviams „Pokario istorija jaunimui“ (Baranauskas V. Ačiū už gyvenimo kraitį // *Tėviškės šviesa*, 2003, birželio 17).

Kitame laiške Alsėdžių vidurinės mokyklos (Plungės r.) direktoriui Leonui Mockūnui Jurgis Valaitis gerai įvertino tos mokyklos (joje mokosi 460 moksleivių) patyrimą, organizuojant gynybinį-pilietinį ugdymą per Šaulių organizaciją, mokyklos bendradarbiavimą su generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, sveikino tokį mokyklos užmojų ir „teisingą požiūrį į valstybės gynimo svarbą, turintį gilią prasmę ir naudą“. Jis taip pat pasidžiaugė „Tėviškės šviesos“ iniciatyva organizuojant moksleivių rašinių konkursą „Kaip aš suprantu demokratiją Lietuvoje“. Laiške jis rašė: „Tai džiuginantis reiškinys, kuris stiprina viltį, kad demokratijos idėjos ir tautinė savimonė stiprėja“ (*Tėviškės šviesa*, 2002, spalio 15, p. 1).

Atsakydamas į mokytojos Rimgailės Gulbinienės laišką,

Jurgis Valaitis surado žodžių, kurie ne tik šildo, kelia ir įkvepia: „Ačiū už laišką, nes jis patvirtina, kad Lietuva – gyva. Iškentusi sovietmetį, ji tarytum rugio daigas pavasariį kyla į saulę, į lietuvišką rytojų... Kylama per mokyklas ir atsidavusius mokytojus... Ačiū už šviesą, kurios dėka mokykla apsivalo nuo sovietmečio nulemtu palikimo“ (*Tėviškės šviesa*, 2001, lapkričio 20, p. 1).

Tik kaip nedaug šiais laikais Lietuvoje tokių mokyklų ir tokių mokytojų turime...

Laiške Kauno Senamiesčio pradinės mokyklos mokytojai Danutei Abramavičienei Jurgis Valaitis dėkoja ir džiaugiasi jos išleista knyga „Pažink Tėvynę ir save“, už jos skiepijamą meilę Tėvynei, už ribų tarp gėrio ir blogio suvokimą, jos kritišką požiūrį į abejingus savo tautai ir savo valstybei mokytojus. Jis ypač akcentavo: „Tautinių vertybių diegimas mūsų pačių mažiausių moksleivių sieloje yra ypatingos svarbos... Tautos fondą džiugina, kad viena mokykla imasi atsakomybės ne tik už mokinių tautinį ugdymą, bet ir padeda šeimoms atgauti per sovietmetį prarastas tradicijas, kurios anksčiau rėmėsi aukšta morale, sąžiningumu, ištikimybe tautos idealams“ (*Tėviškės šviesa*, 2003, balandžio 15, p. 1).

Tautos fondo tarybos pirmininkas Jurgis Valaitis 2002 m. rugsėjo 17 d. dalyvavo diskusijoje „Tautiškumo ir demokratijos dainai Lietuvos mokyklose“. Joje dalyvavo ir Lietuvos mokslo ir švietimo ministras Algirdas Monkevičius. Apibendrindamas diskusijoje dalyvavusių Lietuvos mokyklų direktorių ir mokytojų mintis ministras tada kalbėjo: „...Norėčiau skatinti Lietuvos mokytojus: kurkite patys! Jūs, būdami arčiausiai vaiko ir gerai pažindami mokyklą, remdamiesi turima patirtimi, galite atsakingai ir kūrybiškai rūpintis tautiniu ir pilietiniu ugdymu. Jūs turite laisvas rankas!.. Ugdant mokinius svarbu remtis į krikščioniškąją dorą, katalikiškąsias vertybes ir visa tai įtvirtinti mokinių sąmonėje“ (*Tėviškės šviesa*, 2002, spalio 1, p. 3).

Jurgis Valaitis ir diskusijoje dalyvavęs Tautos fondo tarybos narys Kęstutis Miklas pasidžiaugė tokiu ministro požiūriu į tauti-

nį ir pilietinį ugdymą, linkėjo, kad šis požiūris nesikeistų ir „Tėviškės šviesa“ negestų. J. Valaitis konstatavo, jog „Tautos fondo darbai švietimo srityje yra prasmingi, juos būtina palaikyti“. Čia pat pasidalijo savo mintimis.

Apie Tautos fondo vykdomą Lietuvos mokyklų įdukrinimo projektą: „Tautos fondas nuo 1995 metų pradėjo įdukrinti Lietuvos mokyklas. Tai darėme su viltimi, kad padėsime mokytojams atgaivinti tautinę mokyklą, pasėti demokratijos daigus... Tautos fondas jau įdukrino 130 Lietuvos mokyklų. 1997 m. pirmą kartą buvau mažoje Lavoriškių pradinėje mokykloje. Joje buvo tik 8 mokinukai, o dabar čia – jau pagrindinė mokykla. Ketiname ir toliau remti šį lietuviybės židinį. Jis vis skaidresnis, šviesesnis...“ (Ten pat). O tai juk ir yra svarbiausia!

Neabejoju, kad šis Tautos fondo žygis per Lietuvą turi istorinės svarbos tautos dvasiniam atgimimui, jos laisvėjimui iš pavergto proto vergijos. Turiu viltį, kad šis žygis tęsis tol, kol, mokytojos iš Alytaus generolo Adolfo Ramanausko-Vanago vidurinės mokyklos Daivos Mikalonytės žodžiais tariant, mokinys supras „...jog Nepriklausomybė – mūsų šventovė, kurią privalome kurti širdimi ir protu, tada jis bus mūsų vaikas – išaugs piliečiu, patriotu, o į sovietinį filosofą, paniekinusį patriotizmą, žvelgs kaip į nesusipratimą“. Duok, Dieve, Lietuvai tokių mokytojų! Jų žodis ir veiksmas ir bus didžiausias Tautos fondo laimėjimas.

4. TAUTOTYRA SOVIETINĖS OKUPACIJOS METAIS (1940–1990)

Sovietinės okupacijos metais, kai okupanto programa šiame žemės lopinėlyje buvo „Lietuva – be lietuvių“, kalbėti, net ir mažyti apie tautotyra buvo nusikaltimas, vadinamas nacionalizmu, net fašizmu, ėjimas prieš internacionalizacijos, t.y. prieš totalinės rusifikacijos srovę. Budriai prižiūrint Glavlito sargams, kad nebūtų peržengtos lietuvių kaip Sovietų sąjungos vienos iš daugybės etninės grupės ribos, šiaip taip dar buvo toleruojamos etnografija ir etnologija.

1991 metais pasirodžiusioje Pranės Dundulienės knygoje „Lietuvių etnologija“ (V., 1991) apibendrintas viso produktyvaus mokslininkės gyvenimo savo Tautai ir savo Valstybei triūsas, atskleistos ribotos to meto galimybės tirti tautos dvasinę kultūrą.

Savo knygoje etnologė supažindina su lietuvių materialine kultūra – verslais (žemdirbyste, gyvulininkyste, bitininkyste, žvejyba, medžiokle nuo seniausių laikų iki XX amžiaus pradžios), kaimo architektūra (gyvenvietėmis, jų suplanavimu, sodybomis), namų pramone ir amatais (tekstilės gaminiais, audiniais ir nériniais), maistu, transportu ir susisiekimu, meteorologija, liaudies meteorologija, liaudies medicina ir veterinarija. Knygoje taip pat rašoma ir apie lietuvių dvasinę – senovės lietuvių religiją bei mitologiją, kalendorines šventes, papročius ir apeigas, lietuvių meną ir jo simbolius, dailę, muzikos instrumentus, choreografiją, šeimą, lietuvių žodinę kūrybą, senovės raštus tik iki XX amžiaus pradžios.

Mokslininkė teisingai sudėjo pagrindinius akcentus, rašydama apie pagrindines tautotyros sąvokas: „etnologiją“, „etnografiją“. Tik tabu – „tautotyros“ ji peržengti dar nesiryžo. Etnologiją ji apibrėžė kaip vieną iš visuomenės mokslų, „kurio tyrimo objektas yra tautos ir per ilgus tūkstantmečius jų sukurta kultūra“. Pagalbinė etnologijos mokslo šaka yra etnografija (*ethnos* – tauta ir *grapho* – rašau). Ji pateikia etnologijai faktinę aprašomąją medžiagą, paprastai sukaupą ekspedicijų metu, aprašų, brėžinių bei

piešinių, fotonuotraukų, muziejų eksponatų (Dundulienė P. Lietuvos etnologija. V., 1991, p. 5).

Sovietinės okupacijos metais daugiausia nuveikta etnografinės srityje. A. Vyšniauskaitė ir V. Milius sudarė istorinį etnografinį Lietuvos žemdirbystės atlasą (Pabaltijo istorinis ir etnografinis atlasas. Žemdirbystė. V., 1985); M. Miliuvienė ir V. Kulikauskienė (Pabaltijo istorinis ir etnografinis atlasas. Drabužiai. V., 1986); P. Dundulienė parašė monografiją „Žemdirbystė Lietuvoje: nuo seniausių laikų iki 1917 m.“ (V., 1963); R. Merkienė ir V. Milius – „Žemės ūkio inventorius“ (V., 1979); R. Merkienė – „Gyvulių ūkis XV a.–XX a. pirmojoje pusėje: Etninės patirties ištakos“ (V., 1989); I. Butkevičius – „Lietuvos valstiečių gyvenvietės ir sodybos“ (V., 1971); J. Kudirka. „Lietuvos puodžiai ir puodai“ (V., 1975); R. Kulikauskienė, M. Miliuvienė ir S. Bernotienė – knygą „Lietuvių liaudies moterų drabužiai. XVIII a. pab.–XX a. pradžioje“ (V., 1974); A. Vyšniauskaitė – „Lietuvių etnografijos bruožai“ (V., 1964); „Lietuvių šeimos tradicijos“ (V., 1967); „Lietuvių linininkystės papročiai“ (V., 1983); I. Čepienė – „Lietuvių liaudies vestuvių veikėjai“ (V., 1977); A. Daniliauskas – „Šiaurės rytų Lietuvos pramonės darbininkų materialinė kultūra“ (V., 1970); I. Butkevičius – „Šiuolaikinis Suvalkijos kaimas“ (1981); I. Butkevičius, R. Kulikauskienė, M. Miliuvienė, A. Vyšniauskaitė – „Šiuolaikinis Žemaitijos kaimas“ (V., 1985); J. Mardosa – „Socialistinio Lietuvos kaimo gyventojų dvasinė kultūra“ (V., 1987); P. Kalnius – „Šiuolaikinė Lietuvos miesto šeima“ (V., 1988); A. Daniliauskas, P. Kalnius – „Lietuvos TSR pramonės darbininkų kultūros ir šeimos etnografinės problemos“ (V., 1983). Buvo leidžiama konferencijų medžiaga: „Archeologiniai ir etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje (1970–1974)“; „Etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje (1975–1994)“.

Padaryta tikrai daug: surinkta gausi medžiaga tautotyros ir etnologijos tyrinėjimų plačiai programai. Lietuvai atgavus nepriklausomybę žymi dalis tos medžiagos jau panaudota etnologijos tyrimuose, tačiau didžioji jos dalis dar tebelaukia tyrinėtojų dėmesio.

BRONIUS KRIVICKAS

Bronius Krivickas

Viena iš jo biografių Paulė Mikelinskaitė rašė: „Bronius Krivickas literatūrologų vadinamas ginkluoto pasipriešinimo sovietinei okupacijai didybės ir tragizmo poetu. Tai be galo tragiškai, be laiko iš gyvenimo išėjęs talentingas, daug lietuvių literatūrai žadėjęs ir per trumpą savo gyvenimą, ačiū Dievui, nemažai suspėjęs palikti

kūrėjas“ (Mikelinskaitė P. Ginkluoto pasipriešinimo poetas // Bibliotekų darbas, 1994, p. 34–38).

Bronius Krivickas gimė 1919 m. lapkričio 17 d. Pervalkų k. (Pasvalio apskr.). Vėliau Krivickų šeima persikėlė į Kiauliškių vienkiemį (Biržų apskr.). 1931–1938 m. mokėsi Biržų valstybinėje A. Smetonos gimnazijoje, aktyviai dalyvavo Meno kuopos veikloje, savo pirmuosius kūrinius rašė į gimnazijos šapirografuotą žurnalėlį „Literatas“. Paskutinėje gimnazijos klasėje jau pradėjo spausdinti savo rašinius – feljetonus, esė, eilėraščius ir respublikinėje spaudoje. 1937 metais „Ateities“ žurnalas išspausdino aštuoniolikmečio gimnazisto rašinį „Moksleivija nepriklausomybės apsaugojimo ir stiprinimo darbe“, kuriame buvo paskelbta jo credo: „Mes ryžtamės su patvarumu, su valia pildyti savo pareigas Tėvynei, o pavojaus valandai išmušus, dėl jos laisvės nepasigailėti savo gyvybės“ // *Ateitis*, 1937/1938, Nr. 5, p. 793).

1938 m. B. Krivickas įstojo į Vytauto Didžiojo universitetą, Filosofijos-teologijos fakultetą, įsitraukė į ateitininkų veiklą, į meno kuopą „Šatrija“. Aktyviai bendradarbiavo spaudoje – „Ateityje“, „Studentų dienoje“ („Ateitį“ redagavo 1938 m., „Studentų dienas“ 1939–1940 m.), „Darbininke“, „Naujojoje Romuvoje“, „XX amžiuje“. Rašė noveles, literatūros kritikos straipsnius, bend-

radarbiavo su literatais, vėliau pasivadinusiais žemininkais, E. Matuzevičiumi, P. Jurkumi, V. Mačerniu, K. Bradūnu, A. Čipkumi (Nyka-Niliūnu), H. Nagiu, M. Indriliūnu ir kitais. Lietuvai atgavus Vilnių, B. Krivickas su kitais bendramoksliais tęsia studijas Vilniaus universitete, Humanitarinių mokslų fakultete (vėliau pavadintame Filologijos fakultetu). Aktyviai dalyvauja literatūros vakaruose, juose skaito savo kūrybą, padeda jaunesniesiems literatams, diskutuoja Vinco Mykolaičio-Putino globojamose literatūros popietėse. Vincas Mykolaitis-Putinas džiaugėsi, kad Lietuvoje yra tokių talentingų jaunų poetų kaip B. Krivickas, M. Indriliūnas ir kiti. K. Bradūnas vėliau pasakojo, kad Vincas Mykolaitis-Putinas buvo numatęs kviesti B. Krivicką, talentingą kūrėją, savo asistentu.

1943 m. balandžio mėnesį, dar prieš uždarant vokiečiams universitetą, Bronius Krivickas gavo VU baigimo diplomą. 1944 m. jis talkino J. Keliuočiui, redagavusiam „Kūrybos“ žurnalą, po to kurį laiką mokytojavo Biržų gimnazijoje, dėstė lietuvių literatūrą ir kalbą, o 1945 metų pradžioje, prasidėjus antrajai rusų okupacijai, išėjo į mišką partizanauti, siekdamas būti kartu su kenčiančia savo tauta. Ginkluotame pasipriešinime dalyvavo ir du jo broliai Jonas ir Juozas. B. Krivickas rašė eilėraščius, keliančius partizanų dvasią, straipsnius į partizaninę spaudą. Kai 1946 metų vasarą žuvo jo jaunėlis brolis Juozas, B. Krivickas savo eilėraštyje rašė:

*Jau nuo tos skausmingos valandos
Ligi galo motina raudos.
Ir kasdien skaudžias maldas kartos,
Kad negrįžo iš kautynės tos,
Kad ištryško kraujas ant kaktos,
Kad iš rankos barbaro piktos
Ten ant gatvės dulkinos karštos
Krito akmenys ant karžygio lavono.*

(Raštai. V., 1993. T. 1, p. 194).

Partizanaudamas B. Krivickas vedė. Susilaukė sūnelio. Stribai

negailėstingai terorizavo tėvus, seseris, žmoną, sudegino tėvų sodybą. Netrukus tėvai, neatlaikę psichologinio teroro ir grasinimų, mirė, sesuo Stasė buvo ištremta į Sibirą, susirgo džiovia ir ten mirė. Jos palaikai, jau atgavus nepriklausomybę, buvo parvežti į Lietuvą ir palaidoti šalia motinos. Žuvo ir brolis Jonas. 1940 m. tragiškai žuvo ir kitas jo brolis Antanas. Bronius liko vienintelis iš visos gausios šeimos. Jo biografė Paulė Mikelinskaitė savo straipsnyje cituoja jo eilėrašį „Šaulio tragedija“, kuriame poetas rašė:

*Ir štai tu vienas. Taip menkai težiba
Tavo aušros ištryškę spinduliai.
Stipryn netryšk jie. Juos griausmingai niaukia
Piktasis paukštis, jo sparnų galia.
Tu nejauti: tavęs jau laukia, laukia
Klaiki nelaimė finale...*

(Ten pat, p. 173).

Literatūrologas V. Kubilius taip apibūdino B. Krivicko kūrybą: „Priedermės imperatyvas, brėžiamas ties mirties riba, B. Krivicko lyrikoje tampa aukščiausia egzistencijos nuostata ir galutiniu būties išsipildymu, kuriam atiduodama viskas... Jis stovi ribinėje situacijoje be jokių išlikimo vilčių ir žvelgia į savo žūtį nesudrebėdamas, kaip į bendrą tautos likimo neišvengiamybę“ (Cit.: pagal Paulė Mikelinskaitė. Ten pat, p. 36).

Bronius Krivickas žuvo 1952 m. rugsėjo 11 d. Raguvos miške, slaptam agentui išdavus. Operacijoje dalyvavo 1150 kareivių (Mikelinskaitė P. Ten pat).

Priešmirtiniame savo testamente „Vergijos ir priespaudos laikmečiui“ Poetas užrašė tokius žodžius: „Rašančio žmogaus pareiga – žadinti laisvės viltį ir rengti juos laisvės dienai“. „Žmogaus būtis, draskoma siaubo ir pavojų, paklūsta žiauraus Dievo ištarme: tu privalai veiksmu ginti teisingumą žemėje. Ne stebėti ir komentuoti, o atremti prievartą savo paties gyvybe

*Eikim, baikim tamsą išsklaidyti
Mūsų meilės degančiu kardu...*

Tu negali rinktis – susitaikymo ramybė ar kova iki pabaigos, nes viskas nuspręsta Aukštybėse, ir tu nesvyruodamas ir nesu-gniuždomas turi atlikti tai, kas paskirta.

*Ir tvirtas būk! Vėl vieną žiemą žiauriai
Dievų valia pereit privalai!*

Juk Lietuvos partizanai – „Mes esame kalnai. Mes esame tvirtieji kalnai. Mus plėšo pačios didžiausios žemės vėtros. Mūsų krūtinės stovi nuogos prieš jas ir nėra pasaulyje daiktų, kurie pasiektų mus nuo jų uždengti... Mes esame kalnai. Mes esame aukštieji, nykieji, vienišieji, tvirtieji kalnai

*Nepabūgęs grasančio metalo,
Tu pirmyn smelkiesi su aistra, –
Vienas geismas tau širdy tėra:
Priešais mirtį veržtis ligi galo,*

*Nes žinai, jei kas, įtempęs valią,
Nesvyruodams pereis šitą kelią,
Mūšį tas ir žūdamas laimės.*

*O jei kas pabėgs neištesėjęs,
Tas tikrai bus kovą pralaimėjęs
Ir paženklintas gėdos dėmės.*

(Lietuvos naikinimas ir tautos kova 1940–1998 / Sud. Izidorius Ignatavičius. V., 1999, p. 350, 355).

PROF. VOSYLIUS SEZEMANAS

Vosylius Sezemanas

Vosylius Sezemanas žavėjosi vokiečių filosofija, ypač J. G. Fichtės bei G. F. Hegelio darbais, kuriuose buvo gvildenamos tautiškumo problemos.

Hegelio kūryboje prof. V. Sezemanui imponavo jo dialektinis požiūris į istoriją ir tautos problemas. Hegelis teigė, kad „istoriniame procese vienos tautos pavaduoja kitas... Kiekviena epocha arba kultūra yra organiškai susieta su tam tikros tautos istoriniu likimu. Vadinasi, kiekvienoje epochoje tam tikra tauta vaidina sprendžiamąjį vaidmenį: ji sukuria epochos vertybes ir nurodo kitoms tautoms kultūrinio išlavėjimo kelią. Vadinasi, šita tauta užima istorinėje evoliucijoje tam tikrą vietą, kurios negali užimti kita tauta“ (Sezemanas V. Vokiečių idealizmas XIX a. pradžioje ir tautos problema // Raštai. V., 1997, p. 628).

Tačiau ne visos tautos pasirodo istorijos scenoje, bet tik tos, kurios aktyviai dalyvauja kultūriniame darbe ir pasižymi kūrybinėmis jėgomis bei svarbiais kultūros rezultatais, t.y. tos, kurios tampa ne tik kultūros pažangos subjektais, bet ir tyrėjų dėmesio nusipelnusiais objektais.

„Istoriškoji tauta... negali pasitenkinti paprastu faktu, kad ji egzistuoja ir auga: jos uždavinys – ne vien apginti ir išsaugoti sa-

vo politinį ir ekonominį savarankiškumą. Tad tai, ką ji veikia ir sukuria, turi eiti ne tik jos pačios naudai, bet ir turėti universalią reikšmę, vadinasi, jos istorinis svarbumas priklauso nuo to, kiek ji aktyviai dalyvauja visos žmonijos kultūros kūrime, nuo to, ką ji įdeda į bendrą kultūrinių vertybių lobyną. Tai nereiškia, kad istoriškoji tauta turi atsisakyti savo naudos ir interesų, pasiaukoti visos žmonijos gerovei ir laimei; priešingai, ji gali tarnauti bendrai kultūrai ir atlikti tinkamai savo uždavinį tvirtindama ir lavindama savo individualią prigimtį, savo ypatingą dvasią bei gabumą“ (Sezemanas V. Ten pat, p. 632).

Todėl kiekviena tauta „turi pati išsąmoninti ir suvokti paskirtą jai istorinį uždavinį ir padaryti viską, kas nuo jos pačios priklauso, kad pajėgtų jį tinkamai atlikti, nes *a priori* nė viena tauta nežino ir negali žinoti, koks vaidmuo istorijos dramoje jai bus skirtas, ir tai priklauso nuo jos valios stiprumo, pasiryžimo ir sąmoningumo, ar ji pasinaudos palankia situacija (aplinkybėmis) ir įsigis istorinės reikšmės ar ne“ (Sezemanas V. Ten pat).

Kaip tik dabar Lietuvai ši problema, tautos kultūrinės ir istorinės reikšmės problema, pasidarė ypač aktuali ir neatidėliotinai diskutuotina, spręstina ir gilintina visais teoriniais bei organizaciniais lygmenimis. Lietuvių tauta šių dienų pasaulio kontekste turi potencijos tapti istorine tauta ir įvykdyti istorinę misiją.

J. G. Fichtė, tarsi papildydamas G. Hegelį, savo filosofijoje parodo kelią, kuriuo eidama tauta galėtų savo tautines vertybes sujungti su universaliomis kultūros vertybėmis.

Savo straipsnių cikle „Reden an die deutsche Nation“ (kalbos vokiečių tautai) jis nurodė pagrindines tautų nelaimių ir karinių pralaimėjimų priežastis. Tai moralinis ir dvasinis išsigimimas, kuris atima ir tautos fizinę jėgą.

Kaip tik dėl to Vokietija ir pralaimėjo Napoleonui Bonapartui.

Kaip ir Hegelis, Fichtė pripažįsta, kad tautos buvimas ir jos dvasios žydėjimas susijęs su vaidmeniu bendroje visos žmonijos kultūros evoliucijoje.

Savo kalbose jis nurodo ir kelius, vedančius į tautos dvasios atgimimą.

Visų pirma tai gimtosios kalbos, „kurios prigimtyje atspindi tautos dvasia ir tos dvasios charakteringi bruožai“, puoselėjimas.

„Tauta, turinti gyvą gimtąją kalbą, t.y. tokią kalbą, kur metaforiškai posakiai gimsta tiesiog iš vidinės patirties, pajėgia sukurti tikras dvasios kultūros vertybes ir drauge aktyviai dalyvauti žmonijos evoliucijos procese. Svetimos kalbos galima išmokti ir ja pasitenkinti praktiniame (ekonominiame) gyvenime, bet ji nieku būdu negali pavaduoti gimtosios kalbos dvasinės kultūros atžvilgiu, nes joje nėra atitikimo tarp vidinio patyrimo (dvasios gyvenimo) ir išreiškiančių jį metaforiškų posakių“ (Sezemanas V. Ten pat, p. 634).

Jo nuomone, normalios civilizuotos valstybės uždavinys yra ne tik sukurti savo piliečiams ekonominę gerovę ir garantuoti jų saugumą, bet ir TAIP „organizuoti piliečių gyvenimą ir veikimą, tad jis tarnautų kultūros reikalams, kultūros pažangai ir evoliucijai“ (Sezemanas V., Ten pat, p. 635).

Todėl vienas iš svarbiausių valstybės uždavinių yra rūpintis savo piliečių auklėjimu.

Auklėjimas turi būti organizuojamas taip, kad išlavinti tos valstybės piliečiai, „tarnaudami savo tautai, kartu būtų tikri universalios visos žmonijos kultūros veikėjai“ (Ten pat, p. 635).

Svarbu, kad auklėjimo sistema, ugdydama individą, asmenybę, skatintų ir lavintų žmogaus savarankišką veiklumą; mokėjimą naudotis savo gimtosios kalbos sukauptomis vertybėmis, nes „gyva kalba – aiškaus mąstymo būtina sąlyga“ (ten pat), o aiškus mąstymas – pagrindinė žmogaus valios ugdymo priemonė.

Mąstymo veiklumas sužadina valios veiklumą (ir atvirkščiai), o jų abiejų harmonija yra glaudžiai susieti su išoriniu veikimu, dėl to atsiranda poreikis lavinti kūną. Bet „kūno išlavėjimas ne tik tarnauja sveikatos reikalams, bet ir turi svarbią įtaką žmogaus intelektualiniam išprusimui. Kūno sugebėjimas veikti ir nugalėti kitų kūnų pasipriešinimą, jo mokėjimas elgtis su aplinkiniais daiktais, jais naudotis sudaro bendro auklėjimo išlavėjimo svarbiau-

sią momentą, kuriuo valstybė turi rimtai rūpintis“ (Sezemanas V. Ten pat, p. 636).

Savarankiško veiklumo, mąstymo aiškumo, valios ugdymo ir kūno lavinimo pagrindas yra dorovė, nes tik tos valios nukreipimas „neprieštarauja žmogaus esmei, atitinka jo prigimtį, jo likimą ir išplaukia iš natūralaus ir laisvo jo dvasinių jėgų išsiplėtojimo“ (Ten pat).

Kiekvienas individas yra visuomenės, tautos narys. Žmogaus priklausomybė visuomenei, tautai nėra atsitiktinė, bet esminė, susieta bendradarbiavimu ir savitarpio pagalba. Bendradarbiaujant įgyvendinami ne tik valstybės uždaviniai, bet ir svarbiausios žmogaus gyvenimo vertybės – žmoniškumas, pagarba kitam, pasiaukojimas, savo asmeninių interesų aukojimas tautos labui.

Bendradarbiavimo ir žmonių (individų) savarankišką veiklumą turi harmonizuoti moralinis auklėjimas. Individo auklėjimas ir socialinis (bendradarbiavimo) auklėjimas – tai dvi vieningo moralinio auklėjimo pusės, kurios papildo viena kitą.

„...Tarnaudamas tautai žmogus (individas) taip pat tarnauja ir žmonijai, nes tautų reikšmė ir yra tokia, kad ji atstoja tam tikrą konkrečią žmonijos individualizaciją istorijoje“ (Ten pat).

Individą, tautą ir žmoniją vienija religija. „Tuo būdu tautišku- mo idėja ir tautiška kultūra remiasi... religiniu pagrindu“ (Ten pat, p. 637).

Toks bendrais bruožais yra vokiečių idealistų Fichtės ir Hegelio tautos idėjos supratimas ir jos interpretavimas V. Sezemano darbe.

Tačiau, apgailestauja V. Sezemanas, ir gera, ir kilni teorija praktikoje kartais virsta jos karikatūra. Stebėdamas fašistinės Vokietijos gimimą, jis rašė: „...Arčiau išsižūrėjus nesunku įsitikinti, kad dabartinė tikrovė toli gražu neatitinka tų idealių reikalavimų, kuriuos iškėlė Fichtė ir Hegelis. Politikoje visur ir visuomet viešpatavo tam tikras veidmainiškumas, bet, rodos, niekuomet šis veidmainiškumas nepasiekė tokio laipsnio, kaip dabar. Gražių žodžių (posakių) tariama daug, bet veiksmai jų visiškai neati-

tinka... Tautiškumas – nacionalizmas suprantamas ne taip, kaip jį suprato Fichtė ir Hegelis, bet visai kitaip: ir šitas tautos ir tautiškumo kitas supratimas veda į tai, kad tautiškumas išsigimsta ir pavirsta šovinizmu... Tautiškumo pagrindas yra teigiamas, kūrybinis pradmuo, o šovinizmo pagrindas yra neigiamas, naikinąs, grįstas neapykanta kitoms tautoms... Svarbiausias neapykanta pagrįsto sielos nusistatymo pavojus yra toks, kad neapykanta (ir apskritai neigiamos emocijos) nusilpnina žmogaus kūrybinę jėgą, skatina ne kurti bei statyti, o griauti ir naikinti“ (Ten pat, p. 640).

Jo nuomone, žmogus ir tauta gali tinkamai pažinti patys save tik pažindami ir suprasdami kitus. Ši aplinkybė turi reikšmės ir politiniam, ir socialiniam gyvenimui. „Dabar kiekvienos tautos gyvenimas taip glaudžiai susietas su kitų tautų gyvenimu, kad sukurti savo savaiminę kultūrą, kuri nepriklaustytų nuo bendros žmonijos kultūros, negalimas dalykas. Tokia kultūra būtų provinciali, atsilikusi ir neturėtų tikros vertės“ (Ten pat, p. 641).

Kultūra, nesuprasdama kitų, nesupranta ir pati savęs, „ji nustoja jautrumo istorinei realybei ir, pasiduodama kenksmingiems prietarams ir iliuzijoms, nepajėgia atlikti savo istorinio uždavinio“ (Ten pat).

Baigdamas straipsnį jis pasiūlė ribos tarp tautiškumo ir šovinizmo indikatorius: „Štai kodėl tikras patriotas, kuris rimtai rūpinasi savo socialinėmis ir politinėmis pareigomis, turi išsiaiškinti, koks yra patriotizmo ir patriotiško veikimo pagrindas: ar jis teigiamas, ar neigiamas; ar jis remiasi meilės ir simpatijos jausmais, ar, priešingai, neapykanta ir nekantrumu; jo patriotizmas gali pavirsti šovinizmu, kuris visų daugiausia kenkia tik savosios tautos interesams“ (Ten pat).

Kitame straipsnyje „Tautinės kultūros klausimu“ V. Sezemanas pabrėžia, kad tautinės kultūros klausimas visada tampa aktualus išsivadavusioms iš okupacijų valstybėms.

Jau visame pasaulyje pripažįstama, kad tautiškumas, suprantamas tinkamai, yra žmoniškumas ir žmoniškos kultūros universalumo pagrindas. Kiekvienos tautos ribose tautiškumas žmoniškumui suteikia „ypatingą ir savotišką“ išraišką. Ir tiktai apsisavaisinęs tautos... savybėmis ir dėl kitų konkrečių faktorių įta-

kos žmoniškumas iš tikrųjų pasidaro kūrybine jėga, sugebančia varyti toliau kultūros plėtotę ir tobulėjimą“ (Sezemanas V. Tautinės kultūros klausimu // Raštai. V., 1997, p. 619).

Todėl tautiškumą V. Sezemanas ir vadina tautos dvasios žydėjimu.

Straipsnyje V. Sezemanas iškelia svarbiausius tautinės kultūros ir tautiškumo aspektus.

Visų pirma tai sąsajos tarp praeities, dabarties (esamybės) ir ateities.

Liaudies menas ir liaudies kalba susiformavo ir susikristalizavo tokioje aplinkoje ir tokiomis aplinkybėmis, kurios jau beveik paliovė buvusios. Jose atsispindi tokia buitis ir toks požiūris į gyvenimą ir aplinkinį pasaulį, kuris jau priklauso praeičiai ir nyksta. Bet tai nereiškia, kad toji liaudies kūryba nustojo vertės.

Jeigu taip būtų, tautiškumas priklausytų tiktai nuo praeities, ir tautinė kultūra turėtų sekti vien senovės pavyzdžiu, turėtų būti užkonservuota, kad išliktų išsaugota.

Taip atsitiktų, jeigu, kaip rašo V. Sezemanas, pasiduodami bevaisėms romantizmo svajonėms, iš akių išleistume aktualius gyvenimo uždavinius ir idealu keltume tai, „kas nebegyva ir turi žūti“.

Tačiau taip nėra, nes „esamybei tarpininkaujant pati praeitis pasidaro prieinama mūsų supratimui... ir sugeba iš naujo atgyti ir išsiskleisti dabarties aplinkybėmis... Esamybė, kiek ji aktuali, rodo ateitį, ir esamybės uždaviniai, ir siekimai gali būti įgyvendinami tik ateityje...“ (Ten pat, p. 621).

Ne tik tauta, bet ir jos tautiškumas, tautinis savitumas... tampa, kinta, rutuliojasi. „O šis tapimo ir rutuliojimosi procesas priklauso ne tik nuo išorinių aplinkybių, nuo istorinės situacijos, bet pirmučiausia nuo pačios tautos, jos dvasinės energijos ir intelektualinio savarankiškumo. Pati tauta kala savo gyvenimo būdą bei stilių ir savo idealus, įgyvendindama juos kuria bei formuoja savo tautinę kultūrą“ (Ten pat, p. 621).

Kitas svarbus tautiškumo tyrinėjimo aspektas – tautinės kultūros sąsajos su kitų tautų kultūromis.

„Pažinti save galima tiktai santykiaujant su kitais ir juos pažįstant. Todėl ir tautiška kultūra augdama negali jokių būdu apsieiti be svetimų kultūrų įtakos. Susipažindama su kitų tautų gyvenimu, kūrimo ir mąstymo būdu, pasisavindama tai, kas svetimoj kultūroj vertinga bei reikšminga, jinai įsisąmonina savuosius ypatumus bei sugebėjimus, išmoksta teisingai vertinti savo potencijas bei galias ir naudotis jomis tinkamu būdu“ (Ten pat, p. 622).

Tačiau pasisavinti svetimą kultūrą reikia ne mechaniškai, ne išoriškai, ne pamėgdžiojant ją pakliūti į jos vergovę, bet užvaldyti kūrybiškai, jos šaltinius ir ją taip transformuoti, kad ji pasidarytų savosios tautinės kultūros dalimi, tautos dvasios komponentu. Jo nuomone, kas bijo svetimos kultūros, tas nepasitiki savo jėgomis ir pripažįsta esąs per silpnas ją pritaikyti prie savosios prigimties savybių.

Originalumo kūryboje ir kultūroje galima pasiekti tik pasitelkus išorės jėgas. Jas pažindamas kūrėjas ir nustato, kas originalu, kas vertinga.

Pagaliau trečias tautinės kultūros tyrimo aspektas – pažinti jos specifinius raidos dėsnius. Pagreitinti jos vyksmą kieno nors nuožiūra ar kuria nors dirbtinai nustatyta linkme neįmanoma. Tai duotų tik priešingą rezultatą – kultūros paviršutiniškumą, dirbtinumą ir tautiškumo falsifikavimą. Atsirastų galimybė išvysti „susikurtoje naujoje kultūroje ne savo idealų atvaizdą, bet iškreiptą ir susuktą veidą“ (Ten pat, p. 624).

Todėl, jo nuomone, visų pirma reikia siekti ne tik kultūros tautiškumo, bet ir jos gilumo. Tik kultūros gilumas stiprina tautos ir žmogaus kūrybines jėgas. „Gili kultūra kartu yra organiška. O organiška kultūra negali būti ne tautiška“ (Ten pat).

M. K. Čiurlionis yra menininkas, kurio kūryboj aiškiausiai ir tobuliausiai atsispindi lietuvių tautos dvasia ir savitumas. Tačiau jo kūrybos siekiai, idėjos ir meninės priemonės, kuriomis jis tuos siekius ir idėjas įkūnijo, pasižymi ir universalumu. Jis įdomus visam pasauliui.

2002 m.